

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਕੱਤਕ-ਮੱਘਰ, ਸੰਮਤ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ੫੫੦

ਨਵੰਬਰ 2018

ਜਿਲਦ ੬੨

ਅੰਕ ੮

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ

ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਫੂਲਪੁਰ

ਚੰਦਾ

(ਦੇਸ਼)

ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ

₹ ੫

ਸਾਲਾਨਾ

₹ ੫੦

ਪੰਜ ਸਾਲ

₹ ੨੫੦

ਲਾਈਫ਼

₹ ੫੦੦

(ਵਿਦੇਸ਼)

ਸਾਲਾਨਾ

₹ ੧੨੫੦

ਪੰਜ ਸਾਲ

₹ ੫੦੦੦

ਲਾਈਫ਼

₹ ੧੦੦੦੦

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Secretary

Dharam Parchar Committee

(S.G.P.C.)

Sri Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919

website : www.sgpc.net

e-mail : gurmatparkashmonthly@gmail.com,

gyan_gurmat@yahoo.com

ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੫
ਸੰਪਾਦਕੀ		੬
ਚੜਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗੁ ਰੁਸਨਾਈ	-ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ	੯
ਬਾਬਾ ਪੈਧਾ ਸਚਿ ਖੰਡਿ (ਨਾਮ ਪਰਗਾਸ)	-ਪ੍ਰੋ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ	੧੩
ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਧਰਮ	-ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ	੨੪
ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ : ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ	-ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋੜਾਸਿੰਘਾ	੩੦
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ	-ਸ. ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਵਿੱਲਵਾਂ	੩੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ . . .	-ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ	੪੧
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਰਤਾਇਆ ਵਿਲੱਖਣ ਕੌਤਕ	-ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ	੪੮
. . . ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ	-ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ	੫੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧ	-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਸੂ	੬੧
. . . ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ	-ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ	੬੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ	-ਸ. ਜਗਤਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੭੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ . . .	-ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ	੭੪
ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਡਾ. ਜਸਕਿਰਨ ਕੌਰ	੭੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਫਲਸਫਾ	-ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	੮੩
ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਾਂਘਾ : ਇਕ ਵਿਚਾਰ	-ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ	੮੭
ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਦਮ: ਝੂਲਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਹੇ . . .	-ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ	੯੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਸਰਦਾਰ ਪੰਛੀ'	੯੨
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਇਲਾਹੀ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਵੀਰ'	੯੩
ਸਿਜਦਾ (ਕਵਿਤਾ)	-ਪ੍ਰੋ. ਨਵਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ	੯੪
ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਰੱਬ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੀਚੇਵਾਲ	੯੫
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੯੬
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੯੮

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਮੰਘਿਰਿ ਮਾਹਿ ਸੋਹੰਦੀਆ ਹਰਿ ਪਿਰ ਸੰਗਿ ਬੈਠੜੀਆਹ॥
 ਤਿਨ ਕੀ ਸੋਭਾ ਕਿਆ ਗਣੀ ਜਿ ਸਾਹਿਬਿ ਮੇਲੜੀਆਹ॥
 ਤਨੁ ਮਨੁ ਮਉਲਿਆ ਰਾਮ ਸਿਉ ਸੰਗਿ ਸਾਧ ਸਹੇਲੜੀਆਹ॥
 ਸਾਧ ਜਨਾ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੇ ਰਹਨਿ ਇਕੋਲੜੀਆਹ॥
 ਤਿਨ ਦੁਖੁ ਨ ਕਬਹੂ ਉਤਰੈ ਸੇ ਜਮ ਕੈ ਵਸਿ ਪੜੀਆਹ॥
 ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ ਸੇ ਦਿਸਨਿ ਨਿਤ ਖੜੀਆਹ॥
 ਰਤਨ ਜਵੇਹਰ ਲਾਲ ਹਰਿ ਕੰਠਿ ਤਿਨਾ ਜੜੀਆਹ॥
 ਨਾਨਕ ਬਾਂਛੈ ਧੂੜਿ ਤਿਨ ਪ੍ਰਭ ਸਰਣੀ ਦਰਿ ਪੜੀਆਹ॥
 ਮੰਘਿਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਆਰਾਧਣਾ ਬਹੁੜਿ ਨ ਜਨਮੜੀਆਹ॥੧੦॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੫)

ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਰਹ ਮਾਰਾ ਮਾਂਝ ਦੀ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪਉੜੀ ਦੇ ਮਾਧਿਆਮ ਦੁਆਰਾ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰੁੱਤ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਏ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਰੂਪੀ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲ ਕਰਨ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਠੰਡੀ ਮਿੱਠੀ ਬਹਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਜੋ ਪਰਮੇਸਰ ਪਤੀ ਨਾਲ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸੋਭਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਆਪਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਧਦਾ-ਫੁਲਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅਰੋਗ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੁਖਾਂਵੀ ਅਨੰਦਮਈ ਮਾਨਸਿਕ-ਆਤਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਦਰਸਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਭੁੱਲੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਇਕੱਲੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ, ਇਹ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਮਿਲਾਪ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਮਾਂ ਭਾਵ ਸਰੀਰਕ ਮੌਤ ਦੇ ਸਹਿਮ ਦੇ ਕਾਬੂ 'ਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਤੁਰੀਆਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ-ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚਿਤਵਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸੁਚੇਤ ਖੜੀਆਂ ਦਿੱਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਹ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਔਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਗਲੇ 'ਚ ਸਮਝੇ ਰਤਨਾਂ, ਜਵਾਹਰਾਂ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਸੋਭਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਤ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸ਼ਰਨ, ਉਹਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਪਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਦੀ ਲੋਚਾ ਕਰੀਏ। ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ-ਰੂਪੀ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ !

ਸੰਪਾਦਕੀ . . .

ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਈਏ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਪਪ੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ

ਸੰਨ ੨੦੧੯ ਵਿਚ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਦੇ ਰੱਖਿਅਕ, ਅਗਮ ਅਗਾਧਿ ਪੁਰਖ, ਜਗਤ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਪ੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਿਆਂ ਅੰਦਰ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ, ਸਭਾ-ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਣ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦਿਹਾੜਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਧਾਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰੱਖ ਕੇ ਉਲੀਕੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੁਹੜਕਾਣੇ ਵਿਖੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ: **ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਬਹੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥** ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਪੁਰਬਾਂ/ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸੂਰੂਪ, ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਨਗਰ ਕੀਰਤਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰਬਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਉੱਨਤੀ ਵਜੋਂ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪੱਛੜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਪ੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕੌਮੀ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਸਦ-ਉਪਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਹੂਲਤਾਂ ਮਾਣਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਣਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੌਮੀ ਸਰਮਾਏ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਕੋਚਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਆਈ. ਏ. ਐਸ., ਆਈ. ਪੀ. ਐਸ. ਦੀ ਫ੍ਰੀ ਕੋਚਿੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਉੱਦਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਧਰਮ ਉਪਕਾਰੀ ਧਰਮ

ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਤਾੜੇ ਵਰਗ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਕੌਮੀ ਸਰਮਾਏ ਨਾਲ ਸਾਧਨ ਵਿਹੂਣੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਵਰਗ ਲਈ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਿਰਤੀ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸਲ ਸਨਮਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਪਨਪ ਰਹੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾਰੂ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕੇਗੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਵਿਦਵਾਨ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਚਿੰਤਕ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸਰੋਤੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੱਦਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਤਾਹੀਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀ.ਡੀਜ਼ ਆਦਿ ਬਣਾ ਕੇ ਅਤੇ ਪਰਚਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੰਡਣਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਇਕ ਯਤਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ੫੫੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਾਡਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇਗਾ।

ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਕਿ ਸਕੂਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕ ਕੇ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ/ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ, ਸਾਖੀਆਂ ਪ੍ਰਥਾਇ ਲਿਖਤੀ, ਭਾਸ਼ਣ, ਕੁਇਜ਼ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਦਿ ਕਰਵਾਉਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਸਾਧਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਾਣੀਆਂ ਕੰਠ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਨੀਰੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਉੱਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਤਾਬਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਡ-ਆਕਾਰੀ ਸੋਵੀਨਰ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਭਾਵਪੂਰਿਤ ਕਿਤਾਬਚੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਛਪਵਾ ਕੇ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣਗੇ। ਖਾਸਕਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਕਿਤਾਬਚੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ 'ਗੁਰਬਾਲਮ ਸਾਖੀਆਂ' ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਚਿੱਤਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਕੂਲੀ

ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕੁਦਰਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਕਾਦਰ ਦੀ ਸਾਜੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਕੁਦਰਤ ਅੰਦਰ ਭਾਰੀ ਵਿਗਾੜ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਕੀ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਕਰਤੇ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਵੀ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਿਆਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ੫੫੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ੨੦੧੮ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਇਹ ਸਲੋਗਨ ਗੂੰਜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:

ਮਨਾਈਏ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ੫੫੦ ਵਾਂ ਸਾਲ

ਭਰ ਦਈਏ ਧਰਤੀ ਰੁੱਖਾਂ ਨਾਲ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਧੋਗਤੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸਨ, ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ੫੫੦ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ **ਘਰ ਘਰ ਬਾਣੀ ਹਰ ਘਰ ਬਾਣੀ** ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰੀਏ। ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾਈਏ। ਇਹ ਪੂਰਨ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਨਿੱਤਨੇਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਰਿਸ਼ਤਵਖੋਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ, ਨਿੱਜ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, ਪੰਥ-ਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ-ਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਸਕਣਗੇ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਕੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ। ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨ। ਯੂ. ਐਨ. ਓ. ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਵੱਡੇ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਤਕ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਬੰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਰਾਹ-ਦਸੇਰਾ ਹੈ, ਸਮੁੱਚੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ੫੫੦-ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤਕ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਤਾਂਹੀ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਘਰ ਘਰ ਬਾਬਾ ਗਾਵੀਐ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਸਕਾਂਗੇ।

ਚੜਿਆ ਸੂਰਜੁ ਜਗੁ ਰੁਸਨਾਈ

-ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ*

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨੂੰ ‘ਸੂਰਜ’ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਭਰਮ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਜੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ‘ਸੱਚ’ ਦੁਆਰਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ‘ਸੱਚ ਸਿਧਾਂਤ’ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ‘ਪਰਮ ਸੱਚ’ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਹੋਣੀ ਵੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ, ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਸੱਚ ਹੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਗੁੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਸਚ ਕੀ ਬਾਣੀ ਨਾਨਕੁ ਆਖੈ ਸਚੁ ਸੁਣਾਇਸੀ ਸਚ ਕੀ ਬੋਲਾ॥ (ਪੰਨਾ ੭੨੩)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ‘ਜਪੁ’ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦੇ ‘ਸਚੁ’ ਸਮਾਸ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਮੰਤਰ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਮਾਸ ‘ਸਤਿਨਾਮੁ’ ਹੈ। ‘ਸਤਿ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਸਤਿ’ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਂਦ ਅਸਥਾਈ ਨਹੀਂ, ਸਥਾਈ ਹੈ, ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ, ਅਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਂਦ ਯੁੱਗਾਂ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੀ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ‘ਸਤਿ’ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਤਿ ਹੈ ਭਾਵ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਦੀਵੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲੀ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਇੰਦਰਿਆਵੀ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਬੇਅੰਤ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਰਚਣਹਾਰ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੈ। ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਪਰਮ ਸੱਚ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰਕ ਵਸਤੂ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ

*ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। E-mail: sikhscholar@gmail.com

ਰਹਿ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਦੇਵ ‘ਜਪੁ’ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਸੋਈ ਸੋਈ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਾਹਿਬੁ ਸਾਚਾ ਸਾਚੀ ਨਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੬)

ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਸਮੇਂ ‘ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਤਿ-ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ, ਅਤਿ ਡੂੰਘੀ ਅਤੇ ਅਲੋਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਵਿਚ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਤੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖੁ ਨਾਹੀ ਸਿਰਿ ਕਾਲਾ॥

ਤੂ ਪੁਰਖੁ ਅਲੇਖ ਅਗੰਮ ਨਿਰਾਲਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੩੮)

ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਤਿ ਜਾਂ ਸੱਚ ਆਦਿ ਅਨੀਲ ਅਨਾਹਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਸਚੁ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਆਧਾਰ-ਮੂਲਕ ਪੱਖ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਪੱਖ, ਪਹਿਲੇ ਪੱਖ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਖ ਪਰਮ ਹਸਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਜੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸੱਚ ਹੋਣ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦਰਸ਼ਨਵੇਤਾ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ‘ਸੰਸਾਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ’ ਤੇ ਸ਼ੰਕਰਾ ਆਚਾਰੀਆ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ “ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਭਰਮ ਮਾਤਰ ਹੈ” ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ। ਆਚਾਰੀਆ ਸ਼ੰਕਰ ਅਨੁਸਾਰ “ਇਸ ਜਗਤ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜਗਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਹਾਂ।”

ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਤਰਕਹੀਣ ਦੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ‘ਸਚੁ’ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਰਚਨਾ ਸਦੀਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਵੀ ਪਰਮ ਸਚੁ ਵਾਂਗਰ ਹੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਪਰਮ ਸਤਿ ਦੀ ਉਪਜ ਵੀ ਸਤਿ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ‘ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ’ ਵਿਚ ਕਰਤੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ‘ਸੱਚ’ ਸਰੂਪ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਖੰਡ ਸਚੇ ਬ੍ਰਹਮੰਡ॥

ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਲੋਅ ਸਚੇ ਆਕਾਰ॥

ਸਚੇ ਤੇਰੇ ਕਰਣੇ ਸਰਬ ਬੀਚਾਰ॥ . . .

ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੀ ਸਾਲਾਹ॥

ਸਚੀ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੩)

ਇਹ ਰਚਨਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੱਚੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਰਮ ਸਚੁ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਨਾਨਕ ਵੀ ਇਸ ਕਥਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਆਪਿ ਸਤਿ ਕੀਆ ਸਭੁ ਸਤਿ॥

ਤਿਸੁ ਪ੍ਰਭ ਤੇ ਸਗਲੀ ਉਤਪਤਿ॥ (ਪੰਨਾ ੨੯੪)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੱਚੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪਰਮ-ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਵਿਚ ਕੰਵਲ ਦਾ ਫੁੱਲ ਅਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਦੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੁਰਗਾਬੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖੰਭ ਗਿੱਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੀ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜੀਵ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ 'ਸ਼ਬਦ' ਵਿਚ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਰੋਮ-ਰੋਮ ਵਿਚ ਧਿਆ ਕੇ ਭਵਸਾਗਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈ ਸਾਣੇ॥

ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੮)

ਇਹ ਉਹ ਸੁਭ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜੂਝਣ ਵਾਲੀ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਬਣਾਇਆ। ਇਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ-ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਪੱਖ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪੱਖ ਸੁਭ ਅਮਲ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੀ ਸੁਭ ਅਮਲ ਹਨ। ਸੁਭ ਅਮਲ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਥਨੀ-ਕਰਨੀ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੁਭ ਅਮਲਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ। ਇਹੀ ਸੁਭ ਅਮਲ ਭਾਵ ਸਚੁ-ਆਚਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਤਾਜ ਬਣਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁੱਚੇ ਉਹ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ ਭਾਵ, ਭੈ ਹੈ ਤੇ ਸਚੁ-ਆਚਾਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਸੁੱਚੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਦੇ ਚਿੱਟ-ਕੱਪੜੀਏ ਬਣ ਕੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਨਾਮ ਜਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ:

ਸਚੁ ਸੰਜਮੁ ਕਰਣੀ ਕਾਰਾਂ ਨਾਵਣੁ ਨਾਉ ਜਪੇਹੀ॥

ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਉਤਮ ਸੇਈ ਜਿ ਪਾਪਾਂ ਪੰਦਿ ਨ ਦੇਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੯੧)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਨੇਕ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਹਿੰਦੂ ਬਣਨ ਤੇ ਸੱਚੇ ਜਨੇਊ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਸੱਚੀ ਨਮਾਜ਼, ਹੱਜ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣ ਕਰਵਾਇਆ। ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਦੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਪਾਉਣ ਤੇ ਜੋਗ ਦਾ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਂ ਜੋਗੀ ਹੋਣਾ ਲਾਭਕਾਰੀ

ਨਹੀਂ, ਲਾਭਕਾਰੀ ਤਾਂ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲ ਹਨ। ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦੀ ਇਕਸਾਰਤਾ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਹੈ:

ਸਭਨਾ ਕਾ ਦਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ॥

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੫੨)

ਲੋੜ ਹੈ ਸੱਚੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੀ:

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੬੨)

ਸ਼ੁਭ ਅਮਲ ਹੀ ਜੀਵਨ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਪਰਮਾਰਥ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਸਹਿਜ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਪਰ ਸਹਿਜ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਜੋ ਨਿਰੋਲ ਸਚੁ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਪਰਮ ਸੱਚ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਵੇ:

ਪੂਰਾ ਸਾਚੁ ਪਿਆਲਾ ਸਹਜੇ ਤਿਸਹਿ ਪੀਆਏ ਜਾ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੬੦)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ-ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਭਾਵ ਸੱਚਾ ਕਥਨ ਹੈ, ਸੱਚਾ ਬੋਲ ਹੈ। ਪਰ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸੱਚਾ ਬੋਲ' ਜਾਂ 'ਸੱਚਾ ਕਥਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਕੀ ਹੋਈ?

ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਨੇ ਸੱਚ-ਸਿਧਾਂਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇ ਸਕੇ। ਇਹੀ ਫਰਕ ਹੈ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਅਮਲ ਦਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ-ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਪੱਖ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਸੰਨਿਆਸੀ ਜਾਂ ਭਿਕਸ਼ੂ ਬਣ ਕੇ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਚੁ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੇਕਰ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸੱਚ ਬੋਲ ਕੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਿਆਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਮੁੱਲਾਂ-ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਕਈ ਟੱਕਰਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝੱਲੀਆਂ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਜਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅੱਜ ਵੀ ਲੋੜ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇ, ਸਾਨੂੰ ਸੁਮੱਤ ਬਖਸ਼ੇ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਵਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕੀਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਮਾਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉ ਸਕੀਏ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੱਚ-ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਸਕੀਏ।

ਬਾਬਾ ਪੈਧਾ ਸਚਿ ਖੰਡਿ (ਨਾਮ ਪਰਗਾਸ)

-ਪ੍ਰੋ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ*

ਹਉ ਢਾਢੀ ਵੇਕਾਰੁ ਕਾਰੈ ਲਾਇਆ॥
ਰਾਤਿ ਦਿਹੈ ਕੈ ਵਾਰ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ॥
ਢਾਢੀ ਸਚੈ ਮਹਲਿ ਖਸਮਿ ਬੁਲਾਇਆ॥
ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਪੜਾ ਪਾਇਆ॥
ਸਚਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਭੋਜਨੁ ਆਇਆ॥
ਗੁਰਮਤੀ ਖਾਧਾ ਰਜਿ ਤਿਨਿ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ॥
ਢਾਢੀ ਕਰੇ ਪਸਾਉ ਸਬਦੁ ਵਜਾਇਆ॥
ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਸਾਲਾਹਿ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੫੦)

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਹਿਜੇ ਪਛਾਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਉੱਧਾਰ ਲਈ ਜਿਸ-ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਉਹ ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ, ਰੱਬੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਰੱਬੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਤੇ ਬਚਪਨ ਆਮ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰਤ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਖਾਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਨੋਰਥਾਂ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜਿਕ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰੱਬੀ ਗਿਆਨ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦੁਹਰਾਅ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਬੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤੇ ਅਮਲ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਾ ਕਿ ਮੂਸਾ ਨੂੰ ਦਸ ਅਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਦੀ ਸੌਂਪਣਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਵਹੀ ਨਾਜ਼ਿਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਬੌਧ-ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਸ਼ਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਸੇ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਬੀ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਚਰਚ, ਉਮੱਤ, ਸੰਘ, ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੇਤੰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਘੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਨੋਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਮਲ ਪ੍ਰਗਟ

*ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ। ਮੋ: +੯੧੯੭੮੧੨-੫੩੩੪੭

ਰੂਪ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਜੋਖਿਮ ਵਾਖ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਪੂਜਾ-ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਖੀਣ, ਖੰਡਿਤ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ, ਵਰੋਸਾਏ ਅਤੇ ਥਾਪਨਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜੇ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਵਰਤਕਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਸੰਬੰਧੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਜੇਕਰ ਉਦਹਾਰਨ ਦੇਖਣੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੇ ਉਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

‘ਬਾਲਾ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਡਿਤ ਹਰਦਿਆਲ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਜਨਮ ਸੰਬੰਧੀ ਕਹੇ ਬਚਨ ਦੇਖਣੇ ਦਿਲਚਸਪ ਜਾਪਦੇ ਹਨ: “....ਇਹ ਵਡਾ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਹੈ। ਇਹ ਤੇਰੇ ਘਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਡਾ ਅਵਤਾਰ ਅਗੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਰਾਮ ਚੰਦ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਪੂਜਦੇ ਆਹੇ। ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਏ ਪੂਜਨਗੇ। ਇਸਦਾ ਨਾਉਂ ਧਰਤੀ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਵਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਣ ਤ੍ਰਿਣ ਨਾਨਕ ਹੀ ਨਾਨਕ ਹੋਇ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਾਈਂ ਸਮੁੰਦਰ ਰਾਹ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਰਾਹ ਦੇਵੇਗੀ। ਅਰ ਅਕਾਸ਼ ਰਾਹ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਹੀ ਜਪੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਨਾਨੀ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾਣੇਗਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਣੇਗਾ ਨਾਹੀ ਬਿਨਾ ਪਰਮੇਸਰ। ਇਹ ਅਰਮਾਨ ਮੈਨੂੰ ਰਹਿਸੀ ਇਸ ਦਾ ਪਰਤਾਬ ਮੈਂ ਨ ਦੇਖਾਂਗਾ। ਕਿਆ ਜਾਣਾ ਮੇਰੀ ਅਰਬਲਾ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਡਾ ਅਵਤਾਰੀ ਪੁਰਖ ਹੈ। ”

(ਜਨਮਸਾਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲਾ, ਸੰਪਾਦਕ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ, ਪੰਨਾ ੫੧)

ਉੱਪਰ ਲਿਖਤ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਤਿ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਿਰਜਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਸੰਬੰਧੀ ਥੋੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਸਮਗਰੀ ਜੁਟਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦਾ ਥੋੜਾ ਅਹਿਸਾਸ ਮਾਣ ਤੇ ਜਗਾ ਸਕੀਏ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਰੱਬੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼, ਰੱਬੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਦਮ-ਕਦਮ 'ਤੇ ਰੱਬੀ ਵਰਤਾਰਾ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਦੈਵੀ ਤੇ ਪੈਗੰਬਰੀ ਅਮਲ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਪੜਾਅ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਪੜਾਅ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ, ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਅਵਤਾਰ ਆਤਮਾ, ਮਨ, ਬੁੱਧੀ ,

ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਦੈਵੀ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੀ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੰਡਿਤ, ਜਰਜਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਮਲਬਾ ਉਠਾਉਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਵੀਂ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਸੰਪਨਤਾ ਲਈ ਸਿਰਤੋੜ ਯਤਨ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਘੋਰ ਸੰਗਰਾਮ ਨਾ ਕੇਵਲ ਰੱਬੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਇਆਵੀ ਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਮਾਇਆਵੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਏ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਮਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਇਹ ਲੜਾਈ ਤੇ ਸੰਗਰਾਮ ਹਥਿਆਰ-ਬੱਧ ਘੋਰ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਲਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿਆਰ, ਹਮਦਰਦੀ, ਸੇਵਾ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਆਪਸੀ ਬਰਾਬਰੀ, ਤਿਆਗ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ 'ਤੇ ਸੁਡੌਲ ਨੀਹਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਦੀ ਤਿਆਗੀ ਵਿਚ ਰੱਬੀ ਪਿਆਰ, ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ, ਰੱਬੀ ਸੰਗੀਤ, ਨਿਮਰਤਾ/ਹਲੇਮੀ, ਨਿੱਜੀ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਲੋਚਨਾ ਜਿਹੇ ਅਮਲੀ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੋਰਥਾਂ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਫਤਹ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਲ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਬੁਧਿ ਬਦਲੀ ਸਿਧਿ ਪਾਈ' (ਪੰਨਾ ੩੩੯)

ਇਹ ਅਕਲਾਂ, ਚਤੁਰਾਈਆਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਿਆਰ ਦੇ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਅਮਲ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਬੁਧਿ ਪਾਠਿ ਨ ਪਾਈਐ ਬਹੁ ਚਤੁਰਾਈਐ ਭਾਇ ਮਿਲੈ ਮਨਿ ਭਾਣੇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੩੬)

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸੁਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਦੈਵੀ ਮਨੋਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਬੰਰੀ ਜਾਂ ਅਵਤਾਰੀ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੱਬੀ ਆਸ਼ੇ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਾਵਨ ਪਵਿੱਤਰ ਨਗਰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਲੋਧੀ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਸੀ ਅਤੇ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ ਉਸ ਦਾ ਮੋਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇਕ ਭੈਣ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਵਿਆਹੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤਾਂ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਦਾ ਹਾਕਮ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਭੱਟੀ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ (ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ) ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਕੋਲ ਪਟਵਾਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਵਾਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨਾ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਵਣਜ-ਵਾਪਾਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰੰਤੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲਬਾਤ

ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਸ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਣੇਈਆ ਜੈ ਰਾਮ ਅਤੇ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਪੱਖੋਂ ਕੇ ਰੰਧਾਵੇ ਨਿਵਾਸੀ ਮੂਲ ਚੰਦ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ 'ਮਾਤਾ' ਸੁਲਖਣੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਭਣਵੇਈਆ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਵਾਬ ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਲੋਧੀ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦਿਨ ਸਮੇਂ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਤਸੰਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਵਾ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਨਾਲ ਵਹਿੰਦੇ ਦਰਿਆ (ਵੇਈ) ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਿਮਰਨ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰ ਕੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਫਿਰ ਮੋਦੀ ਖਾਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰ ਦੇ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਸੋਢੀ ਮਿਹਰਵਾਨ ਜੀ ਆਪਣੀਆਂ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ 'ਪੋਥੀ ਸੱਚਖੰਡ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

‘ਖਾਨ ਜੀ ਸਲਾਮਿਤ ਹੋਇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਾ ਹਰਿ ਦਿਨਿ ਨੇਮੁ ਥਾ ਜਿ ਸਵਾ ਪਹਰ ਰਾਤਿ ਪਿਛਲੀ ਕੰਉ ਹਰਿ ਰੋਜ ਦਰਿਆ ਜਾਇ ਨਾਵਣਾ। ਪਵਣ ਚਲੈ ਮੀਹੁ ਚਲੈ ਪਰ ਨਾਨਕ ਕਾ ਨੇਮ ਨ ਚਲਈ, ਰੋਜ ਬਰੋਜ ਦਰੀਆਇ ਜਾਇ ਨਾਵਣਾ ਜਦਿ ਪਹਰ ਰਾਤਿ ਪਿਛਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਰ ਜੀ ਮੈ ਸਾਥਿ ਹੀ ਜਾਂਦਾ।’

(ਮਿਹਰਵਾਨ ਜੀ ਸੋਢੀ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਪੰਨਾ ੮੭)

ਕੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮਾਂ-ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਚੁਗਲਖੋਰਾਂ ਦੇ ਨਵਾਬ ਕੋਲ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕਿ ਨਾਨਕ ਮੋਦੀ ਤੁਹਾਡਾ ਮਾਲ ਬੇਫਿਕਰੀ ਨਾਲ ਲੁਟਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੇ ਵਾਰ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹੋਇਆ ਪਰੰਤੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਵਾਬ ਵੱਲ ਵਧੇ ਸਨ। ਉੱਥੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬੀ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁਖ-ਸਾਂਦ ਜਾਣਨ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੋਲ ਟਿਕ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਪਲ ਮਾਤ ਲੋਕ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ

ਰਹਿਮਤ ਭਰਿਆ, ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਤੇ ਭਾਗਾਂ ਭਰਿਆ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਟਿਕਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਦੈਵੀ ਘਟਨਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ‘ਵੇਈ’ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਠਾਹਰ ਸਬੰਧੀ ਅਹਿਮ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੈਵੀ ਮਿਸ਼ਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਸੰਭੂ ਨਾਥ ਵਾਲੀ ਜਨਮ ਪਤ੍ਰੀ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ’ ਅਰਥਾਤ ਆਦਿ ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ, ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ’ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਇਸ ਦੈਵੀ ਘਟਨਾ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਸਾਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਚੱਲਦੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਦੋ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਮਿਹਰਬਾਨ ਕਿਰਤ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ‘ਪੋਥੀ ਸਚਖੰਡ’ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਇਕ ਦਰਜਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ‘ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੋਸ਼ਟਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਨ ਹਿੱਤ ਕੀਤੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾਅ ਦੇ ਕ੍ਰਿਆਤਮਕ ਉੱਦਮਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਇਸ ਦੈਵੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਵੇਕਾਰਾ ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਭਰਮ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਜਤਨ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਅਖੰਡ ਸੇਵਾ ਤੇ ਕਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

‘ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼’ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਾਖੀਕਾਰ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਸਾਰ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਜੀਉ ਬਾਕੀ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੇ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਖਿਜਮਤਿਗਾਰ ਜਾਂ ਨਫਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਮੇਂ ਬਾਬੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ) ਦੇ ਬਸਤਰ ਫੜ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜ ਦਰਿਆਇ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਕਰਨੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿ ਜਿਉਂ ਬਾਬਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਲਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ

ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੇਵਕ (ਕਈਆਂ ਨੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਵਰੁਣ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ) ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ, ਵਲੀ, ਅਵਤਾਰ, ਪੀਰ ਪੈਗੰਬਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਖੜੇ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੇਖੇ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਸਚਖੰਡ ਵਿਚ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਾਏ ਤੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਅਗੇ ਡੰਡਵਤ ਪ੍ਰਣਾਮ ਸ਼ਰਧਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਨਿਰੰਕਾਰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬਾਬੇ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਆਲਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਖੰਡਿਤ ਤੇ ਜਰਜਰੀ ਧਰਮ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਮ ਭਗਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਲਈ ਪੰਥ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਵੱਲੋਂ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ੧੯ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਕ ਗੁਰਮੰਤਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਸੇ ਨਦੀ ਵਿਚ ਮੁੜ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਖਿਜਮਤਿਗਾਰ ਨੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਉਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜੈ ਰਾਮ ਜੀ, ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹਾ-ਹਾ ਕਾਰ ਮੱਚ ਗਿਆ। ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਆਪ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨਦੀ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਗੋਤੋਖੋਰ ਤੇ ਮਲਾਹ ਬਾਬੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਲਈ ਲਾਏ ਗਏ। ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਉਘ-ਸੁਘ ਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਦੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਣਵਈਆ ਜੈ ਰਾਮ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੇ ਘਰ ਰੋਣਾ ਧੋਣਾ ਮੱਚ ਗਿਆ। ਕੇਵਲ ਭੈਣ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਅਡੋਲ ਰਹੀ।

ਇੱਥੇ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਦੇਣੀ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਸਚ ਖੰਡਿ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਪਾਵਨ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਸਮਝ ਆਸਰੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਮਤਕਾਰ' ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਲੇਖ, ਉੱਚੇ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਕੌਤਕ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚੇ ਖੰਡਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਭੇਦ ਮਨੁੱਖੀ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਝ, ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼, ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਅਟੱਲ ਦੈਵੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਭੌਤਿਕ ਤਲ 'ਤੇ ਘਸੀਟਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਉਹ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਲਖਤਾ ਹੂਬਹੂ ਕਦੇ ਪਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਜੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਪੁਰਾਤਨ ਰਵਾਇਤਾਂ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੀ ਛਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਦੀ ਉਗਾਹੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ

ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ, ਸਚਿਖੰਡ ਵਿਚ ਹੋਏ ਅਨੁਭਵਾਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬੋਝਾ ਹੋਰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਾਰ ਮਾਝ ਦੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਗਵਾਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ 'ਸਚੈ ਮਹਲਿ' ਬੁਲਾ ਕੇ 'ਸਚੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਦਾ ਭੋਜਨ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਚੈ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ (ਸ਼ਬਦ) ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ:

—ਬਾਬਾ ਪੈਧਾ ਸਚਿ ਖੰਡਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਨਾਮੁ ਗਰੀਬੀ ਪਾਈ।

ਬਾਬਾ ਦੇਖੈ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ ਜਲਤੀ ਸਭਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਿਸਿ ਆਈ।

—ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ।

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ॥੨੪॥

(ਵਾਰਾਂ ੧:੨੪)

ਆਦਿ ਸਾਖੀਆਂ' ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-

“ਕੋਈ ਜੁ ਕੁਦਰਤ ਕਾ ਰੂਪ ਆਗੈ ਥਾ ਤਿਸ ਅਗੈ ਬਾਬਾ ਜੀ ਹਥ ਜੋਤਿ ਖਲਾ ਹੋਇ ਰਹਿਆ॥.... ਅਗਹੁ ਆਗਿਆ ਆਈ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕਉ ਦੁਧ ਦੇਹੁ॥ਆਗਿਆ ਆਈ ਜੁ ਪੀਉ॥ ਤਾ ਅਗਹੁ ਬਾਬੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜੀਉ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਪਹਿਲੇ ਤੁਸੀ ਪੀਵਹੁ॥ ਤਾ ਅਗਹੁ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਇਹ ਆਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਹੈ ਪੀਵਣ ਦੀ ਏਹੁ ਤੁਧ ਨੋ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਹੈ॥ ਤੂ ਪੀਉ॥ਤਾ ਬਾਬੇ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕਹਿ ਦੁਧ ਕਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਤਾ॥ਤਾ ਫੇਰਿ ਪੈਰੀ ਪਇਆ ਅਗੈ ਤੋ ਆਗਿਆ ਆਈ ਜੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਲਗੈਗਾ ਸੋ ਸਭ ਮੁਕਤ ਹੋਵੈਗਾ। ਤਾ ਬਾਬੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਜੀਉ ਮਿਹਰਵਾਨ ਕਲਜੁਗ ਖਰਾ ਅੰਧ ਘੋਰ ਹੈ ਜਿਉ ਆਗਿਆ ਤੇਰੀ॥ਤਬੇ ਅਗੈ 'ਤੇ' ਆਗਿਆ ਆਈ ਤੁਧ ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਸੋ ਦਿੱਤਾ ਜਿ ਤੁਧ ਨੋ ਕਿਹੁ ਨ ਪੋਗੈ॥ ਜੋ ਮੇਰਾ ਰੂਪ ਸੋ ਤੇਰਾ ਰੂਪ ਹੋਇਆ॥ ਮੈ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਉ ਦਿਤਾ॥ ਅਤੇ ਆਪਨੀ ਮਿਹਰ ਦਿਤੀ ਤੂੰ ਡਰਹਿ ਮਤ ਜਾਹਿ ਨਿਹਾਲੁ ਕੀਤੇ॥ ਨਾਉ ਨਿਧੀ ਅਠਾਰਹ ਸਿਧੀ ਆਇ ਪੈਰੀ ਪਈਆ॥ ਜਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਇਆ ਤਬ ਦਿਬ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਹਈ। ਹੋਰ ਰੂਪ ਹੋਇ ਗਇਆ॥ ਆਗਿਆ ਆਈ ਇਸੈ ਲੈ ਜਾਹੋ॥ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀਉ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਆਇਆ॥ ਜਾ ਬਾਹਰਿ ਆਇ ਕੇ ਦੇਖੈ ਤਾ ਨਫਰ ਕਪੜੇ ਲੀਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਤਾ ਨਫਰ ਉਠਿ ਪੈਰੀ ਪਇਆ॥ ਤਾਂ ਉਸ ਨਫਰ ਕਪੜੇ ਅਗੈ ਰਖੇ॥ ਬਾਬੇ ਕਪੜੇ ਪੈਧੇ॥

ਉਸ ਨਫਰ ਨੇ ਭੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ॥ ” (ਆਦਿ ਸਾਖੀਆਂ, ਪੰਨਾ ੧੧੪)

‘ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ’ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਨਾਨਕ! ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਹੈ ਤੂੰ ਪੀਉ। ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀ, ਪਿਆਲਾ ਪੀਤਾ, ਸਾਹਿਬੁ ਮਿਹਰਵਾਨੁ ਹੋਆ: ‘ਨਾਨਕੁ’ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤਾਈ ਨਿਹਾਲ ਕੀਆ ਹੈ, ਅਰੁ ਜੋ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ਲੇਵੇਗਾ ਸੋ ਸਭ ਮੈ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤੇ ਹੋਨਿ! ਤੂੰ ਜਾਇ ਕਰਿ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜਪਿ ਅਰ ਲੋਕਾਂ ਥੀਂ ਭੀ ਜਪਾਇ। ਅਰ ਸੈਸਾਰ ਥੀਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹੁ। ਨਾਮੁ ਦਾਨ, ਇਸਨਾਨੁ ਸੇਵਾ, ਸਿਮਰਨ ਵਿਚਿ ਰਹੁ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਤਾਈ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੀਆ ਹੈ ਤੂੰ ਏਹਾ ਕਿਰਤਿ ਕਰਿ’। ...ਤਬਿ ਫਿਰਿ ਆਗਿਆ ਆਈ, ਹੁਕਮ ਹੋਆ ‘ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਉਪਰਿ ਤੇਰੀ ਨਦਰਿ ਤਿਸੁ ਉਪਰਿ ਮੇਰੀ ਨਦਰਿ॥ ਜਿਸ ਉਪਰਿ ਤੇਰਾ ਕਰਮ ਤਿਸ ਉਪਰਿ ਮੇਰਾ ਕਰਮ॥ ਮੇਰਾ ਨਾਉ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰੁ ਅਰ ਤੇਰਾ ਨਾਉ ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸਰੁ’: ਤਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੈਰੀ ਪਇਆ, ਸਿਰਪਾਉ ਦਰਗਾਹੋ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ,... ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਸੋਢੀ ਨੇ ਗੋਸ਼ਟਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪੋਥੀ ‘ਪੋਥੀ ਸਚਿ ਖੰਡ’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਨਿਰੰਜਨ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ: ‘ਤਬ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖਿ ਕਹਿਆ ਜਿ, “ਏਹ ਨਾਨਕ! ਏਹ ਦੂਧ ਨਾਹੀ ਜਿ ਤੂੰ ਦੂਧ ਜਾਨਤਾ ਹੈ। ਏਹ ਤੁਮ ਕੰਉ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਾ, ਭਗਤਿ ਭਾਵ ਕਾ, ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਕਾ, ਸੀਲ ਸੰਜਮ ਕਾ ਪਿਆਲਾ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਏਹ ਦੂਧ ਨਾਹੀ ਤੁਮ ਕਉ ਏਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਮਿਲਤਾ ਹੈ ਤੂੰ ਲੇਕਰਿ ਪੀਉ” ਤਬ ਆਗਿਆ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖਿ ਕੀ ਸਾਥ ਕਟੋਰਾ ਦੂਧ ਦਾ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕੇ ਹਾਥ ਤੀ ਪੀ ਲਇਆ। ਪੀਵਤੇ ਸਾਥਿ ਮਸਤਾਨ ਹੋਇ ਗੈਆ। ਅਰੁ ਸਗਲ ਭਵਨ ਕੀ ਸੋਝੀ ਹੋਈ ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਚਰਨੀ ਲਾਗਾ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ। ਲਾਗਾ ਡੰਡਉਤੁ ਕਰਨੈ। ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਹਿਆ ਜਿ, “ਏ ਨਾਨਕ! ਤੂੰ ਮੈ ਮੁਕਤਾ ਕੀਆ। ਜਿ ਕੋਈ ਤੁਮ ਕੰਉ ਦੇਖਹਿਗਾ ਸਿ ਮੁਕਤੇ ਕੀਏ। ਜਿ ਤੁਮ ਕੰਉ ਸੁਣਹਿਗੇ ਸੇ ਮੈ ਮੁਕਤੇ ਕੀਏ। ਜਿ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਲੇਹਿਗੇ ਸੇ ਮੈ ਮੁਕਤੇ ਕੀਏ। ਜਿਨ ਕੰਉ ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਹਿਗਾ ਤਿਨ ਕਉ ਮੈ ਬਖਸ਼ਹਿਗਾ, ਤੂੰ ਮੈ ਨਿਹਾਲ ਕੀਆ ਹੈ। ਅਰ ਜਿ ਤੇਰਾ ਨਾਮੁ ਲੇਹਿਗੇ ਤੇ ਮੈ ਨਹਾਲ ਕੀਏ ਹੈ। ਏ ਨਾਨਕ! ਤੈ ਮੇਰਾ ਨਾਮੁ ਕਲਿਜੁਗ ਕੇ ਬਿਖੈ ਜਪਾਵਣਾ, ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਕਲਿਜੁਗ ਕੈ ਬਿਖੈ ਜਪਾਵਣਾ ਅਰ ਦਿੜਾਵਣਾ ਸੈਸਾਰ ਕਉ, ਮੇਰਾ ਜਸੁ ਕਰਣਾ ਕਰਾਵਣਾ। ਸੁਧਰਮ ਦਿੜਾਵਣਾ ਬਤਾਵਣਾ ਜਿਸ ਤੇ ਸੈਸਾਰ ਕਾ ਭਲਾ ਹੋਇ ਅਰ ਮੁਕਤਾ ਹੋਇ”। ਤਬ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿ, “ਏ ਸ੍ਰੀ

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੀ! ਤੂੰ ਦੈਆ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੋਹਿ ਜਿ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਰਖੁ
 ਕਲੀ ਕਾਲੁ ਮਹਾਕਠਨ ਹੈ, ਤੂੰ ਦਇਆ ਕਰਿ ਕਰਿ ਕਲਜੁਗ ਤੇ ਰਾਖੁ।
 ਸੈਸਾਰ ਕਲਜੁਗ ਭਰਮਾਇ ਸੁਟਿਆ ਹੈ, ਕਲਜੁਗ ਤੇ ਰਾਖੁ”। ਤਬ ਸ੍ਰੀ
 ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਕਹਿਆ ਜਿ, “ਜਾਹਿ ਨਾਨਕ! ਤੂੰ ਮੈ ਬਕਸਿਆ ਹੈ ਤੇਰੇ
 ਪੀਛੈ ਜਗਤੁ ਬਖਸਉਗਾ”। ਤਬ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਨਕੁ ਬਿਦਾ ਕੀਆ।
 ਆਪਣੀ ਭਗਤਿ ਨਾਮ ਸਿਪਤਿ ਸਲਾਹ ਦੇ ਕਰਿ ਬਿਦਾ ਕੀਆ। ਸਤ
 ਸੰਤੋਖ ਥਿਤ ਜੁਗਤਿ ਸੀਲੁ ਸੰਜਮੁ ਬਕਸਿ ਦੇ ਕਰਿ ਕਲਿਜੁਗ ਕੈ ਬਿਖੈ
 ਜੀਵ ਨਿਸਤਾਰਨ ਕੰਉ, ਪੰਥ ਚਲਾਵਨ ਕੰਉ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੀ! ਬਿਦਾ
 ਕੀਆ। ਉਹਾ ਕਾ ਏਕੁ ਦਿਨ ਈਹਾ ਸੈਸਾਰ ਮਹਿ ਤੀਨ ਦਿਨਿ ਵਰਤੇ,
 ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜ ਨਾਨਕੁ ਬਿਦਾ ਕੀਆ। ਸਾਥਿ ਸੇਵਕ ਦੀਨੇ। ਤਬ ਤੀਸਰੈ
 ਦਿਨਿ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਿਕਲਿ ਆਇਆ। ਸੰਮਤਿ ੧੫੬੪ (ਮੁਤਾਬਕ
 ੧੫੦੭ ਈਸਵੀ) ਭਾਦੋ ਸੁਦੀ ੧੫ ਪੂਰਨਮਾ ਕੈ ਦਿਨਿ ਭਲਕੇ ਹੀ
 ਪਰਮੇਸਰ ਕੇ ਨਾਵ ਕਾ ਪਰਗਾਸ ਹੋਆ, ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਾਵਧਾਨ
 ਨਦੀ ਕੈ ਬਿਖੈ ਮਿਲਿਆ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕੇ ਜੀ ਕਉ। ੩੬ ਵਰਿਆ ਸਾਢਿਆ
 ਛਿਆ ਮਹੀਨਿਆ ਕੇ ਨੋ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸਰ ਸਾਵਧਾਨੁ ਮਿਲਿਆ
 ਜਿਸ ਵਕਤਿ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨੇ ਵੜਿਆ ਥਾ ਉਸੀ ਵਕਤਿ ਨਿਕਲਿ
 ਆਇਆ। ਉਸ ਨਫਰ ਕਉ ਅਭਿਆਸੁ। ਜਿ ਬਾਬੇ ਜੀ ਕਾ ਲਾਗਾ ਉਹ
 ਹਰਿ ਦਿਨਿ ਉਸੇ ਹੀ ਘਾਟ ਉਪਰ ਪਹਰ ਰਾਤ ਰਹਤੀ ਕਉ ਉਹਾ ਜਾਇ
 ਬੈਠੇ। ‘ਨਾਨਕ ਜੀ - ਨਾਨਕ ਜੀ’ ਬੈਠਾ ਕਰੈ। ਜਿਉ ਨਾਨਕ ਜੀ-
 ਨਾਨਕ ਜੀ ” ਬੈਠਾ ਕਰਤਾ ਥਾ ਤਿਉ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨਦਰਿ ਆਇ
 ਗੈਆ। ਉਹ ਉਠਿ ਪੈਰੀ ਪੜਿਆ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕੀ। ” ਧੰਨ ਗੁਰੂ
 ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਅਰੁ ਧੰਨ ਪਰਮੇਸਰੁ ਜਿਨਿ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮੇਰੇ ਤਾਈ
 ਦੇਖਾਲਿਆ”। ਉਨਿ ਕਪੜੇ ਆਗੈ ਰਖੇ। ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਜੀ ਕਪੜੇ
 ਪਹਰਿ ਕਰਿ ਘਰ ਆਇਆ”।

(ਸ੍ਰੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਸੋਢੀ, ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ,
 ਪੰਨੇ ੮੮-੮੯)

ਮਹਾਂਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਵੇਈਂ
 ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਸਾਖੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਯਾ ਬਿਧਿ ਸੋ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੁਨਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਜਾਤਿ ਭਏ ਪ੍ਰਭ ਪਾਸੀ।
 ਆਨੰਦ ਕੰਦ ਪਿਖਯੋ ਕਰ ਬੰਦਿ ਕਹੀ ਅਭਿਬੰਦਨ ਦੰਡ ਸੰਕਾਸੀ।
 ਮੰਦਹਿ ਮੰਦ ਮ੍ਰਿਦੰ ਮੁਸ਼ਕਾਯ ਧਯਾਨ ਜੁਗਿੰਦਨ ਕੇ ਨਿਤ ਬਾਸੀ’।
 ਬੈਨ ਭਨੇ ਗੁਨਐਨ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ‘ ਆਵਹੁ ਨਾਨਕ! ਨਾਮ ਬਿਲਾਸੀ। ੨
 ਕਾਰਨ ਯਾ ਅਵਤਾਰ ਧਰਯੋ ਭਵ, ਕਾਰਜ ਜਾਇ ਕਰੋ ਅਬ ਸੋਊ।

ਹੈ ਕਲਿਕਾਲ, ਕਰਾਲ ਬਿਸਾਲਹਿ ਮੰਦਮਤੀ ਮਨ ਮਾਨਵ ਹੋਊ।
 ਦੇਵਨਿ ਪੂਜਤਿ, ਨਾਮ ਤੇ ਬੇਮੁਖ, ਕੇਵਲ ਪਾਪ ਪਰਾਇਨ ਜੋਊ॥
 ਭਾਉ ਭਲੇ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਹੁ। ਭਾਰ ਧਰਾਪਰ ਭੂਰ ਬਿਗੋਊ॥੩
 ਜਾਤਿ ਅਪਾਰ ਨਿਚੈ ਨਰ ਕੂਰ, ਨਹੀ ਸੁਖਮੂਰ ਕਮੂਰ ਕੁਭਾਗੇ।
 ਪੰਥ ਤਯਾਗ ਕੁਪੰਥ ਪਰੇ, ਸਭਿ ਲੰਪਟ ਦੰਭ ਅਰੰਭਤਿ ਪਾਗੇ।
 ਨਾਮੇ ਕੀ ਸਿਫਤੀ ਪਰਕਾਸਹੁ ਨਾਸ ਪਖੰਡ ਕਰੇ, ਜਿਹ ਲਾਗੇ'।
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਜੀ ਸੁਨਿ ਬੈਨ ਭਨੇ ਸਿਰੀ ਰਾਗ ਵਿਖੇ, ਹਿਯਰਾ ਅਨੁਰਾਗੇ।੪

ਨਾਨਕ ਕਾਗਦ ਲਖ ਮਣਾ ਪਤਿ ਪਤਿ ਕੀਚੈ ਭਾਉ॥
 ਮਸੂ ਤੋਟਿ ਨ ਆਵਈ ਲੇਖਣਿ ਪਉਣੁ ਚਲਾਉ॥
 ਭੀ ਤੇਰੀ ਕੀਮਤਿ ਨਾ ਪਵੈ ਹਉ ਕੇਵਡੁ ਆਖਾ ਨਾਉ॥
 (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਿਰੀਰਾਗੁ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨੇ ੧੪-੧੫)
 ਦੋਹਰਾ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬਿਗਸੇ ਸੁਨਤਿ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀਨ ਗੁਰੂ ਹੋਇ।
 ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਧਾਰਨ ਕਰਯੋ ਬਰਨ ਸੁਨਾਵੇਂ ਸੋਇ॥੫॥
 ਅਥਮੰਤ੍ਰ:- ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ
 ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
 ਸ੍ਰੈਯਾ॥ ਬਹੁਰੇ ਧੁਨਿ ਭੂਰ ਗੰਭੀਰ ਭਨੈ 'ਤਜਿਯੋ ਕ੍ਰਿਤਿ ਕੋ ਬਿਦਤਾਵਹੁ ਜਾਈ'।
 ਪਦਬੰਦਨ ਕੋ ਕਰਿ ਫੇਰ ਮੁਰੇ ਦੁਖ ਦੁੰਦ ਮਿਟੈ ਜਿਹ ਕੇ ਦਰਸਾਈ।
 ਜਹਿ ਤੇ ਸੁ ਗਏ ਤਿਹ ਠੌਰ ਅਏ, ਸੁਖਦਾਸ ਦਏ ਜਿਹ ਨਾਮ ਜਪਾਈ।
 ਗੁਰ ਕਿੰਕਰ ਲੇ ਕਰਿ ਚੀਰ ਬਰੰ ਬਿਰ ਤੀਰ ਵਿਈ ਨਿਤ ਹੋਵਹਿ ਆਈ। ੬॥

.....

ਇਸਨਾਨ ਸਮੇਂ ਨਿਕਸੇ ਕਰੁਨਾਕਰ ਬਾਸੁਰ ਤੀਨ ਬਿਤਾਇ ਗਹੀਰਾ।
 ਦ੍ਰਿਗ ਦੇਖਤਿ ਹੀ ਉਮਗਾ ਅਨੁਰਾਗ ਸੁਭਾਗ ਜੁ ਦਾਸ ਖਰਾ ਜਲ ਤੀਰਾ। ੮॥
 ਦੌਰ ਕਰੀ ਪਦ ਮੈ ਅਭਿਬੰਦਨ ਅੰਬਰ ਦੀਨ ਸੁਖੰਬਰ ਪਾਯੋ।
 ਦੇਖਿ ਦਯਾਲ ਤਿਸੈ, ਤਿਹ ਕਾਲ 'ਨਿਹਾਲ ਭਯੋ' ਇਵ ਬੈਨ ਅਲਾਯੋ।
 ਛੁਟ ਕਪਾਟ ਗਏ ਝਟਿਤੀ ਕ੍ਰਮ ਠਾਟ ਹਟਾ, ਘਟ ਗਯਾਨ ਸੁਹਾਯੋ।
 ਮੰਦਹਿ ਮੰਦ ਚਲੇ ਪੁਰਿ ਕੋ ਜੋਊ ਦੰਭ ਨਿਕੰਦਨ ਕੋ ਭਵ ਆਯੋ। ੯

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨੇ ੩੬੯-੩੭੨)

ਇੱਥੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪਾਦਕ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦਾ ਫੁਟ ਨੋਟ ਦੇਖਣ ਯੋਗ ਹੈ: “ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵੇਈਂ ਪ੍ਰਵੇਸ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰੈ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਦਰ ਜਾਣ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਆਦਿ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਹਨ। ...ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉੱਥੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣਾ ਸਭ ਆਤਮ ਖੇਡਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਹੱਦ ਵਾਲੀ ਹੈ

ਜੋ ਦੇਸ਼ਕਾਲ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਪਈ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਵਰਣਨ ਐਂਊਂ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਵਾਂਙੂ ਹੋ ਰਹੀਂ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬੀ ਇਸ ਕੌਤਕ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਬੀ ‘ਸਦਿਆ ਜਾਣਾ’ ਸਿਰੋਪਾ ਮਿਲਣਾ’ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾਨ ਹੋਣ’ ਆਦਿ ਪਦ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਗੋਚਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਨੇ ਵਰਤੇ ਹਨ। (ਪੰਨੇ ੩੭੦-੩੭੧)

ਇਸ ਰੱਬੀ ਵਡਿਆਈ, ਰੱਬੀ ਵਰਦਾਨ, ਦੈਵੀ ਬਾਪਨਾ ਦੀ ਸੁਭਾਗ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਘਰ ਆ ਕੇ ਸਾਰਾ ਡੇਰਾ ਲੁਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ੭੬੦ ਰੁਪਏ ਦੌਲਤ ਖਾਨ ਵੱਲ ਕੱਢ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਫਕੀਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦੇਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਸਾਧੂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਫਤੇ ਭਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰਦਾਨੇ ਰਬਾਬੀ (ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ) ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਨ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਆਮ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਜੋ ਧੁਰੋਂ ਰੱਬੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਸੀ ਉਸ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਸਿਰਪਾਉ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਨਵੀਂ ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਦੇ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੱਬੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰੱਬੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਤਾਕਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਤਾਕਤਾਂ ਖੜ ਨਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਪੰਥ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਕੁਪੰਥੀ, ਕੁਮਾਰਗੀ ਰਾਹਾਂ ‘ਤੇ ਪਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਘੋਰ ਨਰਕ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਰ ‘ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਉਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਰਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਦਸਵੇਂ ਨਾਨਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਇਸ ਅਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਸੁਤ ਤੋਹਿ ਨਿਵਾਜਾ॥ ਪੰਥ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਬੇ ਕਹੁ ਸਾਜਾ॥

ਜਾਹਿ ਤਹਾਂ ਤੈ ਧਰਮੁ ਚਲਾਇ। ਕਬੁਧਿ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋਕ ਹਟਾਇ॥੨੯॥

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ)

ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਧਰਮ

-ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ*

ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦੀ ਸੰਗੀ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦਾ ਅਜਿੱਤ ਸ਼ਸਤਰ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਬਾਬੇ ਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨੇ ਸਿੱਧ ਮੰਡਲੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨੇ ਮੱਕਾ ਫੇਰਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਤੇਲ ਦੇ ਕੜਾਹੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਤਪਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਬੇ ਨੇ ਵੇਸਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨੇ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਛਲਕਦਾ ਵਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਨੇ ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਨੱਚਦਾ ਵਿਖਾਇਆ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਲੁਟੇਰੇ ਅਤੇ ਕਾਤਲ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਨੂੰ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਾਨੀ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਧਰਮ ਸਾਲੀਆ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਖਸਮ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਾਬੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਬਾਬਾ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਉਜਾੜ ਅਤੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਭੈੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਰ ਦਿੰਦਾ। ਬਾਬਾ ਨੇਕਾਂ ਨੂੰ 'ਉਜਾੜਦਾ' ਨੇਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸੋਮੇ ਫੁੱਟਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਅਖੁੱਟ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਤਿੱਖੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਰਫ਼ਾਂ ਤੇ ਠੰਢੀਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ, ਚੰਦਾਂ ਤੇ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਬਦ ਠੰਢਾ ਹੈ। ਚੰਦਾਂ ਅਤੇ ਚੰਦਨਾਂ ਦੀ ਠੰਢ ਬਾਹਰਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਠੰਢ ਅੰਦਰਲੀ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਅਤੇ ਪੱਤਝੜ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤਪਦੀ ਸੜ੍ਹਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ। ਪਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਲਾਗੇ ਨਾ ਪਤਝੜ ਢੁੱਕ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਗਰੀਖਮ ਰੁੱਤ ਕਹਿਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ, ਉਹ ਸੂਰਜ ਹੈ, ਜੋ ਚਹੁਂ ਜੁਗਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਚਾਨਣ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ, ਅਸਾਧ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ, ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦਾ ਮਲਾਹ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਝੜ ਝੱਖੜ ਅਤੇ ਲਖੇਸਰੀ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਬਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਆਤਮਾ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕਰਤਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ, ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਹੈ, ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਬਾਬੇ ਦਾ ਖੁੰਦਕਾਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਇੱਕ ਅਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਲਫਜ਼ਾਂ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬੰਦ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਚੇਤਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ,

ਸ਼ਬਦ ਇਕ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਹਿਣ ਹੈ, ਇਕ ਜੀਵਨ ਰੋਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਗਾਸ ਹੈ, ਇੱਕ ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਚਾਈ ਹੈ, ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਇਕ ਅਮੁੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ। ਇਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਸੰਗੀਤ ਹੈ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਹੜ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਲਾਲਚ ਦਾ ਹਲਕਾ ਕੁੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ-ਪਾੜ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਝੂਠ ਦੀ ਗੰਦਗੀ ਹੈ, ਉਹ ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਝੂਠ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਨਗਰ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਧੋਖਾ ਤੇ ਠੱਗੀ ਹੈ ਉਹ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹੁਣ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਟਲਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕ੍ਰੋਧ ਹੈ, ਉਹ ਚੰਡਾਲ ਹਨ। ਲੋਕ ਸੋਨਾ ਖਾਣਾ ਸਿੱਖ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਸਦਾਇਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਮਾਣਿਆਂ, ਆਜ਼ਾਦਾਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਕੇ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਮਹੱਲਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੈ, ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸੇਜਾਂ ਦਾ ਰਸ ਹੈ, ਮਿੱਠੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਮਾਸ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਏਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਵਾਦ ਲੈਣ ਦਾ ਉਮਰਾਂ ਭਰ ਦਾ ਝਸ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਏਹੋ ਜਿਹਾ ਖਮੀਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਏਹੋ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁੱਛੇ? ਉਹ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਲੋੜਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਜਦ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਭੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਏਤਾਂ ਚਾਂਦੀ ਵਿਚ ਕਾਲਖ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਹਿਰਦਾ ਕਾਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਮਕ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕੱਖਾਂ ਤੋਂ ਹੌਲਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਲੋੜਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੰਜ-ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੋਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੀਂਹ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਭੀ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਗਾਗਰਾਂ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਲਈ ਲੱਕੜਾਂ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਠੇ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉਧੋੜ ਕੇ ਬਾਲੇ ਕੱਢ ਕੇ ਬਾਲਣ ਬਣਾ ਦੇਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਤੇ ਹੈਵਾਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਛੇਤੀ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਜਾਚਾਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿੱਖੀਆਂ ਹਨ। ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਂਦਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾੜਨ ਦੀਆਂ ਜਾਚਾਂ ਸਿੱਖੀਆਂ ਹਨ। ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ ਪੁੱਟ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਿਰ ਦੇ ਭਾਰ ਗੱਡਣ ਦੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਸ਼-ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਖਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਪੜੀਆਂ ਲਾਹੁਣ ਦੀਆਂ ਵਿਉਂਤਾਂ ਸੋਚੀਆਂ ਹਨ। ਆਤਿਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਚਰਖੜੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੂੰ ਵਾਂਗ ਪਿੰਜਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਭੇਡਾਂ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਘੇਰ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਵੇਚਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਂਗ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਬਕਾਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਚੀਤੇ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਚੀਤਾ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ-

ਖੇਡਦਾ ਸਾਰਾ ਇੱਜ਼ਤ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਫਿਰ ਉੱਠ ਖੜੋਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਫਿਰ ਖੇਡ ਸਕਣ।

ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਹੀਜ਼-ਪਿਆਜ਼ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਧਰਤੀਆਂ ਦੇ ਅਕਾਰ ਮਿਣ ਲਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਧਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਫ਼ਤਾਰਾਂ ਮਿਣ ਲਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਉੱਪਰ ਸਵਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਖਿੱਲਰੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੰਗੋੜ ਕੇ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਉਮਰ ਭਰ ਦਾ ਗੁਆਂਢੀ, ਉਸ ਦਾ ਉਮਰ ਭਰ ਦਾ ਸਾਥੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਖਿਡਾ ਕੇ ਜਵਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਿਤਾ ਕੋਡੀ ਦੂਰ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤ ਸਾਗਰ ਦੀ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਮਿਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਉੱਪਰਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਥਪੇੜੇ ਖਾ ਕੇ ਹੀ ਬੈਂਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਣੂ ਭਾਵ ਐਟਮ ਦੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਟਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਡਿੱਠੇ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਪੂਰਾ-ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉੱਪਰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਭੁੱਲੜ ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਉੱਪਰ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੰਕੇ ਤੇ ਸੰਦੇਹ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਉੱਪਰ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਸਥੂਲ ਪਦਾਰਥਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਹੈ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸੂਖਮ ਜਾਂ ਅਤੀ ਦਾਮਨਕ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕਰਨ ਵੱਲੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾ ਬਿਆਨ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਈਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਿਦਕ ਨਹੀਂ ਲਿਆਉਂਦਾ। ਸਾਹਮਣੇ ਪਏ ਖਿਨ ਭੰਗਰ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਰੱਬ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਇਹ ਮੰਨ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਜੇ ਭੀ ‘ਮਾਨਵ’ ਅਤੇ ‘ਪਸ਼ੂ’ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੈ, ਅਜੇ ਤਕ ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ, ਪਰ ਸਾਰਾ ਪਸ਼ੂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਉੱਨਤ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਮਨੁੱਖ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਹੁਣ ਤਕ ਬੁੱਢਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਚੱਟਾਨ ਉੱਪਰੋਂ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਤਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਪੰਡਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਰਦ ਚਾਬਕ ਮਾਰ ਕੇ ਤੋਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮਨੁੱਖ ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਆਪ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੰਡੇ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਉਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਸ਼ੂ ਕੱਖ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਣ ਖਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਰੱਬ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਕਿਰਤ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੱਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ।

ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਇਕ ਥਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਲੰਮਾ ਸਫ਼ਰ ਹੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਡੂੰਗਰ-ਘਾਟੀਆਂ ਸਿਆਣਿਆਂ-ਬਿਆਣਿਆਂ ਸਿਰਕੱਢ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੈਂਦਲਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ? ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਭੁੱਲ-ਭੁਲਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ? ਸਰੀਰ

ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੰਘਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਅਮੁੱਕ-ਥਲਾਂ ਨੂੰ ਗਾਹ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਕਾਸ਼ ਚੁੰਮਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਚੁੰਮਣ ਲਈ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜਲਾਂ, ਥਲਾਂ, ਅਕਾਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਲਤਾੜਿਆ ਅਤੇ ਜਿੱਤਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕੂਕ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਹਾਇ ਏਨਾ ਸਫਰ ਕਰ ਕੇ ਭੀ ਦੂਰੀ ਨਾ ਜਿੱਤੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਨੇੜਤਾ ਵੀ ਦੂਰੀ ਬਣ ਗਈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਚੱਕਰ ਕਿਸ ਕੰਮ? ਸਰੀਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕੋਇਲੇ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾਂ ਚਿਣਗੀ, ਫਿਰ ਭਖੀ ਅਤੇ ਮਘੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਬੁੱਝ ਕੇ ਠੰਡੀ ਸੁਆਹ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਬਣਨ ਲਈ ਤਰਸਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਭਗਤ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਲੰਮੇ ਬਿਖੜੇ ਦੁਰਗਮ ਅਤੇ ਟੇਵੇ ਸਫਰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੁਢਾਪੇ ਦਾ ਥਕੇਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਫੁਰਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਫਰੀਦਾ ਇਨੀ ਨਿਕੀ ਜੰਘੀਐ ਥਲ ਭੁੰਗਰ ਭਵਿਓਮਿ॥

ਅਜੁ ਫਰੀਦੈ ਕੂਜੜਾ ਸੈ ਕੋਹਾਂ ਥੀਓਮਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੭੮)

ਚਾਰ ਚੁਫੇਰਿਓਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ ਦੇ ਡੱਗੇ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਕਾਸ਼ ਦਾ ਢੋਲ ਪਿੱਟ ਰਹੇ ਹਨ, ਪੀਰ ਤੋਂ ਪੈਰਿਬਰ ਬਾਹਵਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਕੂਕ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਂਧੀ ਮਨੁੱਖ ਪੰਧ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੰਡਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਰ ਵਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਭਾਰ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਚਾਲ ਘਟਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧੇਰੇ ਖਰਚ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਿਸਦੇ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਭੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੱਚਾਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹੋ ਜਾਣਦੇ ਅਤੇ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਅਭਿਆਸ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਮਨ ਜੋੜਿਆ ਹੈ, ਤਪ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਚਾਲ-ਚੱਲਣ ਘੜਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਟਾਕਰੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਮੰਦਰ ਬਣੇ ਹੋਣ, ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹਤਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਪੋਚਾ ਫੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਤੇ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁਛ ਕੋਡੀ ਦੇ ਮੁੱਲ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਲੱਗ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਮੰਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਪਲੰਘ ਭੀ ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਰੂਪਮਤੀ ਅਤੇ ਮਨਮੋਹਣੀ ਇਸਤਰੀ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ, ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸ ਕਸੁੰਭੇ ਦੇ ਰੰਗ ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਜੀਠੀ ਰੰਗ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਸਿੱਧੀਆਂ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਤੁਰੀਆਂ ਫਿਰਨ। ਮੈਂ ਗੁਪਤ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਵਾਂ। ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਆਪ ਭੀ ਕਰ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਭੀ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਕਰਵਾ ਲਵਾਂ, ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ। ਤਖ਼ਤ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ

ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ, ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਨ ਬੈਠਾਂ।

ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਰਸਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਠੇ ਰਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵਧੇਰੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਤਿੱਖੀ ਤ੍ਰਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚੁਫੇਰਾ ਖਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ। ਬੇਯਕੀਨਾ ਅਕਸਰ ਤੌਰ ਉੱਪਰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਹੈ। ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ, ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸੁਣਨਾ, ਰੀਝ ਅਤੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਸੁਣਨਾ, ਇਹ ਇਕ ਕਰਾਰਾ ਸਵਾਦ ਹੈ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਸਰੋਤੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਇਕ ਸਵਾਦਲਾ ਤੇ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਤਤਕਾ ਹੈ। ਮਸਾਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਹੈ, ਕਈ ਸਾਜ਼ਾਂ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਦੀ ਖਾਣੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਚਾਰ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਿਗਾਨੇ ਅਸਰ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਟੋਲਾ ਲਾਲ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਲਾਲ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਸਰੀਰ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਰੰਗੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਟੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਨਾਲੋਂ ਸਚਿਆਈ ਦਾ ਦਾਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਰਜੇ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਪੇਟੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸੱਚੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਪੇਟੀ ਵਧੇਰੇ ਸੋਹਣੀ ਅਤੇ ਫੱਬਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਦਾ ਹੈ, ਬਾਬੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਭੀ ਨਾਮ ਹੈ, ਬਾਬੇ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਨਾਮ ਹੈ, ਬਾਬੇ ਦਾ ਬਾਲ ਬੱਚਾ ਭੀ ਨਾਮ ਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਾਲਾ ਕਈ ਗਿੱਦੜ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗਿਰਗਿਟ ਵਾਂਗ ਕਈ ਰੰਗ ਬਦਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਾਰਾ ਛਾਬਾ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਲਾਭ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਲੀਰਾਂ ਨੂੰ ਗੰਢਣਾ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ, ਉਹ ਗੰਢਣ ਨਾਲੋਂ ਕਟਣਾ ਵਧੇਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਚੱਟਾਨ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਧੁਰੇ ਵਾਲਾ, ਧਰੂ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੱਸਦਾ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਧਰਮ ਦਾ ਖੇੜਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਧਰਮ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ, ਸਮਾਜ ਬਦਲਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕੁੰਜਾਂ ਬਦਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਲਾਭ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਣ, ਕੋਈ ਅਟੱਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਢੋਅ ਲਾ ਕੇ ਨਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਭੀ ਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਅਤੇ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਧਰਮ ਦੀ

ਲੋੜ ਨਾ ਪਵੇ। ਮਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਮਨ ਵਿਚ ਧਰਮ ਹੋਵੇ, ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਖੋਜ ਧਰਮ ਰਾਹ ਉੱਪਰ ਚੱਲਣ 'ਤੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਆਕਾਸ਼ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਰਦਬੀਨ ਹੇਠਾਂ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖ ਕੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਗਿਆਨੀ ਧਰਮ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਕਰਣਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਕਵੀ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਡਲੁਕਦੇ ਤਾਰੇ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ, ਚੌੜੇ ਅਤੇ ਡੂੰਘੇ ਸਾਗਰ, ਅਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਚੁੰਮਦੇ ਪਹਾੜ, ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ, ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ, ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਧਰਮ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਰਾ ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਉੱਥੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਸੱਚਾ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਸੀ। ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤਰਾਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਮੰਦਰ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਤਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਧਰਤੀ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਹਲ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਬਲਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਰੰਬੇ ਅਤੇ ਦਾਤਰੀ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ। ਤੱਕੜੀ ਅਤੇ ਵੱਟੇ ਧਰਮ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਏ। ਥੋੜਾ, ਅਹਿਰਣ ਅਤੇ ਸੰਨ੍ਹੀ ਧਰਮ ਦੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ, ਸਾਰੇ ਧੰਦੇ, ਸਾਰੇ ਵਤੀਰੇ, ਸਾਰੇ ਸਾਕ, ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਧਰਮ ਦੇ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੇ ਅਤੇ ਕਰਮ ਇੰਦਰੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਧਰਮ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਦਿਲ, ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਫੇਫੜੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਸਭ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਪੌੜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਅਤੇ ਘਟੀਆ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਆਪ ਸੱਚਾ ਧਰਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇੱਕ ਸੱਚੇ ਧਰਮੀ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਧਰਮੀ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚਾਦਰ, ਧਰਮ ਦੀ ਚਾਦਰ, ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਹੁਣ ਤਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ : ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ

-ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌੜਾਸਿੰਘਾ*

‘ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧’ ਪਾਵਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੪੧੦ ਤੋਂ ੧੪੧੨ ਉੱਪਰ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਬਾਣੀ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਾਰੇ ਸਲੋਕ ‘ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦਰਜ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਕੁਲ ੩੩ ਸਲੋਕ ਦਰਜ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ੩੨ ਸਲੋਕ ਹਨ, ਇਕ ਸਲੋਕ (ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੁ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰੁ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਹ ਸਲੋਕ ਬਾਕੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਸੰਬੰਧੀ ਮਿਲਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ’ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਕੜੀ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਧਰਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਦਰਸ਼ਨ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਵੀ ਸਮਾਜ ਲਈ ਸਥਾਪਿਤ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕਾਰਜ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਧਰਮ ਸਾਧਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਆਤਮਾ, ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਮਨ, ਹਉਮੈਂ, ਮਾਇਆ, ਹੁਕਮ, ਕਰਮ, ਗਿਆਨ, ਨਾਮ, ਗੁਰੂ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ‘ਬ੍ਰਹਮ ਅਦੇਤ ਹੈ’ ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਇੱਕੋ-ਇਕ ਸਦਾ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਅਜਿਹੀ ਚੇਤਨ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਉਸੇ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਵਿਆਪਕ ਸੁਚੇਤ ਅਸਲੀਅਤ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਹੀ ਅੰਸ਼

*ਸਕੱਤਰ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੪੮-੯੮੨੧੨

ਹੈ। ਪਰ ਹਉਮੈਂ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਣਦੀ। ਨਾਮ, ਕੀਰਤਨ, ਗਿਆਨ, ਭਗਤੀ ਆਦਿ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਵੈ-ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਧਨ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣੇ ਅਸੰਭਵ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪਣੀ ਗਿਆਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਜਗਤ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਆਤਮਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।^੧ ਇਸ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਹੈ।

‘ਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਬਹੁ-ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਵੱਡਾ, ਭਾਰਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਉੱਚਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਦਿ ਕਈ ਅਰਥ ਹਨ। ‘ਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ‘ਗ੍ਰੀ’ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਿਗਲਣਾ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਅਗਿਆਨ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।^੨ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ‘ਗੁ’ ਦਾ ਅਰਥ ਅੰਧਕਾਰ ਅਤੇ ‘ਰੂ’ ਦਾ ਅਰਥ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗੁਰੂ’ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਜਾਂ ਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ।^੩ ਪ੍ਰਿੰ. ਧਰਮਾਨੰਤ ਸਿੰਘ ‘ਗੁਰੂ’ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਗਿਆਨ ਸੁਲਾ ਕਾ ਦੈ ਬੁਧ ਲੋਚਨ।

ਕਰਹੈ ਤਮ ਅਗਿਆਨ ਵਿਮੋਚਨ।

ਨਿਰਾਵਰਣ ਦਿਗ ਕਰੈ ਜੁ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ।

ਚੁਨਾਂਚਿ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਅੰਜਨ ਸਾਡੀ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਲਾਲੀ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਸਾਚੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਇਉਂ ਆਖ ਲਵੇ ਕਿ ਜੋ ਅਵਿਦਿਆ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਪੇ ਦੀ ਸੂਝ ਦਿਵਾ ਦੇਵੇ, ਉਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ, ਉਹ ਕਾਮਲ ਰਹਿਬਰ ਹੈ।^੪

ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

1 g ŚvbdāĒvnrDṛkṛ āXid '}' Śvddāq iĒnrDṛk:

ANDṛkṛin rōDmĒvniq, g} irĒXimDmXq[

2 gkṛ: ॐ vxm mXid gxmmBṛsk:[

}kṛo qIxo bhM sXm BmNq ivBlck:[

3 gkṛ: isid ॥#ql rP: pṛpāX dṛHk:[

akṛ ŚmBīrĒX#q iāqĒXmĒm g{:āmq:[

ਅਰਥਾਤ ‘ਗੁ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਅੰਧਕਾਰ ਅਤੇ ‘ਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ

ਤਮੋਨਾਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਗਿਆਨ ਰੂਪ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ‘ਗੁ’ ਮਾਇਆ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਰੂ’ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਜਨਿਤ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਬੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ‘ਗੁਰੂ’ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਗੁਣ ਅਤੇ ‘ਰੂ’ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਗੁਣ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਸਲੋਕ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗ-ਕਾਰ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿੱਧੀਦਾਤਾ, ‘ਰ-ਕਾਰ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਾਪ ਹਰਤਾ ਅਤੇ ‘ਓ-ਕਾਰ’ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਹਸਤੀ ਜਿਹੜੀ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਧੀ ਸੰਪੰਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ‘ਗੁਰੂ’ ਅਖਵਾਉਂਦੀ ਹੈ।^੫ ਵਿਉਤਪਤੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਭਾਵ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਪਸਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਗਿਆਨ ਮਾਇਆ ਕਰਕੇ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਵੱਲ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵੱਲ ਛੇਤੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ ਜਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਜੋ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਉਹ ਪੂਰਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਦੀਵਾ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਝੂਠ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਏ ਸੱਚ ਦੇ ਬੋਧ ਦੁਆਰਾ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਉੱਤੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

—ਬਲਤੋ ਜਲਤੋ ਤਉਕਿਆ ਗੁਰ ਚੰਦਨੁ ਸੀਤਲਾਇਓ॥੧॥

ਅਗਿਆਨ ਅੰਧੇਰਾ ਮਿਟਿ ਗਇਆ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਦੀਪਾਇਓ॥੨॥

ਪਾਵਕੁ ਸਾਗਰੁ ਗਹਰੋ ਚਰਿ ਸੰਤਨ ਨਾਵ ਤਰਾਇਓ॥੩॥ (ਪੰਨਾ ੨੪੧)

—ਜਿਉ ਅੰਧੇਰੈ ਦੀਪਕੁ ਬਾਲੀਐ ਤਿਉ ਗੁਰ ਗਿਆਨਿ ਅਗਿਆਨੁ ਤਜਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੯)

ਜੀਵ ਨੂੰ ਅੰਧੇਰੇ ਰਾਹਾਂ ਦੀ ਭਟਕਣਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਅਗਿਆਨ ਅੰਧਕਾਰ ਏਨਾ ਸੰਘਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੈਂਕੜੇ ਚੰਦਰਮਾਂ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭੀ ਇਸ ਅੰਧਕਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜਹਿ ਹਜਾਰ॥

ਏਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੪੬੩)

ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭੱਟ ਬਾਣੀਕਾਰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਘੋਰ ਅੰਧਾਰੁ ਗੁਰੁ ਬਿਨੁ ਸਮਝ ਨ ਆਵੈ॥

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਸੁਰਤਿ ਨ ਸਿਧਿ ਗੁਰੁ ਬਿਨੁ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੯੯)

‘ਗੁਰੂ’ ਲਈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ: ਬੇੜੀ, ਤੁਲਹਾ, ਮਲਾਹ, ਮੁਕਤੀਦਾਤਾ, ਤੀਰਥ, ਪਾਰਜਾਤ, ਦੀਪਕ ਆਦਿ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕੀ ਹੈ, ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਵਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

-ਜਿਸੁ ਮਿਲਿਐ ਮਨਿ ਹੋਇ ਅਨੰਦੁ ਸੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਹੀਐ॥

ਮਨ ਕੀ ਦੁਬਿਧਾ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਹਰਿ ਪਰਮ ਪਦੁ ਲਹੀਐ॥ (ਪੰਨਾ ੧੬੮)

-ਬੰਧਨ ਤੋੜਿ ਬੋਲਾਵੈ ਰਾਮ॥ ਮਨ ਮਹਿ ਲਾਗੈ ਸਾਚੁ ਧਿਆਨੁ॥

ਮਿਟਹਿ ਕਲੇਸ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਰਹੀਐ॥ ਐਸਾ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕਹੀਐ॥

(ਪੰਨਾ ੧੮੩)

ਗੁਰੂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਧਰਤੀ ਹਰਿਆਵਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਗਾਂਵਾਲੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਮਾਹ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖੀਵੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕੁਲ, ਪਰਵਾਰ, ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ ਸਭ ਧੰਨਤਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਸਾ ਧਰਤੀ ਭਈ ਹਰਿਆਵਲੀ ਜਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਆਇ॥

ਸੇ ਜੰਤ ਭਏ ਹਰਿਆਵਲੇ ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੇਖਿਆ ਜਾਇ॥

ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਪਿਤਾ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਕੁਲੁ ਧਨੁ ਧਨੁ ਸੁ ਜਨਨੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰੁ ਜਣਿਆ ਮਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੧੦)

ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ’ ਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਹੈ’ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਾਣੀ/ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤੇ ‘ਤੇ ਚੱਲ ਕੇ, ਉਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਲੈ ਕੇ, ਉਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚਾ ਸਾਰ ਬਚਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਇੰਜ ਹੋਇਆ ਹੈ:

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚਿ ਬਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਸਾਰੇ॥

ਗੁਰੁ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕੁ ਜਨੁ ਮਾਨੈ ਪਰਤਾਖਿ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੮੨)

ਬਾਣੀ ਰੱਬੀ ਬੋਲ ਹਨ ਜੋ ਕਰਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੋਲੇ ਗਏ। ਇਹ ਬੋਲ ਗੁਰੂ ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਹੈ:

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਕਰਮਿ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ (ਪੰਨਾ ੬੭)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ‘ਗੁਰੂ’ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਬਿਖਮ ਮਾਰਗ ਕਿਵੇਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਹ ‘ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ’ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ, ਸਿੱਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਗਿਆਨੀ ਹੈ, ਨਿਮਾਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਹਮ ਬਾਰਿਕ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਹੈ ਇਆਣੇ॥

ਧੰਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੁ ਗੁਰੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਧਾ ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਉਪਦੇਸੁ ਦੇ ਕੀਏ ਸਿਆਣੇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੬੮)

ਜਿਵੇਂ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਸਵਾਂਤੀ ਬੂੰਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਦਾ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਘੜੀ ਪਲ ਵੀ ਰਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈ॥

ਬਿਲਪ ਕਰੇ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਕੀ ਨਿਆਈ॥

ਤ੍ਰਿਖਾ ਨ ਉਤਰੈ ਸਾਂਤਿ ਨ ਆਵੈ ਬਿਨੁ ਦਰਸਨ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਜੀਉ॥ (ਪੰਨਾ ੯੬)

ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਧਨ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਅਨਿਕ ਪਾਪ ਮੇਰੇ ਪਰਹਰਿਆ ਬੰਧਨ ਕਾਟੇ ਮੁਕਤ ਭਏ॥

ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਾ ਘੋਰ ਤੇ ਬਾਹ ਪਕਰਿ ਗੁਰਿ ਕਾਢਿ ਲੀਏ॥ (ਪੰਨਾ ੩੮੩)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਐਸਾ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਵਿਹੁਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਦੁਨੀਆ ਕੈਸੀ ਹੋਈ॥ ਸਾਲਕੁ ਮਿਤੁ ਨ ਰਹਿਓ ਕੋਈ॥

ਭਾਈ ਬੰਧੀ ਹੇਤੁ ਚੁਕਾਇਆ॥ ਦੁਨੀਆ ਕਾਰਣਿ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਕਾਰ ਇਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੂਫਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ:

ਝੜ ਝਖੜ ਓਹੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਦੂਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਏਨਾ ਗ੍ਰਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਆਪ, ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਆਪਣੇ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦਾ ਮਾਣ ਹੀ ਲੈ ਬੈਠਾ ਹੈ:

ਉਤੰਗੀ ਪੈਓਹਰੀ ਗਹਿਰੀ ਗੰਭੀਰੀ॥

ਸਸੁਤਿ ਸੁਹੀਆ ਕਿਵ ਕਰੀ ਨਿਵਣੁ ਨ ਜਾਇ ਬਣੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਮਨੁੱਖ ਦਵੰਦ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਰੂਪੀ ਬਾਘ ਖੜਾ

ਦਹਾੜ ਚਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਅਗਨ ਤਲਾਉ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਖੜਾ ਹੈ:

ਰੇ ਮਨ ਡੀਗਿ ਨ ਡੋਲੀਐ ਸੀਧੈ ਮਾਰਗਿ ਧਾਉ॥

ਪਾਛੈ ਬਾਘ ਡਰਾਵਣੇ ਆਗੈ ਅਗਨਿ ਤਲਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਕਿਉਂ ਬਣੀ, ਕਿਵੇਂ ਬਣੀ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਕੱਚਿਆਂ ਲੋਕਾਂ, ਮਾਇਆਧਾਰੀਆਂ, ਲੋਭੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਦੋਸਤੀ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨੀ ਕਾਰਜਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਧ-ਵਰਤਾਵੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਦੁਬਿਧਾ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ:

ਨਾਲਿ ਕਿਰਾੜਾ ਦੋਸਤੀ ਕੂੜੈ ਕੂੜੀ ਪਾਇ॥

ਮਰਣੁ ਨ ਜਾਪੈ ਮੂਲਿਆ ਆਵੈ ਕਿਤੈ ਥਾਇ॥

ਗਿਆਨ ਹੀਣ ਅਗਿਆਨ ਪੂਜਾ॥

ਅੰਧ ਵਰਤਾਵਾ ਭਾਉ ਦੂਜਾ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ‘ਗੁਰੂ’ ਦੀ, ਧਰਮ ਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਲਾਹੇ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਜੋ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨੁ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨੁ॥

ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੇ ਨ ਬਾਕੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਗਨ ਰੂਪ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਉਹੀ ਜੀਵ ਤਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਜਾਂ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ:

ਜੇ ਤੂੰ ਤਾਰੂ ਪਾਣਿ ਤਾਰੂ ਪੁਛੁ ਤਿੜੰਨੁ ਕਲ॥

ਤਾਰੂ ਖਰੇ ਸੁਜਾਣ ਵੰਞਾ ਏਨੀ ਕਪਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਅੱਗੇ ਹੋਰ ਵਰਣਨ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਜੇ ਤੂੰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝੜੀਆਂ, ਝੱਖੜਾਂ ਅਤੇ ਹੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਪੁਕਾਰ ਕਰ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇੜੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪਾਰ ਲਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੈ:

ਝੜ ਝਖੜ ਓਹੜ ਲਹਰੀ ਵਹਨਿ ਲਖੇਸਰੀ॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸਿਉ ਆਲਾਇ ਬੇੜੇ ਭੁਬਣਿ ਨਾਹਿ ਭਉ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ (ਬਾਘ) ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਘ ਤੋਂ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ (ਅਗਨੀ ਤਲਾਉ) ਤੋਂ ਛੁੱਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਹੀ ਇਕ ਮਾਤਰ ਹੱਲ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਢੰਗ-ਤਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ:

ਸਹਸੈ ਜੀਅਰਾ ਪਰਿ ਰਹਿਓ ਮਾ ਕਉ ਅਵਰੁ ਨ ਢੰਗੁ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਛੁਟੀਐ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿਉ ਸੰਗੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੦)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲਦਾ ਹੋਇਆ ਠੰਡਕ ਭਾਲਦਾ ਹੈ। ਅਗਿਆਨ ਵੱਸ ਸੰਸਾਰੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਦੂਰੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਗਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਰੂਪੀ ਠੰਡਾ ਜਲ ਲੱਭ ਲਵੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਜਾ ਵਿਚਰੇ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਲਾਲ ਨਾ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜਮਾਂ ਦਾ ਭੈਅ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਫਿਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

ਅਗਨਿ ਮਰੈ ਜਲੁ ਲੋੜਿ ਲਹੁ ਵਿਣੁ ਗੁਰ ਨਿਧਿ ਜਲੁ ਨਾਹਿ॥

ਜਨਮਿ ਮਰੈ ਭਰਮਾਈਐ ਜੇ ਲਖ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ॥

ਜਮੁ ਜਾਗਾਤਿ ਨ ਲਗਈ ਜੇ ਚਲੈ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ॥

ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲੁ ਅਮਰ ਪਦੁ ਗੁਰੁ ਹਰਿ ਮੇਲੈ ਮੇਲਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੧)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਕਾਰ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆਂ ਜਾਂ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕੀਤਿਆਂ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਨ ਉਹ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਪਿੱਛੋਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜੀਵ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਬਾਘੁ ਮਰੈ ਮਨੁ ਮਾਰੀਐ ਜਿਸੁ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਹੋਇ॥

ਆਪੁ ਪਛਾਣੈ ਹਰਿ ਮਿਲੈ ਬਹੁੜਿ ਨ ਮਰਣਾ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੦-੧੧)

ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਜਲ ਤਪ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਅਗਨ ਤਪ, ਕੋਈ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਹਠ-ਤਪ ਸਾਧ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਆਨ ਵਿਹੂਣਾ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧੂਣੀਆਂ ਨਾਲ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਸਾੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੱਡਾਂ ਨੂੰ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ? ਇਸ ਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅਗਨ ਤਪ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਸਮਾਉਣ ਲਈ ਹੈ:

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣੁ ਹਡੁ ਨ ਬਾਲਿ॥

ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਸਮਾਲਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੧)

ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਗੁਪਤ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:

ਸਭਨੀ ਘਟੀ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ੍ਹਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਵਿਕਾਰਾਂ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ, ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਪ ਸਾਧਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਭੱਜ-ਦੌੜ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸਭ ਇੰਦਰੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਹੋਰ ਜੀਊਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਅਕਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਟੋਇਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਸਲੋਕ ਜੋ ਸਾਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਵਨ ਸੁਨੇਹਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:

ਪੂਰੇ ਕਾ ਕੀਆ ਸਭ ਕਿਛੁ ਪੂਰਾ ਘਟਿ ਵਧਿ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਐਸਾ ਜਾਣੈ ਪੂਰੇ ਮਾਂਹਿ ਸਮਾਂਹੀ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਭਾਵ ਕਿ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਬ ਗੁਣ ਸੰਪੰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜਗਤ-ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ ਮਹਲਾ ੧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਰ ਕੰਧ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ 'ਤੇ ਝੱਖੜਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਜਿਹੇ ਪਾਵਨ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਿਆਂ ਮਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਭੈਅ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਨਮੁੱਖਤਾ ਅਤਿ ਆਵੇਸ਼ਕ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਮ ਹੱਲ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

੧. ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੮੮, ਪੰਨਾ V.
੨. ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ੧੯੮੧, ਪੰਨਾ ੪੧੪.
੩. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼, ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ੨੦੦੨, ਪੰਨਾ ੪੧੮.
੪. ਪ੍ਰਿੰ. ਧਰਮਾਨੰਤ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਮਤ ਦਰਪਣ, ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੨੦੦੩, ਪੰਨਾ ੪੦.
੫. ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਪੰਨੇ ੬-੭.

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ

-ਸ. ਤੀਰਥ ਸਿੰਘ ਵਿੱਲਵਾਂ*

ਜਦੋਂ ਵੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਾਪ, ਜੁਲਮ-ਓ-ਸ਼ਿਤਮ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੂੜ ਦੀ ਕਾਲੀ-ਬੋਲੀ ਰਾਤ, ਸੱਚ ਰੂਪੀ ਚੰਦਰਮਾ ਨੂੰ, ਢੱਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਨੇਕੀ, ਮੁਹੱਬਤ ਤੇ ਦਇਆ ਦਾ ਸੂਰਜ, ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਹਾਲਾਤ ਅੰਦਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੱਬੀ ਦੂਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੂਰ ਨਾਲ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ, ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੂਰਜ ਉਦੈ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਨੂਰ ਪਸਰ ਗਿਆ, ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਹੱਥ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਅੰਦਰ ਜੁੜ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਕਹਿ ਉੱਠੀ:

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ। (ਵਾਰ ੧:੩੪)

ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਠੰਢ ਵਰਤ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ, ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਸੱਚ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮਿਹਰਾਂ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

. . . ਚੜਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸਨਾਈ।

(ਵਾਰ ੧:੩੪)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਸੀ, ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਜਾਤਾਂ-ਪਾਤਾਂ, ਨਾਇਨਸਾਫੀਆਂ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਤੇ ਕੂੜ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਮ-ਪਿਤਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਉਣਾ, ਸੱਚੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੱਸਣੀ ਤੇ ਭੁੱਲੇ-ਭਟਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣਾ।

ਇਹ ਮਹਾਨ ਪਰ ਬੜਾ ਕਠਿਨ ਕਾਰਜ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਲਈ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਬਣਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰ ਕੇ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਧਰਤ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਹਿੱਤ ਉਦਾਸੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬੀ ਨੂੰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਅਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਤੂੰ-ਤੂੰ ਕਰਦੀ ਰਬਾਬ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਅਲੌਕਿਕ ਸਮਾਂ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰੋਤੇ, ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਧ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ

*ਪਿੰਡ: ਵਿੱਲਵਾਂ, ਡਾਕ: ਦਕੌਹਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ: ਜਲੰਧਰ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੫੪-੬੧੭੧੦

ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਹੀ ਅਸਰ ਸੀ, ਕਿ ਸੱਜਣ ਵਰਗੇ ਠੱਗ, ਕੌਡੇ ਵਰਗੇ ਰਾਖਸ਼, ਨੂਰਸ਼ਾਹ ਵਰਗੀਆਂ ਜਾਦੂਗਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਵਰਗੇ ਤਪ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਵੀ ਨੇਕ ਅਤੇ ਸਚਿਆਰ ਇਨਸਾਨ ਬਣ ਗਏ।

ਦੇਸ਼-ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਰਟਨ ਦੌਰਾਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨਾਲ ਪੋਠੋਹਾਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਸਬੇ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਪੁੱਜੇ। ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਪਹਾੜੀ ਕਸਬਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਮਣੀਕ ਸਥਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਾਦਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਤੋਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਲਿਹਾਰੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉੱਥੇ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜੁੜ ਜਾਂਦੇ, ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਛਹਿਬਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ:

ਸਾ ਧਰਤੀ ਭਈ ਹਰੀਆਵਲੀ ਜਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਆਇ॥

ਸੇ ਜੰਤ ਭਏ ਹਰੀਆਵਲੇ ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੇਖਿਆ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੦)

ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤਪਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ, ਸੀਤਲ ਥੀ ਜਾਂਦੇ। ਤਨ-ਮਨ, ਹਰਿਆਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ, ਇਕ ਦਿਨ ਅਜੀਬ ਕੌਤਕ ਵਰਤਿਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਨੇ ਸਤਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਪਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਚਸ਼ਮੇ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਗਏ। ਚਸ਼ਮਾ ਇਕ ਤਪੱਸਵੀ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੇ ਤਪ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਦੀ ਵਗਦਾ ਸੀ। ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਜਲ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਗਏ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਜਗਤ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸੰਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਹੋਰ ਵੀ ਕ੍ਰੋਧਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲ ਬੋਲਿਆ— ਜੇ ਤੇਰੇ ਰਹਿਬਰ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਤੇਰੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ? ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਇਹ ਕੁਬੋਲ ਹੀ ਬੋਲੇ ਬਲਕਿ ਪਹਾੜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਪੱਥਰ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਵੱਲ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਜਗਤ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੱਥਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰਿੜਦਾ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜੇ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਪੱਥਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਰਧਾ ਵੱਸ ਬਲਿਹਾਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅੰਦਰ ਸਹਿਜ ਹੋ ਕੇ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਟਿੱਕ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਜੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਪੱਥਰ ਉੱਤੇ ਅਮਿੱਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਇਹ ਅਲੌਕਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੰਕਾਰ ਚਕਨਾਚੂਰ

ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੱਥਰ ਪਾਸੇ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਬਚਨ ਕੀਤਾ। ਪੱਥਰ ਹਟਦੇ ਸਾਰ ਉਸ ਹੇਠੋਂ ਠੰਡੇ ਜਲ ਦਾ ਕਲਕਲ ਕਰਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ *ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ* ਜਪਦਿਆਂ ਰੱਜ ਕੇ ਸੀਤਲ ਜਲ ਛਕਿਆ। ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਸਾਰਾ ਕੌਤਕ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਾਹੋਦਾਹੀ ਭੱਜਾ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮੁਬਾਰਕ ਚਰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਮਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਅਤੇ ਖਿਮਾ ਜਾਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਦੇ ਕਪਾਟ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਪੰਥ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਦੈਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹਸਨ-ਅਬਦਾਲ ਰਹੇ। ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕਰਦਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਜੇ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਛੋਅ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਪੱਥਰ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਅਟਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ *ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ* ਦੇ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇੱਥੇ ਸਰੋਵਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛੋਟੀ ਇਮਾਰਤ ਬਣਾਈ। ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤ ਤਾਮੀਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਗਤ-ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਾਵਨ ਚਰਨ-ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵੈਸਾਖੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸੰਗਤਾਂ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਲਈ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ ਚੱਲਦਾ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਹੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੁਰਧਾਮ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰੇਮ, ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਰਹੇਗਾ:

ਸੁਣੀ ਅਰਦਾਸਿ ਸੁਆਮੀ ਮੇਰੈ ਸਰਬ ਕਲਾ ਬਣਿ ਆਈ॥

ਪ੍ਰਗਟ ਭਈ ਸਗਲੇ ਜੁਗ ਅੰਤਰਿ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੧੧)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ (ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਦਰਭ)

-ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ*

ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਦਾਰਥਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬੇਮਿਸਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਦਕਾ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਅਸੰਤੁਲਨ ਨਾਲ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸੰਤੁਲਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੇ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਜੀਵਨ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਦੌਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਟਕਰਾਅ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਟਕਰਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਪੱਖੀ ਪਹਿਚਾਨਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ, ਕੌਮੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਪਛਾਣਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸੰਵਾਦ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ (੧੪੬੯-੧੫੩੯) ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਟਲੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਪੁਨਰ-ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸਭ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀਆਂ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਯੂਰਪ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਯੂਰਪੀ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਧਾਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਾ ਨੇ ਧਰਮ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਸੋਚਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ

*ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਤੇ ਮੁਖੀ, ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ। ਮੋ: +੯੧੯੮੧੪੫-੯੦੬੯੯

ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨ (Enlightenment) ਦੀ ਲਹਿਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੱਤਾ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਗਿਆਨਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਸਥਾਪਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਘੋਖਣ ਅਤੇ ਪਰਖਣ ਦੀ ਨਵੀਂ ਵਿਧੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ-ਏ-ਆਮ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਵੀਂ ਚਿੰਤਨ-ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਲ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ। ਨਵੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਖੋਜਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਸਮਾਨ-ਅੰਤਰ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਮਾਜਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਦਾਰਥ ਉੱਨਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਅੰਗੀ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਲੈਸ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੱਬੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਵੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਫੁਲਿਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਰਵਾਇਤੀ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਅੰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲ ਪਈ ਹੈ। ਧਰਮ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਹੀਲਾ ਬਣ ਗਈ, ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਦੌਰ ਹੰਢਾਉਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕਾਲ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਲੱਗਭਗ ਸਮਕਾਲੀ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਵੱਡੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਵੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾ ਵੇਖਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਰਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸਾਈਅਤ ਵਿਚ ਪਨਪਏ ਰੂੜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਨੈਤਿਕਤਾ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿਚ ਰੂਹ ਭਰੀ ਸੀ। ਮੈਕਸ ਵੈਬਰ ਦੀ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ

ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਪਦਰਸ਼ੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਧਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਵਜੋਂ ਵੇਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਚਤੁਰਤ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯਤਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਬਦਲਤ ਮਨੁੱਖਤਾ ਸਮੇਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇਰੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ, ਦਰਅਸਲ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਆਧੁਨਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਵਖਰੇਵੇਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਆਧੁਨਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਸੇਧ ਅਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਚ ਵਖੇਰਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਉਚ-ਨੀਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਰਗ-ਵੰਡ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵੱਖਰੀਕਰਨ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਮਾਇਲ ਦੁਰਖਾਇਮ^੩ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ੀਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਵੰਡ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੱਛਣ ਵਜੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਅਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਧਾਰਮਿਕ ਤੋਂ ਅਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਲੱਛਣ ਜਿਨਸੀਕਰਨ ਹੈ। ਪੁੰਜੀ ਦੀ ਕਾਣੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਸਮਾਜ

ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਣਾ ਹੈ।^੪ ਪੂੰਜੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦਾ ਲਾਲਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਉਲਟ ਮਾਇਆ ਦੇ ਇੱਕ ਭਿਅੰਕਰ ਰੂਪ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਕਰਨ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਲੱਛਣ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ (Rationalization) ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਜ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰਕ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਲੱਛਣ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਮੈਕਸ ਵੈਬਰ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਨਿਹਚੇਵਾਦੀ ਤਰਕ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੱਚ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਹੁੰਚ ਰਾਹੀਂ ਪਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਚਿੰਤਨ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲ ਨਾਲੋਂ ਨਿਵੇਕਲੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਵੰਡ, ਅਨਿਆਇ, ਜ਼ੁਲਮ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਵੇਲਾ ਵਿਹਾਅ ਚੁੱਕੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਨਵੇਂ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਵੰਡਵਾਦੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਉਲਟ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵੰਡ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਅਤੇ ਹਰ ਜੀਵ ਪਵਿੱਤਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਰਿ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸੰਦੇਸ਼ ਮੁਤਾਬਿਕ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ:

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ॥

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ॥

ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁ ਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ॥

ਇਕਨਾ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ ਭਵਾਈਅਹਿ॥

ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕੋਇ॥

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੰਦਰ ਜਗਤ, ਸਮਾਜ, ਜੀਵ ਆਦਿ ਸਭ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਘਟਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਤਰਕ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਉਹ

ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਅਜਿੱਤ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਚਿੰਤਨ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਗਤ ਸਥਾਪਿਤ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਅਮਲ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਕੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਲਈ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਟਕਰਾਵਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਹਉਮੈਂ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਹੋ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੇ ਮਿੱਥੇ ਸੱਚ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਚਿਹਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਸੱਚ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਦੂਸਰੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹਖਿੱਚੂ ਕਹਿ ਕੇ ਭੰਡਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਚਰਮ-ਸੀਮਾ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਚਿੰਤਨ ਸਾਹਮਣੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਮੁੜ ਤੋਂ ਚਰਚਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਗੈਰ-ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜ ਵੀ ਹੁਣ ਬੇਬਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਾਂਹ ਖੜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਆਧੁਨਿਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦਬਾਅ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਧਨ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਹਉਮੈਂ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਵੀ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦਾ ਅਧੂਰਾ ਸੱਚ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਉਮੈਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ:

ਹਉ ਹਉ ਕਰਤ ਨਹੀ ਸਚੁ ਪਾਈਐ॥ ਹਉਮੈ ਜਾਇ ਪਰਮ ਪਦੁ ਪਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੬)

ਮਨੁੱਖ ਜੇਕਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਪਛਾਣ ਲਵੇ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪਸੀ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਅਨਿਆਇ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵੰਡ

ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਂਝ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਾਮ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬੰਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਸਿੱਖ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਤੋਰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਿਰਜਕ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਕਰਤੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ:

ਪੁਰਖਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਤੀਰਥਾਂ ਤਟਾਂ ਮੇਘਾਂ ਖੇਤਾਂਹ॥

ਦੀਪਾਂ ਲੋਆਂ ਮੰਡਲਾਂ ਖੰਡਾਂ ਵਰਭੰਡਾਂਹ॥

ਅੰਡਜ ਜੇਰਜ ਉਤਭੁਜਾਂ ਖਾਣੀ ਸੇਤਜਾਂਹ॥

ਸੋ ਮਿਤਿ ਜਾਣੈ ਨਾਨਕਾ ਸਰਾਂ ਮੇਰਾਂ ਜੰਤਾਹ॥

ਨਾਨਕ ਜੰਤ ਉਪਾਇ ਕੈ ਸੰਮਾਲੇ ਸਭਨਾਹ॥

ਜਿਨਿ ਕਰਤੈ ਕਰਣਾ ਕੀਆ ਚਿੰਤਾ ਭਿ ਕਰਣੀ ਤਾਹ॥

ਸੋ ਕਰਤਾ ਚਿੰਤਾ ਕਰੇ ਜਿਨਿ ਉਪਾਇਆ ਜਗੁ॥

ਤਿਸੁ ਜੋਹਾਰੀ ਸੁਅਸਤਿ ਤਿਸੁ ਤਿਸੁ ਦੀਬਾਣੁ ਅਭਗੁ॥

ਨਾਨਕ ਸਚੇ ਨਾਮ ਬਿਨੁ ਕਿਆ ਟਿਕਾ ਕਿਆ ਤਗੁ॥

(ਪੰਨਾ ੪੬੭)

ਮਨੁੱਖੀ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਇੱਕੋ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਮਨੁੱਖ ਬਰਾਬਰ ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਮਾਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਿਰਜਕ ਇੱਕੋ ਦਾਤੇ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਵਿਚਿੱਤਰਤਾ ਉੱਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਟਕਰਾਅ ਆਪਸੀ ਨਾ ਸਮਝੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਚਿੰਤਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕੋ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ (ਗੁਰਮੁਖ) ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹਉਮੈ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਰਹਿਤ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਵੀਚਾਰਿ॥ ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਹਉਮੈ ਮਾਰਿ॥

ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੁ ਜਾ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਏ॥ ਸਚੀ ਰਹਤ ਸਚਾ ਸੁਖੁ ਪਾਏ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੪੩)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਦੇ ਮੂਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਗਈ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਤੋਂ ਉੱਤੇ ਸੱਚਾ ਆਚਰਣ ਹੈ। ਸੱਚ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੱਚ ਆਚਰਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰਮੁੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਮਨਹਨ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ॥

ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਅ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ॥

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੬੨)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵੇਂ ਕੂੜੇ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਉਸਰੀ ਕੂੜ ਦੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾਉਣਾ ਅਤੇ ਜਿਉਣਾ ਸਿੱਖ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਦੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸੰਜੀਵਤਾ ਬਖਸ਼ਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸਿਧਾਂਤ, ਸਿੱਖ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਤਾਜ਼ਗੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ:

੧. Max Weber (1950 3rd imp) The Protestant Ethic and the spirit of Capitalism, Charies Scribener's Sons, New York.

੨. ਉਪਿਦਰਜੀਤ ਕੌਰ (੧੯੯੦) “ਆਰਥਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਵਜੋਂ ਧਰਮ: ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਿਐਨ”, ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਪੱਤਰ, ਅੰਕ ੩੦, ਪੰਨੇ ੧-੧੪

੩. Emile Durkheim (1933) Division of labor in Society, the Free Press, New York

੪. ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ (੧੯੭੫) ਸਰਮਾਇਆ ਜਿਲਦ ਪਹਿਲੀ, ਨਵਯੁੱਗ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਰਤਾਇਆ ਵਿਲੱਖਣ ਕੌਤਕ

—ਡਾ. ਸਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਉਪਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਖਾਈ ਪਈਆਂ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਲੰਬੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਗੁਜ਼ਰੀ ਹੈ। ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ, ਨਗਰਾਂ ਤਕ ਦੇ ਸਫਰ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀਆਂ ਦੁੱਖ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਉਨੇ ਹੀ ਵੱਧਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਇਨੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤੇ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਵਿੱਸਰ ਗਿਆ। ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਕੀ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰਨ ਆਏ ਹਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਜਗਿਆਸਾ ਨਹੀਂ ਬਚੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਸੁਖ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਬੇਹਿਸਾਬ ਮਨੁੱਖੀ ਚਾਹਤ ਨੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਕੌਤਕਾਂ, ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਏ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੌਤਕਾਂ ਦੀ ਆਸ ਵਿਖਾਈ ਪਈ। ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਆਤਮ-ਬਲ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਆਪਣੇ ਪੰਥ ਤੇ ਸੰਪਰਦਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਤੋਂ ਧਰਮ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਆਪਣੀ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੌਤਕ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਤਕ ਨਹੀਂ ਵਰਤਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੌਤਕ ਵਿਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੋਚ ਅੱਗੇ ਹਾਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਜਿਸ ਦੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਵਰਤ ਜਾਣਾ, ਜੋ ਵੱਡੀ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਸਹਿਜ ਹੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਹੀ ਕੌਤਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਹ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਹ ਸਹਿਜ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਰਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਜੋ ਭਾਰੀ ਜਪ, ਤਪ ਤੇ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਦਰਅਸਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਉਹ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਇਆ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੌਤਕ ਸੱਚ ਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸੱਚ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆ:

ਬਾਝੋ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰੁ ਕਰਮਾਤਿ ਅਸਾਂ ਤੇ ਨਾਹੀ। (ਵਾਰ ੧:੪੩)

ਸੱਚ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਬਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਸੱਚ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸੱਚ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਨਾਲ ਨਿਕਟਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਦਾ ਸੱਚ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਵਾਲਾ ਨਿਕੀ ਆਖੀਐ ਖੰਡੇ ਧਾਰਹੁ ਸੁਣੀਐ ਤਿਖੀ ਦੀ ਧਾਰ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇੱਸੇ ਤਿੱਖੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸੰਕਲਪ-ਬੱਧ ਹੋ ਕੇ ਆਉਣ ਲਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ *ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ* ਇਹ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਰੀਤ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਲਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਮ ਜਗਤ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਜਪੀ, ਤਪੀ, ਸਾਧਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਠਿਨ ਸਾਧਨਾ ਕੀਤੀ, ਨੇਮ, ਵਰਤ, ਯੱਗ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰ ਮੰਗ ਲਏ, ਸਵਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ, ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਸਵਰਗ 'ਚ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਲੈਣਾ ਧਾਰਮਿਕ ਸੋਚ ਦਾ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਜਿਸ ਸਰੂਪ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰੂਬਰੂ ਕਰਾਇਆ ਉਹ ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ, ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ, ਸਵਰਗ 'ਚ ਥਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਵੱਖ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਿਕਟ ਜਾਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਬਣਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਖਸ਼ੀ। ਮਨ ਸਦਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ 'ਚ ਲੀਨ ਰਹੇ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ-ਤਿਵੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਮਨ ਅੰਦਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਲ ਦੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਹੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਿਆਨ ਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਸੰਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ:

ਕਰਮ ਕਰਤੂਤਿ ਬੇਲਿ ਬਿਸਥਾਰੀ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਫਲੁ ਹੂਆ॥

ਤਿਸੁ ਰੂਪੁ ਨ ਰੇਖ ਅਨਾਹਦੁ ਵਾਜੈ ਸਬਦੁ ਨਿਰੰਜਨਿ ਕੀਆ॥

ਕਰੇ ਵਖਿਆਣੁ ਜਾਣੈ ਜੇ ਕੋਈ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵੈ ਸੋਈ॥

(ਪੰਨਾ ੩੫੧)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੁਲ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਅੰਤਰ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਰੂਪ ਤੇ ਰੇਖ ਭਾਵ ਭੌਤਿਕ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਨਹੀਂ, ਰੇਖ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੌਤਕ ਸੀ। ਅਰੂਪ ਨੂੰ ਸਵਰੂਪ ਦੇਣਾ, ਅਗੰਮ ਨੂੰ ਅੰਤਰ 'ਚ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ, ਅਕੱਥ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਗਤ, ਅਨਾਹਦ ਦਾ ਨਾਦ ਸੁਣਨ ਤੇ ਸੁੰਨ 'ਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰੰਗ ਚੁਣਨ ਦੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਰਾ ਬਖਸ਼ੀ ਜਾਚ ਨੇ ਧਰਮ ਮੰਡਲ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਸਮਾਦ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ। ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਜੋ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਸੋਚ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਖਾਰਿਜ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੈ, ਉਹ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹੈ:

ਜਗੁ ਸੁਪਨਾ ਬਾਜੀ ਬਨੀ ਖਿਨ ਮਹਿ ਖੇਲੁ ਖੇਲਾਇ॥

ਸੰਜੋਗੀ ਮਿਲਿ ਏਕਸੇ ਵਿਜੋਗੀ ਉਠਿ ਜਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੮)

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚੀ ਹੋਈ ਖੇਡ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਡ ਦੀ ਬਾਜੀ ਉਹ ਪਲਾਂ 'ਚ ਉਲਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਸੰਜੋਗ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਦੋਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਵਿਛੋੜਾ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ। ਪੁਰਾਂ ਤੋਂ ਸੱਚ ਹੈ ਤੇ ਇਹੋ ਸੱਚ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ:

ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ॥

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧)

ਇਕ ਪੱਕੀ ਲੀਕ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਵਿਚ, ਭਰਮ ਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ। ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਸਹਿਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਪੱਖ ਚੁਣਨਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਚਰਚਾ ਬਹੁਤੀ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਡੋਲਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਸੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਝੂਠ ਹੀ ਸੱਚ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭਰਮ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚ ਦੀ ਥਾਪਨਾ ਲਈ ਨਿਰਾਲਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਦਰ-ਕਿਨਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹਾਥੀ ਦੱਸਿਆ ਜੋ ਤਨ ਰੂਪੀ ਵਣ ਅੰਦਰ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ *ਮਨੁ ਕੁੰਚਰੁ*

ਕਾਇਆ ਉਦਿਆਨੈ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਵਧਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਉਸ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅੰਦਰ ਸ਼ੋਭਾ ਉਸ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਕੁਸ਼ ਅੰਦਰ ਵਿਚਰਨ ਨਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਦੇ ਖਾਸ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ, ਸਿਦਕ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸਾਨ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਬਿਨਾ ਹਲ ਵਾਹਿਆਂ ਖੇਤ ਅੰਦਰ ਫਸਲ ਨਹੀਂ ਬੀਜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮਨ ਦੇ ਜੁੜੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧਦਾ। ਤਨ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੇਤ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਨ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦਾ ਬੀਜ ਹਲ ਵਾਹ ਕੇ ਹਲਧਰ ਮਨ ਹੀ ਬੀਜਦਾ ਹੈ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੀ ਮਸਜਿਦ ਅੰਦਰ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਨਵਾਬ ਦੇ ਤਨ ਰੂਪੀ ਖੇਤ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ, ਪਰ ਹਲ ਵਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਮਨ ਰੂਪੀ ਕਿਸਾਨ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਪਰ ਬੀਜੀ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਅਜਿਹੀ ਨਮਾਜ਼ ਜਾਂ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਨ ਨੇ ਬੀਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬੀਜਿਆ, ਫਲ ਕਿੱਥੋਂ ਹੋਣੇ? ਕੌਤਕ ਤਾਂ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ ਜੀਤੇ ਨਵ ਖੰਡ ਮੇਦਨੀ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਦਾ ਚੱਕ੍ਰ ਫਿਰਾਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਹਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਹਰ ਕਲਾ ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਈ।

ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵੱਸ ਜਾਣਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਕੌਤਕ ਮਨ ਅੰਦਰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਸੁਖ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ:

ਰਾਮ ਨਾਮਿ ਮਨੁ ਬੋਧਿਆ ਅਵਰੁ ਕਿ ਕਰੀ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਸੁਖੁ ਊਪਜੈ ਪ੍ਰਭ ਰਾਤਉ ਸੁਖ ਸਾਰੁ॥

ਜਿਉ ਭਾਵੈ ਤਿਉ ਰਾਖੁ ਤੂੰ ਮੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਅਧਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਮਨ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਕੌਤਕ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਸੱਚ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਚਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜੋੜਿਆ ਹੀ ਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਪਰ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ:

ਮਨਹਨ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ॥

ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਅ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ॥

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੬੨)

ਮਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਭਰਮ ਤੇ ਦੋਖ ਵੀ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਏ ਸੱਚ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ 'ਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋਵੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਚਾਰ-ਵਿਉਹਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਮਾਤਰ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ। ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬਿਖਮ 'ਤੇ ਡਰਾਵਨਾ ਹੈ ਭਾਈ ਰੇ ਭਵਜਲੁ ਬਿਖਮੁ ਡਰਾਉ ਇਸ ਡਰਾਵਨੀ ਰਾਹ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ 'ਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਨਾਨਕ ਤਰੀਐ ਸਚਿ ਨਾਮਿ ਸਿਰਿ ਸਾਹਾ ਪਾਤਿਸਾਹੁ॥

ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਹਾਲ ਜਾਣ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਰੋਗ ਕਲੇਸ਼ੇ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਪਰ ਰੋਗ ਦਾ ਨਿਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੈਦ ਬਾਂਹ ਪਕੜ ਕੇ ਨਬਜ਼ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੀ ਖੇਡ ਮਨ ਦੀ ਹੈ, ਮਨ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਵਿਕਾਰ ਉਠ ਖੜੋਤੇ ਹਨ ਮਨੁ ਭੂਲੋ ਬਹੁ ਚਿਤੈ ਵਿਕਾਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਨਾ ਮਨੁ ਮਰੈ ਨ ਕਾਰਜੁ ਹੋਇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਡੇਰਾ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਦੂਖ ਨਿਵਾਸੁ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਹਿਰਦੈ ਵਸਾਏ॥ ਜੋ ਇਛੈ ਸੋਈ ਫਲੁ ਪਾਏ॥ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਜਿਸ ਚੱਕ੍ਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਕੋਤਕ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ਮਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕੋਤਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਹੈ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਸਚਿ ਧਰੈ ਪਿਆਰੁ ਮਨ ਅੰਦਰ ਆਨੰਦ ਵਿਆਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਅਗਲਾ ਕੋਤਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਜੁਗਤਿ ਜਾਣੈ ਜੀਉ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਤਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਭਾਵ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤੇ ਜਾਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਨਾਮੁ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਦਇਆ ਜਾਣੈ ਜੀਅ ਕੀ ਕਿਛੁ ਪੁੰਨੁ ਦਾਨੁ ਕਰੇਇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੀਰਥ ਬਣ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਚੁ ਤਾਂ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਆਤਮ ਤੀਰਥਿ ਕਰੇ ਨਿਵਾਸੁ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਭਟਕਣ ਮਿੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਥਿਰ, ਸਹਿਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਕੋਈ ਦਬਾਅ ਜਾਂ ਮਜਬੂਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੋਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇਹ ਆਮ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਸਾਬਤ ਕਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣਾ ਅਦੁੱਤੀ ਕਰਾਮਾਤ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ 'ਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੀਰਥ ਵੱਲ ਮੋੜ ਲਈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਉਚ-ਨੀਚ, ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ, ਬਲੀ-ਨਿਰਬਲ ਆਦਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦਭਾਵ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸੰਗਤ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਇੱਕ ਗੁਰੂ, ਇੱਕ ਸੰਗਤ ਤੇ ਇੱਕ ਪੰਥ ਨੇ ਪੂਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਏਕਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੱਤ ਦੀ ਅਨਮੋਲ ਸੋਗਤ ਦਿੱਤੀ। ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਇੱਕ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਭਿਖਾਰੀ ਨਜ਼ਰ ਆਏ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਮੰਗ ਸੀ ਨਾਮ ਦੀ ਜੋ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ:

ਤੂ ਪ੍ਰਭ ਦਾਤਾ ਦਾਨਿ ਮਤਿ ਪੂਰਾ ਹਮ ਥਾਰੇ ਭੇਖਾਰੀ ਜੀਉ॥

ਮੈ ਕਿਆ ਮਾਗਉ ਕਿਛੁ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਾਈ ਹਰਿ ਦੀਜੈ ਨਾਮੁ ਪਿਆਰੀ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ ੫੯੭)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਿਆ ਜੋ ਇੱਕੋ 'ਦਾਨਾਂ ਸਿਰ ਦਾਨ ਨਾਮ ਦਾਨ' ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਕਿਰਤ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਸਾਰਕ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੇ ਵਾਸਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਜ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅੰਦਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪੰਥ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਨਿਦਾਨ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੁਖ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਓਨੁ ਸੁਖ ਸਾਗਰੁ ਬੇਅੰਤੁ ਅਮੇਉ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ

-ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਕਸਰ ਹੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਸੂਫੀਵਾਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੂਫੀਵਾਦ ਜਾਂ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਜੂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਸਤਰ ਮਾਤਰ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਵੇਖਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਵਾਦੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਲੋਕਾਈ ਅਤੇ ਭੋਇਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੱਚ ਦੀ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਕਰਦੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਆਖਿਰ ਉਹ ਕਿਹੜਾ ਮਾਹੌਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ *ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ* ਜਿਹਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਲਿਆਂਦਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਘਰੋਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗਮਨ (ਸੰਨ ੧੪੬੯) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਡਲ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਉੱਪਰ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਪਹਾੜ, ਨਦੀਆਂ, ਜੰਗਲ ਅਤੇ ਮਾਰੂਥਲ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਦਾ ਨਾਮ-ਓ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਰਮੂਾ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੰਨਿਆਕੁਮਾਰੀ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਾਕਤ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੀ। ਅਠਵੀਂ ਸਦੀ (ਸੰਨ ੭੧੨) ਦੇ ਆਸਪਾਸ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਹਮਲਾ ਸਿਰਫ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਕਾਸਮ ਵੱਲੋਂ ਸੰਨ ੭੧੨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਪਾਸ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਲੜਾਕੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ

*ਸਾਬਕਾ ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਸਰਚ ਬੋਰਡ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
ਮੋ: +੯੧੯੮੫੫੦-੩੫੩੫੫

ਹਜ਼ਾਰ ਉਠ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਫੌਜੀ ਸਾਮਾਨ ਲੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਚਾਚੇ ਖਲੀਫਾ ਉਮੈਦ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੰਧ ਘਾਟੀ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦੇ ਕੇ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਕਿਲ੍ਹੇਨੁਮਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਬਲ ਉੱਪਰ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਸਧਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਤਲ-ਏ-ਆਮ ਕੀਤਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਲੁੱਟ ਲਏ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਉੱਥੇ ਇਕ ਮਸਜਿਦ ਤਾਮੀਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਮਸਜਿਦ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤੀ ਉਪ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿਚ ਜੋ ਅਰਬਾਂ ਦੁਆਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੂਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਉਸ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਰਬੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਿਮੂਦ ਗਜ਼ਨਵੀ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਇਤਨੇ ਹੀ ਸਾਲ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੧੮੪ ਵਿਚ ਮੁਹੰਮਦ ਗੌਰੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁੱਟੇ, ਤਬਾਹ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ (ਸੰਨ ੧੨੦੬) ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਧ (ਸੰਨ ੧੫੨੬) ਤਕ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦਾ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਕਿ ਮੁਗਲ ਹਮਲਾਵਰ ਬਾਬਰ ਨੇ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਜਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਮੁਗਲਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਤਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਕੱਟੜ-ਪੰਥੀ ਸਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇੱਕ ਸੁਪਨੇ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਕੱਟੜ ਮਜ਼ਹਬੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਆਪਣੇ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਲਗਾਤਾਰ ਸੋਚਦੀ ਅਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੱਧਕਾਲ ਦਾ ਇਕ ਲਿਖਾਰੀ ਬਰਨੀ 'ਫ਼ਤਵਾ-ਏ-ਜਹਾਂਦਾਰੀ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਕ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ਿਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹਬੀਬ-ਉੱਲਾ-ਨਿਜ਼ਾਮੀ ਅਤੇ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਵਰਗੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਲਤ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ

ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ‘ਰਾਏ’, ‘ਰਾਜਾ’, ‘ਠਾਕੁਰ’, ‘ਸ਼ਾਹ’, ‘ਮਹਿਤਾ’ ਆਦਿ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਨਵਾਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ ‘ਤੇ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਝੋਲੀ-ਚੁੱਕ ਗੁਲਾਮ ਸਨ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਤਮਸ਼ ਦੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਸਮੇਂ (ਸੰਨ ੧੨੩੪-੪੦ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ) ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬਰਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚਿੰਤਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਤਮਸ਼ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ‘ਕਾਫ਼ਿਰ’ ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਤਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੁਲਤਾਨ ਅਲਤਮਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਜ਼ਾਮ-ਉਲ-ਮੁਲਕ (Home Minister) ਜੂਨੈਦੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਗ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਤਾਂ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਰਸਾ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੱਥ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇੱਥੇ ਆਏ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਅਗਰ ਮੁਸਲਿਮ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਉੱਪਰ ਮੁਸਲਿਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਜ਼ਿਠਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਉਦੋਂ ਇਹ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕਰਨੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣ ਜਾਂ ਮੌਤ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਲਤਾਨ ਕੁਤਬ-ਉ-ਦੀਨ ਐਬਕ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਨਰਮੀ ਆ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਵੇਰਵੇ, ਮਾਲ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਮਾਮਲੇ ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਖੱਤਰੀ ਸਨ। ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਤੁਗਲਕ ਦੇ ਮਾਲੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦਾ ਇੱਕ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਜਹਾਨ ਮਕਬੂਲ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਵਰਗੇ ਖੱਤਰੀ ਹਿੰਦੂ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦਾ ਲੋਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਪਾਸੋਂ ਮਨਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲੇਨ ਪੂਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਗਣਾ ਟੈਕਸ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਝਾਂ, ਗਾਵਾਂ ਅਤੇ ਬੱਕਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਟੈਕਸ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ *ਗੁਰੂ ਬਿਰਾਹਮਣ ਕਉ ਕਰੁ ਲਾਵਹੁ ਗੋਬਰਿ*

ਤਰਣ ਨ ਜਾਈ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਮੁਸਲਿਮ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਈ. ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਉਦੋਂ ਲੋਧੀ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦੇ ਸਿਕੰਦਰ ਲੋਧੀ (੧੪੧੮ ਤੋਂ ੧੫੧੭) ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਘੋਰ ਅਨਿਆਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਹੱਥੋਂ ਅਧੋਗਤੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਣੀ ਮੰਨ ਕੇ ਤਨੋਂ-ਮਨੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਧੀਕੀ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾਪ ਸੀ। ਇਸਲਾਮ ਦੀਆਂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਨੂੰ ਤਵੀਤ 'ਚ ਮੜ੍ਹ ਕੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਅਤੇ ਕਈ ਸਥਾਨਕ ਪੀਰ ਖਾਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਆਦਿ ਜੋ ਮੂਲ ਇਸਲਾਮਿਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੀਆਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਨਜ਼ੂਮੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਵੀਤ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰੱਖ ਲਏ ਸਨ ਕਿ ਸੰਭਾਵੀ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਲ ਵੀ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਤੁਰਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਮੌਕਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਤੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਅਤੇ ਤਾਵੀਤ ਬੇਕਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਏ। ਬਾਬਰ ਨੇ ਸੰਨ ੧੫੨੬ ਈ. ਵਿਚ ਪਾਣੀਪਤ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਇਬਰਾਹੀਮ ਲੋਧੀ ਨੂੰ ਹਰਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖਤ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬਰ ਨੇ ਸੰਨ ੧੫੨੪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਉੱਪਰ ਇਕ ਭਿਅੰਕਰ ਫੌਜੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕੰਬ ਉੱਠਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕੈਦਖਾਨੇ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ: *ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਆ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੁ ਡਰਾਇਆ* ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਖੂਬ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਰਹਿਬਰ ਨੇ ਲੋਕਾਈ ਲਈ ਹਾਅ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਰਿਆ।

ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵਾਹੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਰਾਜਾ, ਸੁਲਤਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਕ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਮਲਾ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ

ਜ਼ਮੀਨੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਵਸੂਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਾਮਲਾ ਨਾ ਤਾਰਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਾਹੁਣ ਦੇ ਹੱਕ ਖੋਹ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਰਿਆ ਸਿੰਧ ਅਤੇ ਯਮੁਨਾ ਦਰਿਆ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਮੁਸਲਿਮ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਹਲ-ਵਾਹਕਾਂ ਜਾਂ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਸਰਕਾਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵੀ ਬਾ-ਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ (ਨਿੱਜਰ) ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ‘Punjab Under the Sultanj’ ਵਿਚ ਸਇਅਰ-ਉਲ-ਅਰਫੀਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਮਾਮਲਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਿਕਤਾ ਵੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਾਹੀਕਾਰ ਜੱਟ ਸਨ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦਾ ਪੱਧਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ’ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਧੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਗੁਜ਼ਰ-ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰ ਧੰਦਾ ਜਾਂ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਜਾਤ ਆਧਾਰਿਤ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਵਰਨ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜਾਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੂਸਰੇ ਵਰਨਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੱਤਰੀ ਦੂਸਰੇ ਵਰਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਕੰਮ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਰਨਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਕ ਬਣਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਾ ਜੈਪਾਲ (ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਅਖੀਰਲਾ ਰਾਜਾ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ’ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਹਮਲਾਵਰ ਸ਼ਬੁਕਤੀਗੀਨ ਤੋਂ ਹਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਮੋਟੀ ਰਕਮ ਅਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਏ ਸਨ ਤਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਹਮਲਾਵਰ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜੈਪਾਲ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਮੰਤਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਧੀ ਉੱਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ।

ਖੱਤਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ ’ਤੇ ਵੈਸ਼ ਜਾਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਖੱਤਰੀ ਜਾਤਾਂ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਿਹਨਤਕਸ਼ ਈਮਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਹੱਠ-ਧਰਮੀ ਲੋਕ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਮਾਲ-ਡੰਗਰ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ

ਸਾਂਭਣਾ, ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਆਦਿ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਾਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਵਰਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਦੇ ਕੰਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈ ਕੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਲੁੱਟ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜ ਘੜ ਕੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ-ਨਿਛੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਪਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ ਵਰਗ ਸ਼ੂਦਰ ਜਾਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਵਰਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਰਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਗ਼ੁਲਾਮ ਤਾਂ ਸਨ, ਪਰ ਵੇਦ, ਸਮਰਿਤੀਆਂ ਜਾਂ ਗੀਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਨਾ ਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਚਾਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਅਲਬਰੂਨੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੈਸ਼ ਜਾਂ ਸ਼ੂਦਰ ਵੇਦ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਕੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਂਗ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਉੱਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਕਾਜ਼ੀ, ਸ਼ੇਖ, ਖੋਜੇ (ਖੁਸਰੋ) ਅਤੇ ਅਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖਾਨ, ਮਲਿਕ, ਅਮੀਰ, ਸਿਪਾਹ ਆਦਿ ਮੁਸਲਿਮ ਜਾਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਾਕੀ ਮੁਸਲਿਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਗ਼ੁਲਾਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਾਜ ‘ਉੱਚੇ’ ਅਤੇ ‘ਨੀਵੇਂ’ ਖਾਨਦਾਨਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸਤਰੀ ਤਾਂ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਸਲਿਮ ਹਮਲਿਆਂ ਸਮੇਂ ਜੋ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਜਿਨ ਸਿਰਿ ਸੋਹਨਿ ਪਟੀਆ ਮਾਂਗੀ ਪਾਇ ਸੰਧੂਰੁ॥

ਸੇ ਸਿਰ ਕਾਤੀ ਮੁੰਨੀਅਨਿ ਗਲ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ਧੂੜਿ॥

ਮਹਲਾ ਅੰਦਰਿ ਹੋਦੀਆ ਹੁਣਿ ਬਹਣਿ ਨ ਮਿਲਨਿ ਹਦੂਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੪੧੭)

ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ‘ਜੌਹਰ’, ‘ਸਤੀ’ ਅਤੇ ‘ਬਾਲ ਵਿਆਹ’ ਜਿਹੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਿਧੀ-ਵਿਧਾਨ ਠੋਸੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਰ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਲ-ਵਿਆਹ, ਲੰਮਾਂ ਘੁੰਢ ਕੱਢਣਾ, ਅੱਧੀ

ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਾਵਾਂ ਫੇਰੇ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਤੀਰਾ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲੋਕ (ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗਾਂ (ਪਹਿਰਾਵਾ), ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਗਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੂਅਰ ਦਾ ਮਾਸ ਹਰਾਮ ਸੀ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਖੂਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਬੋਮ (ਲੱਸਣ) ਅਤੇ ਗੰਢੇ (ਪਿਆਜ਼) ਸਾਲ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਪਾਪ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ (ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਹੁਣ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੈ) ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਮਾਸ ਖਾਣ ਜਾਂ ਨਾ ਖਾਣ ਦੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁੱਝਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। *ਮਾਸੁ ਮਾਸੁ ਕਰਿ ਮੂਰਖੁ ਝਗੜੇ ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਨਹੀ ਜਾਣੈ* ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਕੂਮਤ ਇਸਲਾਮਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ (ਇਸਲਾਮਿਕ ਸ਼ੁਰੂ) ਉੱਪਰ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਸਕ ਤਾਂ ‘ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ’ ਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਰਗ) ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀਆਂ ਦੇ ਖੂਨ-ਪਸੀਨੇ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਅ ਕੇ ਹੜਪ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਘਟਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਆਇਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਉਪਰੋਕਤ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਕਈ ਹਵਾਲੇ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਵੇਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸੋਚ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਸਤੀ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਂਕਲਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈਅ ਨੂੰ ਤਰਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੋਚ (ਸਿੱਖ ਧਰਮ) ਰੱਖੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਉਹ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਓਟ ਅਤੇ ਆਸਰੇ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੇਧ

-ਡਾ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਸੂ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰੇਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਤਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ, ਧਾਰਮਿਕ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ, ਆਗੂਆਂ, ਕਿਸਾਨਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ, ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਦਿਖਾਇਆ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਣਮੁੱਲੀ ਸੇਧ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਬਣਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਲਮੀ ਸਫ਼ਰ ਅਧੂਰਾ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਧਨ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵਾਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਮੰਥਨ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਕਰਤਵ ਪਛਾਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਜਾਲਿ ਮੋਹੁ ਘਸਿ ਮਸੁ ਕਰਿ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ॥

ਭਾਉ ਕਲਮ ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ ਗੁਰ ਪੁਛਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ॥

ਲਿਖੁ ਨਾਮੁ ਸਾਲਾਹ ਲਿਖੁ ਲਿਖੁ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ॥੧॥

ਬਾਬਾ ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੁ॥

ਜਿਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ ਤਿਥੈ ਹੋਇ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੬)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸਮੁੱਚੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮਾਨਵ-ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਥਿਰਤਾ ਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਛਿੰਨ ਭੰਗਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਮੰਗਤੇ ਸਰਦਾਰ ਜਾਂ ਕੰਗਾਲ ਆਦਿ ਸਭ ਅਸਥਿਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਯਾਦ ਤੋਂ ਵਿਹੀਣ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਭੈਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸੁਲਤਾਨ ਤੇ ਖਾਨ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਵਸਤਾਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤ 'ਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:

ਇਕਿ ਆਵਹਿ ਇਕਿ ਜਾਹਿ ਉਠਿ ਰਖੀਅਹਿ ਨਾਵ ਸਲਾਰ॥

ਇਕਿ ਉਪਾਏ ਮੰਗਤੇ ਇਕਨਾ ਵਡੇ ਦਰਵਾਰ॥

*੧੦੦੦, ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ, ਫਗਵਾੜਾ। ਮੋ: +੯੧੯੦੫੬੩-੬੦੭੬੩

ਅਗੈ ਗਇਆ ਜਾਣੀਐ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਵੇਕਾਰ॥

(ਪੰਨਾ ੧੬)

ਇਕ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕਾਮਲ ਬਣਨ ਲਈ ਉਪਰੋਕਤ ਫੁਰਮਾਨ ਵਿਚ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਵੇਕਾਰ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ, ਸਚਾਈ, ਨੇਕੀ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸਿਰਜਨਾਤਮਿਕਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਆਦਿ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਿਮ ਕੀਮਤਾਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਹਰੇਕ ਯੁੱਗ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਅਸਥਿਰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਸ. ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਫਰਿਹਾਦੀ ਦੇ ਬੋਲ ਵੀ ਉਪਰੋਕਤ ਭਾਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਉਹ ਜੋ ਗੁਰੁਤ ਸਮੇਂ ਦਾ ਉਡਿਆ,

ਭੂਤ ਭਵਿੱਖਤ ਪੰਥ ਸਮਾਨ।

ਅਸਥਿਰਤਾ ਵਿਚ ਬੈਠੀ, ਥਿਰਤਾ,

ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਲਿਖੇ ਵਿਧਾਨ।

(ਪੁਸਤਕ, ਅਗਲਾ ਕਦਮ)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਰੱਬੀ ਚੇਤਨਾ ਅਰਥਾਤ ਦਿੱਬ-ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੈਵੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਖੁਸ਼ੀਆਂ, ਇੱਜ਼ਤ, ਮਾਣ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਇਹ ਦੈਵੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਪਰਮਦਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਭੂ-ਅਭੇਦਤਾ ਅਥਵਾ ਨਾਮ-ਲੀਨਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰੰਭਿਕ ਫੁਰਮਾਨ ਵਿਚ ਸੂਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਆਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜੋ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਅਣਮੁੱਲੀ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

੧. ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ :- ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮਾਇਕ ਮੋਹ ਅਧੀਨ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿੰਨਾ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਰਾਜਿਆਂ, ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਲਾਲਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਿਰਾਰਥਕ ਤੇ ਬੋਝਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜਾਲਿ ਮੋਹੁ ਘਸਿ ਮਸੁ ਕਰਿ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

੨. ਅਕਲ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ:- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮਤਿ ਕਾਗਦੁ ਕਰਿ ਸਾਰੁ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਰਥਾਤ ਅਕਲ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ

ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਲੇਖਕ ਅਕਲ ਅਥਵਾ ਉੱਤਮ ਸੂਝ ਨਾ ਛੱਡੇ। ਉੱਤਮ ਸੂਝ ਅਥਵਾ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਉੱਤਮ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਭਾਉ ਕਲਮ: ਲੇਖਕ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਕਲਮ ਪਕੜੇ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਲਿਖੇ। ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਕਣ ਤੇ ਥੱਕਣ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਹ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੋ ਕੇ ਸਰਬੱਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲੇਖਕ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਜਜ਼ਬੇ, ਮਾਨਵਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਤੇ ਸੇਵਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮੁੱਢ ਭਰਦੀ ਰਹੇਗੀ।

੪. ਕਰਿ ਚਿਤੁ ਲੇਖਾਰੀ: ਲੇਖਕ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਲਾਹੀ ਨਾ ਕਰੇ ਸਗੋਂ, ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲ ਚਿੰਤਨ ਕਰ ਕੇ ਪੂਰੀ ਇਕਸੁਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੇ। ਐਸੀ ਰਚਨਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ:

ਬਧਾ ਚਟੀ ਜੋ ਭਰੇ ਨਾ ਗੁਣੁ ਨਾ ਉਪਕਾਰੁ॥

ਸੇਤੀ ਖੁਸੀ ਸਵਾਰੀਐ ਨਾਨਕ ਕਾਰਜੁ ਸਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੭੮੭)

ਪ. ਗੁਰ ਪੁਰਿ ਲਿਖੁ ਬੀਚਾਰੁ :- ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲਵੇ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਚਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛੇਗਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼-ਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਸਮਾਨਤਾ, ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਨਿਆਂ, ਅਨੰਤਤਾ, ਵਿਸ਼ਵ-ਚੇਤਨਾ, ਵਿਸਮਾਦ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ, ਸਰਬ-ਧਰਮ, ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੈ ਆਦਿ ਮਹਾਨ ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ ਅਥਵਾ ਮਨੁੱਖੀ ਕੀਮਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਵੀ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਲੇਖਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਲਈ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ।

੬. ਬਾਬਾ ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੁ:- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਚਾਈ, ਨੇਕੀ, ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸੀਮ ਹੱਦ ਬੰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਰਣਨ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੰਗਾਰਾਂ ਤੇ ਸੰਕਟਮਈ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਜਿੱਥੇ ਜੀਵ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਲੇਖ ਹੀ ਸੱਚਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਥਵਾ ਪਰਵਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ

-ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ*

ਅਗਿਆਨ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਚਾਰੋਂ ਤਰਫ ਅਧਰਮ, ਅਹੰਕਾਰ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਵਹਿਮ-ਭਰਮ, ਛੂਆ-ਛੂਤ, ਝੂਠ-ਪਖੰਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਧੀਨਤਾ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਦੇ ਅੰਧਕਾਰ-ਪੂਰਨ ਸੰਕੀਰਨ ਜੀਵਨ ਰਾਹ ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸੱਚ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਮਈ ਮਾਰਗ 'ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ੧੯ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀ ਰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲਾਂ ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਬੁ ਮੇਰਾ ਏਕੋ ਹੈ॥ ਏਕੋ ਹੈ ਭਾਈ ਏਕੋ ਹੈ॥ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸੂਤਰ ਵਿਚ ਪਿਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ।

ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੇ ਭੌਤਿਕ ਸੁਖ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਲਗਾਵ ਦੇ ਦੁੱਖ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁੱਲ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ। ਪਿਆਰ, ਸੱਚਾਈ, ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਥਾਂ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਅਤੇ ਨਫਰਤ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਓਨੀ ਹੀ ਸਾਰਥਿਕ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ।

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਆਧਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵਿਭਾਜਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਰ-ਤੇਰ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਜਾਣਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤਿ ਹੈ:

ਸਭ ਮਹਿ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ਸੋਇ॥

ਤਿਸ ਦੈ ਚਾਨਣਿ ਸਭ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩)

ਕੋਈ ਜੀਵ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਨਾ ਹੋਵੇ:

ਸਭਨੀ ਘਟੀ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਿਲੇ, ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਜਾਤ ਨਹੀਂ

*ਮਕਾਨ ਨੰ: ੬੨੦, ਗਲੀ ਨੰਬਰ-੧, ਛੋਟੀ ਲਾਈਨ, ਸੰਤਪੁਰਾ, ਯਮੁਨਾਨਗਰ, ਹਰਿਆਣਾ-੧੩੫੦੦੧
ਮੋ: +੯੧੯੮੧੨੩-੫੮੧੮੬

ਪੁੱਛਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੇਖੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਰਮ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ:

—ਜਾਣਹੁ ਜੋਤਿ ਨ ਪੂਛਹੁ ਜਾਤੀ ਆਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਹੇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੪੯)

—ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੩੦)

ਕੇਵਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਜਾਂ ਉਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਧਰਮ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਉਹ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ:

ਹਮਰੀ ਜਾਤਿ ਪਤਿ ਸਚੁ ਨਾਉ॥ ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੰਜਮੁ ਸਤ ਭਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫੩)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮਜ਼ਹਬ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਦਬਾਅ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਸਿਰਫ ਭਲਾਈ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਜ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਭਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਤੋਂ ਸੋਧ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ:

ਇਕਸੁ ਬਾਝਹੁ ਦੂਜਾ ਕੋ ਨਹੀ ਕਿਸੁ ਅਗੈ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧)

ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹੈ ਹਾਣੇ ਹਾਣਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਝਾਕ ਖੁਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਮੜ੍ਹੀ-ਮਸਾਣ, ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਆਦਿ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਫੱਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ:

ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਪੜਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਪੂਜਉ ਮੜੈ ਮਸਾਣਿ ਨ ਜਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੩੪)

ਕਿਉਂਕਿ,

ਏਕੋ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਸਭ ਠਾਈ॥ ਅਵਰੁ ਨ ਦੀਸੈ ਕਿਸੁ ਪੂਜ ਚੜਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੪੫)

ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੌੜ, ਹੰਕਾਰ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਸਵਾਰਥ ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੰਤਾਪਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਧਨ ਜੀਵਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਤਨਾ ਹੀ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਅਧਰਮ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਮੋਹ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਧਨ ਲਈ (ਅਰਥ) ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਧਨ ਅਰਥ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਅਨਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਕਿਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ ਅਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਸੁਖੀ ਤੇ ਸਫਲ ਜਿਊਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜਦੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਗ੍ਰਹਿਸਤ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੋਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ

ਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:

ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥੁ ਦੇਇ॥ ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਕਿਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਚ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੱਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਝੂਠ ਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਗਿਆ ਧਨ ਕਦੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਅਤੇ ਤਨ ਦੋਨੋਂ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਗਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਖਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ:

ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੁਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੧)

ਜੇਕਰ ਵਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਖੂਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮਨ ਕਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤੁ॥

ਜੇ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੪੦)

ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਕਮਾਈ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਚਰਨ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਭਾਵੇਂ ਵਪਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਡਾਕਟਰ, ਵਕੀਲ ਜਾਂ ਨੌਕਰੀ-ਪੇਸ਼ਾ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋਵੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਸੱਚਾ, ਛਲ-ਕਪਟ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ ਉਸ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ, ਜੇਕਰ ਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਾਂ ਟੀਚਰ ਪੂਰਾ ਵੇਤਨ ਤਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਲੇਬਸ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ, ਵਪਾਰੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਡਾਕਟਰ ਮਰੀਜ਼ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਛੁੱਟੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਮਿਲਾਵਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਘੱਟ ਤੋਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦੁਰਉਪਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਰਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਐਸੀ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਫਲਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਦਾ ਭਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਗਰ ਲਗਾ ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੋਨਾ-ਚਾਂਦੀ ਆਦਿਕ ਧਨ ਹੋਛੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਸੰਚੀਐ ਧਨੁ ਕਾਚਾ ਬਿਖੁ ਛਾਰੁ॥

ਸਾਹੁ ਸਦਾਏ ਸੰਚਿ ਧਨੁ ਦੁਬਿਧਾ ਹੋਇ ਖੁਆਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੭)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਪ੍ਰਾਣੀ ਏਕੋ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ॥ ਅਪਨੀ ਪਤਿ ਸੇਤੀ ਘਰਿ ਜਾਵਹੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੫੪)

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਐਸੇ ਮਨੁੱਖ ਮੰਨੇ ਸੁਆਹ ਦੇ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਗੱਡੇ ਹਨ:

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਸੇ ਕਿਤੁ ਆਏ ਸੰਸਾਰਿ॥

ਆਗੈ ਪਾਛੈ ਸੁਖੁ ਨਹੀ ਗਾਡੇ ਲਾਏ ਛਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੧੦)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਗੀ-ਸਾਥੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਹੰਡਾਣ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁਖ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਗਣ ਤੇ ਸੰਨਿਆਸ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨਾਲ, ਜਿਹੜੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਡਰ-ਅਦਬ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗਲਤ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ ਉਹ ਸੁਖ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਹਨ ਅਤੇ ਤਿਆਗਣਯੋਗ ਹਨ:

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਖਾਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

ਜਿਤੁ ਖਾਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੬)

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਰੀਆਂ (ਵਾਹਨਾਂ) ਦੇ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਆ ਜਾਏ ਉਹ ਸੁਖ ਵਿਚ ਬਾਧਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਪੈਨਣੁ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

ਜਿਤੁ ਪੈਧੈ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ॥ . . .

ਬਾਬਾ ਹੋਰੁ ਚੜਣਾ ਖੁਸੀ ਖੁਆਰੁ॥

ਜਿਤੁ ਚੜੀਐ ਤਨੁ ਪੀੜੀਐ ਮਨ ਮਹਿ ਚਲਹਿ ਵਿਕਾਰੁ

(ਪੰਨਾ ੧੬)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਿਵਾਰਨ ਵਿਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:

-ਪਵਣੁ ਗੁਰੂ ਪਾਣੀ ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਧਰਤਿ ਮਹਤੁ॥

(ਪੰਨਾ ੮)

- ਕੁਦਰਤਿ ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੁ ਕੁਦਰਤਿ ਧਰਤੀ ਖਾਕੁ॥

ਸਭ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੂੰ ਕਾਦਿਰੁ ਕਰਤਾ ਪਾਕੀ ਨਾਈ ਪਾਕੁ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੪)

ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕਾਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੁੱਖ ਨਹੀਂ ਕੱਟਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਮਾਰਗ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਕ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੱਚਾਈ, ਨਿਮਰਤਾ, ਮਧੁਰਤਾ, ਖਿਮਾ, ਸੰਤੋਖ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ, ਸੇਵਾ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ

ਭਾਵਨਾ ਆਦਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬੂਠ ਬੋਲਣਾ, ਨਿੰਦਾ-ਚੁਗਲੀ, ਛਲ-ਕਪਟ, ਈਰਖਾ-ਦ੍ਵੈਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਚਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਸਚਿਆਰ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਦਾ ਰਸਤਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਚਿਆਰ ਪ੍ਰਭੂ ਤਕ ਅਪੜਾਉਂਦਾ ਹੈ:

-ਸਚਿ ਮਿਲੈ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿ ਨ ਪਾਈਐ॥ (ਪੰਨਾ ੪੧੯)

- ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ॥ (ਪੰਨਾ ੬੨)

ਜੀਵਨ ਰਾਹ 'ਤੇ ਮਨ ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਸੱਚਾਈ ਉੱਤੇ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ। ਸਤ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੈ:

ਤੁਧਨੋ ਨਿਵਣੁ ਮੰਨਣੁ ਤੇਰਾ ਨਾਉ॥ ਸਾਚੁ ਭੇਟ ਬੈਸਣ ਕਉ ਥਾਉ॥

ਸਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਹੋਵੈ ਅਰਦਾਸਿ॥ ਤਾ ਸੁਣਿ ਸਦਿ ਬਹਾਲੇ ਪਾਸਿ॥ (ਪੰਨਾ ੯੭੮)

ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਕੂੜ ਦੀ ਪਕੜ ਹੈ। ਕੂੜ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰਕ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਅਤੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ, ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਭੋਗ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਲਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਸਰ ਜਾਏ:

ਰਸੁ ਸੁਇਨਾ ਰਸੁ ਰੁਪਾ ਕਾਮਣਿ ਰਸੁ ਪਰਮਲ ਕੀ ਵਾਸੁ॥

ਰਸੁ ਘੋੜੇ ਰਸੁ ਸੇਜਾ ਮੰਦਰ ਰਸੁ ਮੀਠਾ ਰਸੁ ਮਾਸੁ॥

ਏਤੇ ਰਸ ਸਰੀਰ ਕੇ ਕੈ ਘਟਿ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫)

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਮਨ ਨੂੰ ਭਟਕਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਮਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ:

ਜੇਤਾ ਮੋਹੁ ਪਰੀਤਿ ਸੁਆਦੁ॥ ਸਭਾ ਕਾਲਖ ਦਾਗਾ ਦਾਗੁ॥

ਦਾਗ ਦੋਸ ਮੁਹਿ ਚਲਿਆ ਲਾਇ॥ ਦਰਗਹ ਬੈਸਣ ਨਾਹੀ ਜਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬੨)

ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਧਰਮ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ— ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ:

ਏਕੋ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ॥ ਗੁਰਮਤਿ ਪੂਰਾ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸੋਈ॥ (ਪੰਨਾ ੧੧੮੮)

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਨਾਲੋਂ ਵਡਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

ਕਰਮ ਧਰਮ ਪ੍ਰਭਿ ਮੇਰੈ ਕੀਏ॥ ਨਾਮੁ ਵਡਾਈ ਸਿਰਿ ਕਰਮਾਂ ਕੀਏ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੪੫)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ, ਸਮਝ ਕੇ ਅਤੇ ਸਿਮਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਸੱਦਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ:

ਸਚੁ ਸੁਣਿ ਬੁਝਿ ਵਖਾਣਿ ਮਹਲਿ ਬੁਲਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੭)

ਅੱਜ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਤੀਰਥ, ਵਰਤ ਆਦਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਏ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਭਰਮ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ, ਵਰਤ ਆਦਿ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਹੜਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਾਹਰਲੇ ਸੁੱਚ ਆਦਿਕ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਅੰਦਰੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਅੰਦਰ ਲੋਭ ਦੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਕੀੜੇ ਹਨ। ਲੋਭ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਠੱਗੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇਣ ਨਾਲ ਮੋਨ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਧੋਣ ਨਾਲ ਮਨ ਕਿਵੇਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਅੰਤਰਿ ਮੈਲੁ ਤੀਰਥ ਭਰਮੀਜੈ॥

ਮਨੁ ਨਹੀ ਸੁਚਾ ਕਿਆ ਸੋਚ ਕਰੀਜੈ॥

(ਪੰਨਾ ੯੦੫)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਵਰਤ, ਸੰਤੋਖ ਰੂਪੀ ਤੀਰਥ, ਦਇਆ ਦੇਵਤਾ, ਖਿਮਾ ਮਾਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਹੈ, ਉਹੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ:

ਸਚੁ ਵਰਤੁ ਸੰਤੋਖੁ ਤੀਰਥੁ ਗਿਆਨੁ ਧਿਆਨੁ ਇਸਨਾਨੁ॥

ਦਇਆ ਦੇਵਤਾ ਖਿਮਾ ਜਪਮਾਲੀ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੱਤ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਜਾਤ, ਵਰਨ, ਕੁਲ ਬਾਰੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵ ਵਹਿਮ-ਭਰਮ, ਸ਼ਗਨ-ਅਪਸ਼ਗਨ, ਦਿਨ-ਮਹੂਰਤ, ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਤੇ ਧਾਰੋ-ਤਵੀਤ ਆਦਿ ਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਕੁਲ ਸਹਸਾ ਚੁਕਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸਬਦਿ ਬੀਚਾਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੯੮)

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਪਵਿੱਤਰ ਆਚਰਨ ਹੀ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭੁਲੇਖਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਾਡਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੁੰਨ, ਦਾਨ, ਸ਼ਰਾਧ ਆਦਿ ਦਾ ਫਲ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੋਜਿਆ ਕੁਝ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ। ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਆਪ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਹੱਥੋਂ ਦਾਨ, ਧਨ ਆਦਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੨)

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਅਧਰਮ, ਸਦਾਚਾਰਕ ਗਿਰਾਵਟ, ਅਹਿੰਸਾ, ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ (ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ)

—ਸ. ਜਗਤਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਖੀ ਆਧਾਰਿਤ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਰਤ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਦੋ ਸਾਖੀਆਂ ‘ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ’ ਅਤੇ ‘ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਤੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ’ ਵਿਚ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਮੂਰਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਸਮੂਰਤ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਰੀਰਕ ਹਨ, ਕੁਝ ਅੰਸ਼ਿਕ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤਕ। ਸੰਕੇਤਕ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਆਪ ਉਪਸਥਿਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੋ ਕਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼, ਸੰਦੇਸ਼ ਅੱਪੜਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਚਿਤੇਰਾ ਸਿਰਫ਼ ‘ਨਿਰੋਲ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ’ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਚਿੱਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਧਰਮ-ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ‘ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ’ ਦੀ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤੇਰਿਆਂ ਨੇ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹਟਵਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੈਨਵਸ ਉੱਪਰ ਉਤਾਰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇੱਕ, ਸੱਚੇ ਸੌਦੇ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ, ਭਾਈ ਲਾਲੇ-ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਥਾਨ ਦੀ ਵਿੱਥ ਹੈ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੀਰਘ ਸਰੋਕਾਰ ‘ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਭਲਾਈ’ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਰਮ ਤਤਕਾਲੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਰਬਕਾਲੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਅਰਥ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਸੱਚੇ ਸੌਦੇ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ‘ਜਨਮਸਾਖੀ’ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਾਖੀ ਮੂਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵਾਸਤੇ ਪਿਤਾ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਨੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣਾ ਮਨਭਾਉਂਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਸਕੇ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਪਾਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਲਾਭ ਹਿੱਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਕਾਰਜ’। ਇਹ ਘਾਟੇ ਵਾਸਤੇ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਵਾਇਤ ਇਹੋ ਹੈ।

ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖੇ-ਪਿਆਸੇ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹਿੱਤ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਰਾਏ ਬੁਲਾਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਾਲ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਨਾ ਝਿੜਕਣ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਖੁਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੱਚ ਆਧਾਰਿਤ ਵਪਾਰ ਬਾਰੇ 'ਸਚੁ ਸਉਦਾ ਵਾਪਾਰ' ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ।

ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਘਟਨਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਲੰਬੇ ਰੁਖ਼ ਬਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੇ ਥੱਲੜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਦੋ ਹੱਥ ਹਨ। ਜੁੜੇ ਹੱਥ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਠੀਕ ਉੱਪਰ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਇੱਕ ਹੱਥ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਫੁਲਕਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਫੁਲਕੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਐਨ ਬਾਂਹ ਦੇ ਨਾਲ ਦੂਜਾ ਹੱਥ (ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੁਕਵਾਂ) ਹੈ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਫੁਲਕੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਵਰਤਾਵਾ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਪਰਸ਼ਾਦਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਨਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ੁਰੂ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਤਲੀ। ਚਿੱਤਰ ਇਹੋ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਰਜ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਦੇਣ ਅਤੇ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਚਿਤੇਰਾ ਜੋ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਕਹਿ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੈਨਵਸ ਉੱਪਰ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਹੀ ਗੱਲ ਸੰਚਾਰਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ ਸੰਪੂਰਨ ਤਾਹੀਓਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ 'ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ' ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਹੱਥ ਫੁਲਕੇ ਵਾਸਤੇ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੱਥ ਗੁੱਟ ਤਕ ਮਸੀਂ ਵਧੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਹੱਥ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਹੱਥਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਫੁਲਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਹੱਥ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਥੱਲੇ ਵੱਲ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਂਗਲਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ਇਹਦੇ ਬਾਅਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਹੱਥ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਕਤੀ ਦੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੋਮਲ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਹੱਥ ਫੁਲਕਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਜੁੜੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟਾ ਹੈ, ਕੂਲਾ ਹੈ। ਹੋਣ, ਨਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਵੀ ਇੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਦਾ ਹੱਥ ਗੁੱਟ ਤਕ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੀ ਪਹਿਨਿਆ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ। ਫੁਲਕੇ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਦੀ ਬਾਂਹ ਸੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਕੱਜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਾਧੂ ਹਨ, ਘੁਮੱਕੜੀ ਕਰ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਹਨ। ਵਸਤਾਂ, ਜੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀਆਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਿਸ ਹੱਥ ਫੁਲਕਾ ਹੈ ਵੱਖਰਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਤਾਹੀਓਂ ਜੋ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਵਾਸਤੇ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੱਥ ਘੁਮੱਕੜ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਪਾਸ ਖਾਣ-ਪਹਿਨਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਸ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਨਹੀਂ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਚ ਇੱਕ ਭੇਦ ਹੈ

ਜੋ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਘੁਮੱਕੜ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਖੁਦ ਉਦਾਸੀਆਂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹਿੱਤ ਘਰੋਂ ਤੁਰੇਗੀ। ਥੱਲੜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਰੰਗ ਹਨੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂਕਿ ਉੱਪਰ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਲੋਅ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕੈਨਵਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਘੜ-ਦੁਗੜ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਛੋਕੜ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਦੇ ਇਕਸਾਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਲੋਅ ਦੇ ਆਗਮਨ ਵਜੋਂ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪੱਖ ਗਿਆਨ, ਵਿਚਾਰ, ਅਨੁਭੂਤੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉੱਪਰ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਵਿੱਥ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕੋ ਤਲ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਜੋ ਕੀਤਾ ਅਦਭੁੱਤ ਵਿਲੱਖਣ ਸੀ। ਕਾਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਹਾਰ, ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਚਿਤੋਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ‘ਜਨਮਸਾਖੀਆਂ’ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ (ਜਾਤ ਘਟਾਓੜਾ, ਕੰਮ ਤਰਖਾਣਾ) ਸੈਦਪੁਰ (ਏਮਨਾਬਾਦ) ਦਾ ਵਾਸੀ ਸੀ। ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਮਲਾਵਰ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਾ:

ਜੈਸੀ ਮੈ ਆਵੈ ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ ਤੈਸੜਾ ਕਰੀ ਗਿਆਨੁ ਵੇ ਲਾਲੋ॥ (ਪੰਨਾ ੭੨੨)

ਇਸੇ ਥਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਿੱਤਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੈਦਪੁਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਨਿਓਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਅਹੰ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਇੱਕ ਹੱਥ ਫੜੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ (ਪੂੜੀਆਂ) ਲਈਆਂ। ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਅਤੇ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਨਿਕਲਿਆ।

ਲੰਮੇ ਰੁਖ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਉੱਪਰ-ਥੱਲੇ ਦੋ ਹੱਥ ਹਨ। ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੈ। ਉਪਰਲਾ ਹੱਥ ਸੁਚੱਜਾ, ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਥੱਲੜਾ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਨਿਮਨ ਹੈ।

ਉਪਰਲੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਸਿਮ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਥੱਲੜੇ ਵਾਲੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਨਿਕਲਦਾ ਨਜ਼ਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਜੁਗਤ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਸੁਣਦੇ-ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵੱਖਰਤਾ ਦੋ ਪੱਧਰੀ ਹੈ। ਚਿਤੋਰਾ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ (Visual) ਦੁਆਰਾ ਸੰਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਹਟ ਕੇ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਨਤੀਜਾ/ਫੈਸਲਾ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਭੋਜਨ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਵਿਚ ਪਵਿੱਤਰਤਾ (ਦੁੱਧ) ਅਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਵਿਚ ਅਪਵਿੱਤਰਤਾ (ਲਹੂ) ਦਾ ਰਲਾਅ ਹੈ। ਦੁੱਧ ਸਫੈਦ

ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ। ਸਫ਼ੈਦ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਿੰਸਾ, ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ, ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਵੀ ਹੈ। ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਸੰਘਣੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਰ ਦਾ ਪੈਟਰਨ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਇਹ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਦੋ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰੇਤ ਅਵਸਥਾ ਦਾ। ਪਹਿਲੀ ਥਾਏਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਥਾਏਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੂਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰੋਂ ਜਾਣ ਕੇ ਲੋਕ ਸਮੂਹ ਅੱਗੇ ਉਘਾੜਦੇ ਹਨ। ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀਆਂ (ਪੂੜੀਆਂ) ਉੱਪਰ ਪੈ ਰਹੀ ਦਾਬ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉਹ ਹਲਕੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਚਾਰ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਦਾਬ ਤਕੜਾ, ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦੀ ਰੰਗਤ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਕਮਾਉਣ ਅਤੇ ਅਰਜਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੁੱਟ-ਖੋਹ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਜਗ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਮਿਹਨਤ ਹੱਕ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਨ ਨਾਲ ਲਹੂ-ਮਿੱਝ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਲਹੂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਪਹਿਲਾ ਚਿੱਤਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਵਪਾਰ ਨਿੱਜ-ਹਿੱਤ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ-ਹਿੱਤ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਚਿੱਤਰ ਸਦਾਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਨ ਨੂੰ ਪਰਣਾਏ ਭਾਈ ਲਾਲੇ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਮਲਿਕ ਭਾਗੋ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਚਿੱਤਰ ਕਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਬਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਚਿੱਤਰਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਸਾਧਾਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਚਿੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਿਖ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਇੱਕ ਵਸਤ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈ— ਅੰਨ। ਅੰਨ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਫੁਲਕਾ, ਰੋਟੀ ਅਤੇ ਪੂਰੀ। ਸਾਰਾ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਇਸੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਵੱਥ ਸਦਕਾ ਹੈ। ਜੋ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਮਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਦਾ ਹੈ। ਚਿੰਤਨ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਥਮ੍ਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਜਿਥੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਦਾ ਸੋਚੀਏ ਤਾਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਵਿਹਾਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਵਾਪਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵੱਲ ਮੁੜਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਉਹ ਚਿੱਤਰ ਦੀ ਥਾਹ ਲੈਣ ਵੱਲ ਓਹਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਪਾਠ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਣ ਲੱਛਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ: ਪੂਰਬੀ ਉਦਾਸੀ (ਯਾਤਰਾ) ਤੋਂ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਉਦਾਸੀ ਸੰਗਤ ਤਕ ਸਰਵੇਖਣ

—ਸ. ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਇਆ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਲਾਸਾਨੀ ਫਲਸਫ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਧਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸੰਘਣੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਚੀਰਨ ਵਾਲੀ ਜੋਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੁਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕੀ।

ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਰਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

ਪਹਿਲੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਮਹਾਨ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤ ਚਲਾਈ ਕਹਿ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਆਗਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਉਦਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ‘ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ’ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ:

ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਉਦਾਸੀ ਕੀਤੀ ਪੂਰਬ ਕੀ

ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉੱਘੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ (ਭੰਗੂ) ਨੇ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੂਰਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਇੰਜ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਤੇ ਬਾਬੇ ਮਧ ਚਿਤ ਧਰਯੋ ਪੂਰਬ ਸੈਲ ਵਿਚਾਰ।

ਝੂਠ ਸਾਚ ਜਹਿ ਜਹਿ ਢਪਯੋ ਦੇਖੀਐ ਸੋਊ ਉਘਾਰ। ੧।

ਇਹ ਮਹਾਨ ਯਾਤਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਰਿਦੁਆਰ, ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ, ਦਿੱਲੀ, ਨਾਨਕਮਤਾ, ਬਨਾਰਸ, ਪਟਨਾ, ਰਾਜੇਰੀ, ਅਸਾਮ, ਢਾਕਾ ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ ਕਟਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਰਾਬਤਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਫੇਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹਰ ਗੱਲ ਸਾਂਭਣਯੋਗ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚੱਕ ਤਾਰਨ ਅਤੇ ਨੌਂ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦੇ ਮੰਤਰ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ:—

—ਬਾਬਾ ਤਾਰੇ ਚਾਰ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਚਾ ਢੋਆ। (ਵਾਰ ੧:੨੨)

*3, 13/3 Gill Apartment, K.B. Sarani (Mall Road) Dum-Dum, Kolkata-700080;
M: +9198310-59675

—ਬਾਬੇ ਡਿੱਠੀ ਪਿਰਥਮੀ ਨਵੈ ਖੰਡਿ ਜਿਥੇ ਤਕਿ ਆਹੀ। (ਵਾਰ ੧:੨੮)

ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਪੀੜੀ-ਦਰ-ਪੀੜੀ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਅਣ ਘੜੀ ਗਵਾਹੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਂਭ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ:

ਕਿਸੁ ਕਾਰਣਿ ਗ੍ਰਿਹੁ ਤਜਿਓ ਉਦਾਸੀ॥

ਕਿਸੁ ਕਾਰਣਿ ਇਹੁ ਭੇਖੁ ਨਿਵਾਸੀ॥

ਕਿਸੁ ਵਖਰ ਕੇ ਤੁਮ ਵਣਜਾਰੇ॥

ਕਿਉ ਕਰਿ ਸਾਥੁ ਲੰਘਾਵਹੁ ਪਾਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੩੯)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਛੱਡਣ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਬਣਨ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਫਕੀਰੀ ਵਾਲਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਕਿਉਂ ਪਹਿਨਿਆ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਵਸਤੂ ਦੇ ਸੌਦਾਗਰ ਹੋ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕਰਵਾਓਗੇ? ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਭਏ ਉਦਾਸੀ॥

ਦਰਸਨ ਕੈ ਤਾਈ ਭੇਖੁ ਨਿਵਾਸੀ॥

ਸਾਚ ਵਖਰ ਕੇ ਹਮ ਵਣਜਾਰੇ॥

ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਉਤਰਸਿ ਪਾਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੯੩੯)

ਮੈਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਲਈ ਘਰੋਂ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ। ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਵੇਂ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਵਪਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੇਵਲ ਸੱਚ ਦਾ ਵਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ ਪਾਰ ਕਰਾਵਾਂਗਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਦਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਹਿੱਤ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲੰਘਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ— ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ ਭੇਖੁ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਆ ਕੇ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਜਗਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਰੋਸ਼ਨਮਈ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਬਾਬੀ ਇਹ ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ:

ਘੁੰਮ ਚਾਰੇ ਚੱਕ ਜਹਾਨ

ਜਦ ਘਰ ਮੁੜਿਆ ਕਰਤਾਰ

ਕਰਤਾਰ ਪੁਰੇ ਦੀ ਨਗਰੀ
ਜਿਥੇ ਗਲ ਰਾਵੀ ਦਾ ਹਾਰ
ਜਿਥੇ ਝਮ-ਝਮ ਪਾਣੀ ਲਿਸ਼ਕਦੇ
ਜਿਥੀ ਚਾਂਦੀ ਵੰਨੀ ਧਾਰ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਈ।

ਉਦਾਸੀ ਭਾਵ: ਹੁਣ ਉਦਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਇਕਾਂਤਵਾਸੀ ਤਿਆਗੀ ਸੰਪਰਦਾਇ ਨੂੰ ਵੀ 'ਉਦਾਸੀ' ਜਾਂ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਬੜੇ ਨਵੇਕਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਦਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਆਰੀਆ ਮੂਲ ਦੇ ਲੋਕ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਜਾਂ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਪਲਾਇਨ ਮੌਕੇ ਜਾਂ ਯੂਨਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਿਕੰਦਰ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਔਡੀਸੀ (Odyssey) ਤੋਂ ਆਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਲੇਟਿਨ ਵਿਚ ਔਡਿਸੇਆ (Odyssea) ਤੇ ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਚ ਔਡਿਸਇਆ (Odysseia) ਮਸ਼ਹੂਰ ਯੂਨਾਨੀ ਕਵੀ ਹੋਮਰ ਵੱਲੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਦੇ ਟਾਰਜਨ ਜੰਗ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹੈ। ਮੈਸੇਡੋਨੀਆ ਵਿਚ ਉਡੀਸੀ (Odisi) ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਯਾਤਰਾ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਔਕਸਫੋਰਡ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ (ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼) ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕ ਅਹਿਮ ਜਾ ਵਖਿਆਤ ਲੰਬੀ ਯਾਤਰਾ ਅਤੇ ਵੈੱਬਸਟਰ ਵਾਲੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ (ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼) ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਬੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਾਤਰਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਣ (A long voyage usually marked with many fortunes) ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ (ਪਿੱਛੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਦਾਸੀ ਆਖਿਆ। 'ਉਦਾਸੀ' ਦਾ 'ਉਦਾਸੀਨ' ਸ਼ਬਦ ਵੈਦਿਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਸੀਨ ਸ਼ਬਦ ਉਦ ਅਤੇ ਆਸੀਨ ਦਾ ਜੋੜ ਹੈ (ਉਦ+ਆਸੀਨ) ਉਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸਰਵਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਤੇ ਆਸੀਨ ਅਰਥ ਦਾ ਆਸਣ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਚ ਆਸੀਨ ਨੂੰ ਵੀ ਉਦਾਸੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹਨ।

ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਚਲਾਈ ਉਦਾਸੀ ਪਰੰਪਰਾ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬੜੀ

ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਮ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਲਹਿਰਾਉਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਰਹੇ। ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸੁਨੇਹਾ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸੇ ਤਕ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਦਾ ਅਲਾਪ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਰੋਕ ਕਤੀ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭਰਮਣਸ਼ੀਲ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਤੁਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਇਸ ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਜਾਂ ਉਦਾਸੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਸੀ ਸਾਧ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਲ ਖੋਰੇ ਜਾਂ ਗੇਰੂ ਰੰਗ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਹਿਨਦੇ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੱਚੇ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬੜੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਸੋ ਉਦਾਸੀ ਜਿ ਪਾਲੇ ਉਦਾਸੁ॥

ਅਰਧ ਉਰਧ ਕਰੇ ਨਿਰੰਜਨ ਵਾਸੁ॥

(ਪੰਨਾ ੯੫੨)

ਉਹ ਸੱਚਾ ਉਦਾਸੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਤਿਆਗ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਥੱਲੇ ਅਤੇ ਉੱਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਆਰਤੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਮਾ ਬੜੇ ਰੂਹਾਨੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ:

ਚਾਰ ਕੁੰਟ ਜਾਕੀ ਧਰਮਸਾਲਾ।

ਸੰਗਤ ਗਾਵੇ ਸ਼ਬਦ ਰਸਾਲਾ।

ਆਰਤੀ ਕੀਜੈ ਨਾਨਕ ਸਹਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ।

ਹਰਿ ਹਰਿ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਿਨ ਸ਼ਾਹ ਕਾ।

ਆਰਤਾ ਕੀਜੈ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਾ॥

ਇੱਥੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕੁੰਟਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਜਦੇ ਹੋਏ ਚਾਰ ਕੁੰਟਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਵਾਮੀ ਵੀ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਉਪਮਾ ਦੀ ਧੁਨੀ ਗੂੰਜਦੀ ਹੈ, ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਉਦਾਸੀ ਪਰੰਪਰਾ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

—ਡਾ. ਜਸਕਿਰਨ ਕੌਰ*

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਰਚਨਾ ‘ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ’ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਖੋਂ ‘ਹੁਕਮ’ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦੀ ਅਰਥ ਕਿਸੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਨਿਰਣਾ ਹੈ। ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਫ਼ਰਮਾਨ’ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਅਜਿਹਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੀ ਪਦਵੀ ਵਾਲੇ ਹਾਕਮ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅਰਬੀ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ‘ਆਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਫ਼ਰਮਾਨ’ ਦੀ ਰੰਗਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। “ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਅਤੇ ਆਭਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਰੋਕਾਰ ਨੂੰ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪਹਿਲ ਕਰ ਕੇ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਰਥ ਨਵੇਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ‘ਹੁਕਮ’ ਦਾ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸੰਦਰਭ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹਟ ਕੇ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਹੁਕਮ ਸ਼ਬਦ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਸੰਕਲਪ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਰੋਕਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਹੁਕਮ ਸ਼ਬਦ ਸੀਮਤ ਅਰਥ ਰੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਅਟੁੱਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।^੧

ਅਰਬੀ ਜੁਬਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਆਇਆ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਆਦੇਸ਼ (Order) ਜਾਂ ਫ਼ਰਮਾਨ (Command) ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।^੨ ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਨਿਰਗੁਣ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਸਰਗੁਣ ਵੀ

*#੫੭੯, ਬੀ ੧੨, ਕਾਮਰਾਨ ਰੋਡ, ਨੇੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਲੁਧਿਆਣਾ-੧੪੧੦੦੮
ਮੋ: +੯੧੮੫੬੭੯-੦੪੪੧੬

ਉਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਏਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਵੀ ਹੈ:

ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ ਆਪਿ ਨਿਰਗੁਨ ਸਰਗੁਨ ਏਕ॥

ਏਕਹਿ ਏਕ ਬਖਾਨਨੋ ਨਾਨਕ ਏਕ ਅਨੇਕ॥

(ਪੰਨਾ ੨੫੦)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਗਟ (Manifest) ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਚੀ ਗਈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਵਜੂਦ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਾਹੁਣਾ ਜਾਂ ਫੁਰਨਾ ‘ਹੁਕਮ’ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅਰਥ ਆਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ‘ਦੈਵੀ-ਇੱਛਾ’ (Divinewill) ਹਨ।^੩ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਮਾਲਕ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਹੁਕਮੇ ਧਾਰਿ ਅਧਰ ਰਹਾਵੈ॥ ਹੁਕਮੇ ਉਪਜੈ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਵੈ॥

ਹੁਕਮੇ ਉਚ ਨੀਚ ਬਿਉਹਾਰ॥ ਹੁਕਮੇ ਅਨਿਕ ਰੰਗ ਪਰਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੨੭੬)

ਅਜਿਹੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਸੰਜੋਗ ਵਸ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਆਤਮ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਹੁਕਮਿ ਸੰਜੋਗੀ ਨਿਜ ਘਰਿ ਜਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੧)

ਪਰ ਜੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਜਾਣਨ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਸ ਰੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ:

ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣੈ ਬਹੁਤਾ ਰੋਵੈ॥ ਅੰਦਰਿ ਧੋਖਾ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ॥ (ਪੰਨਾ ੮੫)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਉਸ ਅਪਾਰ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਨੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ‘ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ’ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ *ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ* ਸਚਿਆਰੇ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਵਿਧੀਆਂ (ਸੁੱਚਤਾ, ਮੋਨ ਤੇ ਬ੍ਰਤ ਧਾਰਨ) ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਰਜਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਰਜਾ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਤਨ, ਮਨ ਤੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਕੇਵਲ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਦੀਪਾਂ, ਲੋਆਂ, ਮੰਡਲਾਂ, ਜਿਨਸਾਂ, ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਜੋ ਵੀ ਅਕਾਰ ਹਨ। ਉਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਕਮ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇੰਝ ਕਹੋ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮੌਜ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਣੇ ਦੀ ਸੂਰਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਰਚ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ:

ਵਿਰਲੇ ਕਉ ਗੁਰਿ ਸਬਦੁ ਸੁਣਾਇਆ॥

ਕਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਹੁਕਮੁ ਸਬਾਇਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੩੬)

ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਡਿਆਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਉੱਤਮ ਤੇ ਨੀਚ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੇ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਗਏ ਲੇਖਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਕਮ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਕੱਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਉਹ ਇਸ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਭੱਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ ਉਹ ਇਸ ਰਹਿੰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਚਿਆਰਾ ਬਣਨ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਮਹਾਨ ਹੁਕਮੀ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾਤੇ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜਸ-ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਇਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਤੇ ਸੱਚ-ਅਚਾਰ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਗੂੜ੍ਹ ਵਿੱਦਿਆ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਇਹ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭਨੀਂ ਥਾਈਂ ਹਾਜ਼ਰ-ਨਾਜ਼ਰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਜਨਮ ਧਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦਾਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦਾ, ਪਰ ਦਾਤਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੁਗਾਂ-ਜੁਗਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਏਸੇ ਕਸਬ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ‘ਬਾਕੀ ਜੀਵਾਂ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤਕ ਵਿਧਾਨ ਅਧੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਿਊਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਮਾਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਪਾਰਗਾਮੀ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸਥੂਲ (ਭੌਤਿਕ) ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੂਖਮ (ਪਰਾਭੌਤਿਕ) ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਵੀ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਚਿੰਤਨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁਕਮ ਦਾ ਦੈਵੀ ਵਿਧਾਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਾ ਰਹੱਸਾਤਮਕ ਧਰਾਤਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।’

ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਉਹ ਹੁਕਮੀ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਰਾਹੀਂ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਸਦਾ ਨਿਰਲੇਪ ਅਤੇ ਨਿਆਰਾ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਚਿਆਰਾ ਆਪ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,

ਪਰ ਸਰੀਰਕ ਜਾਮੇ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਉਸ ਦਾਤੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਮਿਹਰ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਹਠਯੋਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਯੁੱਗਾਂ ਤਕ ਲੰਬੀ ਕਰ ਲਏ, ਨੌ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾ ਲਏ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਜਸ ਕੀਰਤੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਹੁਕਮੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਣੀ। ਅਸਲ ਵਡਿਆਈ ਉਸ ਹੁਕਮੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਨਿਰਗੁਣ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁਣਵਾਨ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਹੁਕਮ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਵਿਚਲਾ ਨਾ ਨਿਖੇੜਿਆ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਪਰਮਗਤਿ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਨਿੱਜਤਾ ਅਤੇ ਨੇਤਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।^੫ ਉਸ ਦੀ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਕਲਮ ਨੇ ਅਸੰਖ ਨਾਵਾਂ, ਰੰਗਾਂ, ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉਸ ਕਰਤੇ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ:

ਜੀਅ ਜਾਤਿ ਰੰਗਾ ਕੇ ਨਾਵ॥ ਸਭਨਾ ਲਿਖਿਆ ਵੁਡੀ ਕਲਾਮ॥

ਏਹੁ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿ ਜਾਣੈ ਕੋਇ॥ ਲੇਖਾ ਲਿਖਿਆ ਕੇਤਾ ਹੋਇ॥

ਕੇਤਾ ਤਾਣੁ ਸੁਆਲਿਹੁ ਰੂਪੁ॥ ਕੇਤੀ ਦਾਤਿ ਜਾਣੈ ਕੋਣੁ ਕੂਤੁ॥

ਕੀਤਾ ਪਸਾਉ ਏਕੋ ਕਵਾਉ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥

ਕੁਦਰਤਿ ਕਵਣ ਕਹਾ ਵੀਚਾਰੁ॥ ਵਾਰਿਆ ਨ ਜਾਵਾ ਏਕ ਵਾਰ॥

ਜੋ ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਭਲੀ ਕਾਰ॥ ਤੂ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਨਿਰੰਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੩)

ਹੁਕਮ ਪਛਾਣਨਾ ਅੰਤਰਿ ਵੱਸੇ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਇਕ ਸੁਰ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਰਬ ਸਮਰੱਥਤਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੋ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਲਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੁਕਮ ਉਸ ਰਹੱਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਿਆਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੇਵਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣਾ ਅਤੇ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਰਮ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖ ਦੀ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਦੀ ਹੋਈ, ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੈਵੀ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਸ ਰਹੱਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੋਂ ਉਚੇਰੀ ਦੇਖਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਚੰਭੇ ਅਤੇ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਵਿਚ ਢਾਲ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।^੬

ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਮਾਇਆ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ

ਕਰਮ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਕੁਝ ਮੰਦੇ। ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮਾਨਸ ਤੋਂ ਦੇਵਤਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦੈਂਤ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਵ ਅਤੇ ਦੈਂਤ ਦੋਵੇ ਉਦਕਰਖਣ ਦਾ ਭਾਗ ਹਨ।^੧

ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਪ ਜਾਂ ਪੁੰਨ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜੀਵ ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਇਹ ਕਰਮ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਸੰਸਕਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਮ-ਰੂਪੀ ਜੋ ਬੀਜ ਉਸ ਨੇ ਬੀਜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਉਹ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਇਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਬੱਝਣਾ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਕਰਤੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਭਾਣੇ ਤਹਿਤ ਹੈ:

ਬੰਦਿ ਖਲਾਸੀ ਭਾਣੈ ਹੋਇ॥ ਹੋਰੁ ਆਖਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ॥

ਜੇ ਕੋ ਖਾਇਕੁ ਆਖਣਿ ਪਾਇ॥ ਓਹੁ ਜਾਣੈ ਜੇਤੀਆ ਮੁਹਿ ਖਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੫)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਅਨੁਸਾਰ ਖੰਡਾਂ, ਮੰਡਲਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਕਰਤੇ ਦੀ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਦਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤ ਵਿਚ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

੧. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੰਦਰਭ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਦਸੰਬਰ ੨੦੦੪, ਪੰਨਾ-੧੨

੨. “Hukam does not Mean an order or command. in Psy Chological Terms it is the conative tendency of conious chit Brahmin”

੩. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੧੩

੪. ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- ੧੭

੫. Trilochan Singh (Dr.) The Logical concepts of Sikhime, ‘Sikhism’ P. 63

੬. ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਤਾਲਿਬ, ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੁਝ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪੱਖ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਦਸੰਬਰ ੧੯੧੭, ਪੰਨਾ-੧੮

੭. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਸਿੱਖ ਰਹੱਸਵਾਦ, ਪੰਨਾ-੧੦੭

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਫਲਸਫ਼ਾ

—ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਇੱਕ ਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀਅਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਵਿਗੂਣ ਧਰਮ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਬੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ, ਉਹ ਪੱਛਮੀ ਜਾਂ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਿਆ ‘ਨਾਮ’ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਹੋਈ। “ਭਾਰਤੀ ਧਰਮ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵੈਸ਼ਣਵ ਸੰਪਰਦਾ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੰਜ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ‘ਨਾਮ’ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।^੧ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੀ ਇਹ ਪਰੰਪਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੀਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਧਾਰਮਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵੀ ਸਰੀਰ ’ਤੇ ਧਾਰਨ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਲਾ ਆਦਿ। ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ।^੨

ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕੋ ਸੱਤਾ ਦੇ ਦੋ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਰੂਪ ਹਨ। ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ’ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀਚਾਰ, ਬਿਬੇਕ ਅਤੇ ਸਤਿ ਨਾਲੋਂ ਨਖੇੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ‘ਜਪੁ’ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।^੩ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਮਿਲਦੇ ਹਨ— ਸਾਧਾਰਨ ਜਪੁ, ਅਜਪਾ ਜਪੁ ਅਤੇ ਲਿਵ ਜਪੁ।^੪ ਕੋਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ‘ਨਾਮ’ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਨਮ’ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ।^੫ ਰਿਗਵੇਦ ਵਿਚ ‘ਨਾਮ’ ਨੂੰ ਰੂਪ, ਅਸਲੀ ਜਾਂ ਸੱਚ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।^੬ ਅਥਰਵ ਵੇਦ ਵਿਚ ‘ਨਾਮ’ ਨੂੰ ਗੁੱਝਾ ਸਰੂਪ, ਗੁੱਝਾ ਤੱਤ, ਗੁੱਝੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਮੂਲ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।^੭ ਇਸਾਈ ਧਰਮ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੇ ‘ਨਾਮ’ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲ੍ਹਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗਾ ਮਨੁੱਖ ਦੋੜ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਲੂਕਾ ਦੀ ਅੰਜੀਲ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਮਾਲਿਕ ਅਸੀਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਨੂੰ ਦੂਰ ਭਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ”।^੮ ਬੁੱਧ ਮਤ ਵਿਚ “ਨਾਮ

ਅਮਿਤਾਭ” ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮ ਦੀ ਨਹੀਂ।^੯ ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ “ਨਾਮ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹੋਂਦ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਨਾਮ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਿਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸੰਗਿਆ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਉਹਦੇ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸਰੂਪ ਤੋਂ ਹੈ।”^{੧੦} ਨਿਰੰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹ ਸਰੂਪ ਧਾਰਿਆ:

ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੪੬੩)

ਡਾ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਨਾਮ” ਅਕਹਿ ਤੇ ਅਕੱਥ ਹੈ। ਨਾਮ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਨਾਮ ਇਕ ਅਨੁਭਵੀ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ, ਸੁਆਦ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।”^{੧੧} ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ “ਬਾਰ ਬਾਰ ਚਿੰਤ-ਵਿੱਤੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨਿਧਿਆਸਨ ਹੈ।”^{੧੨}

‘ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ’ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਸਿੱਖ ਲਈ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨ ਵਿਚ, ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕੋਈ ਵੀ ਅਨੁਚਿਤ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਜਪੁ’ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਗਹਿਨ ਅਰਥ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਨ, ਮੰਨਣ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਇਹ ਬਾਣੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਮੈਲ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਤੋਂ ਮੈਲ ਉਤਾਰਨ ਲਈ ਨਾਮ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਭ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਸਫਲੀ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੁਚੱਜੇ ਰਾਹ ‘ਤੇ ਪਾਂਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਏ:

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ॥

ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਨਾਮ’ ਸ਼ਬਦ ਕਈ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਾਂਓ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਨਾਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵੀ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ: ਰਾਮ, ਰਹੀਮ, ਭਗਵੰਤ, ਭਗਵਾਨ, ਬਿਸਨ, ਬ੍ਰਹਮ, ਚਕ੍ਰਪਰ, ਗੋਬਿੰਦ, ਗੋਪਾਲ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਕਾਨ੍ਹ, ਮਾਧੋ, ਮਧੁਸੂਦਨ, ਮੁਰਾਰੀ, ਨਾਰਾਇਣ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮੇਸਰ, ਅਲਾਹ, ਗਨੀ, ਖੁਦਾ, ਮਾਲਿਕ ਆਦਿ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਉਹ ਨਾਮ ਵੀ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਰੂਪ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ

ਹਨ ਜਿਵੇਂ: ਅਸਿਕੇਤ, ਖੜਗਕੇਤ, ਮਹਾਂਕਾਲ, ਸਰਬਲੋਹ ਆਦਿ ਅਨੇਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹ “ਨਾਮ” ਇੱਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਪਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ:

—ਅਸੰਖ ਨਾਵ ਅਸੰਖ ਥਾਵ॥ ਅਗੰਮ ਅਗੰਮ ਅਸੰਖ ਲੋਅ॥ (ਪੰਨਾ ੪)

—ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਅਨੇਕਾ ਰੂਪ ਅਨੰਤਾ ਕਹਣੁ ਨ ਜਾਹੀ ਤੇਰੇ ਗੁਣ ਕੇਤੇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੫੮)

—ਜੇਤਾ ਕੀਤਾ ਤੇਤਾ ਨਾਉ॥ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਨਾਹੀ ਕੋ ਥਾਉ॥ (ਪੰਨਾ ੪)

ਹਰਿ ਦਾ ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਤੀਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦੀ ਉਹ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੁੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਲਈ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਬਸਤਰ ਹਨ। ਇਹ ਨਾਮ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ:

ਤੀਰਥਿ ਨਾਵਣ ਜਾਉ ਤੀਰਥੁ ਨਾਮੁ ਹੈ॥ (ਪੰਨਾ ੬੮੭)

ਮਨ ਦਾ ਮੂਲ ਹਉਮੈਂ ਹੈ। ਉਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਕੂੜ ਦੀ ਪਾਲ ਹੈ ਜੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਮੈਲ ਵੀ ਨਾਮ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਰਸ ਮਗਨਤਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਮਨ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਵਾਹ-ਵਾਹ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਵਸਥਾ ਆਤਮਾ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੇਲਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ, ਮਨ ਨੂੰ ਧੋਂਦਾ ਹੈ, ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸਾਫ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੱਚ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ:

ਚਿੰਤਤ ਹੀ ਦੀਸੈ ਸਭੁ ਕੋਇ॥

ਚੇਤਹਿ ਏਕੁ ਤਹੀ ਸੁਖੁ ਹੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੨)

ਨਾਮ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਹੈ, ਨਿਰੋਲ ਨਾਮ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਔਸ਼ਧੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਫਤ ਸਾਲਾਹ ਪਰਮ ਅਮੋਲਕ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ:

ਜਿਸ ਨੋ ਬਖਸੇ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ॥

ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਪਾਤਿਸਾਹ॥ (ਪੰਨਾ ੫)

ਸਿੱਖੀ ਮਰਯਾਦਾ, ਰਹਿਣੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ। ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਹੈ, ਮਨਮੱਤ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੈ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਡਿਸਿਪਲਨ ਹੈ, ਇਸ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਗੁਰੂ ਵਾਲਾ ਬਣੇ, ਇੰਜ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਮ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਸਤਿਸੰਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਦਾ ਮੇਲ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮਹਿਕ ਉਪਜਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਰਸਿਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਰੰਗ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਹੀ ਬੰਦਗੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਹੀ ਇਸ਼ਟ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਛੋਹ ਹੈ:

ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਵਹਿ ਸਦਾ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ਹਉਮੈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਮਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੮੧)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਆਸ-ਸੁਆਸ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਸਨਾ, ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਭੁੱਲ-ਚੁੱਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹੈ:

ਨਾਮ ਰਤਨੁ ਸਾਚੀ ਵਡਿਆਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੨੪)

ਨਾਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਤੇ ਉਪਾਓ ਹਨ- ਸਾਵਧਾਨੀ, ਉੱਚਿਤ ਵੇਲੇ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਸਤਿ-ਸੰਗਤ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲ, ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਵਿਰਲਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ, ਕਰਮਾਂ ਤੇ ਕੁੰਡਾ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਓਟ, ਅਰਦਾਸ ਤੇ ਹਉਂ ਦਾ ਤਿਆਗ। ਗੁਰੂ ਨਾਮ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ:

ਨਾਮੈ ਹੀ ਤੇ ਸਭੁ ਪਰਗਟੁ ਹੋਵੈ ਨਾਮੇ ਸੋਝੀ ਪਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੯੪੬)

ਸਾਰ-ਅੰਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਨਾਮ ਸਾਧਨਾ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਤੋਤਾ ਰਟਨੀ ਨਹੀਂ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਚਿੰਤਨ, ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਲਯੁੱਗ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੀਣ ਕਰਮ ਹੈ। ਨਾਮ-ਵਿਹੁਣਾ ਵਿਅਕਤੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਨੀਵਾਂ ਅਤੇ ਅਨੁਪਯੋਗੀ ਹੈ। ਉੱਚਿਤ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਦਾ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਿਹਾ ਜਾਏ।

ਹਵਾਲੇ:

੧. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ, ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਿਖ ਪਰਿਪੇਖ, ਵਿਸਮਾਦ ਨਾਦ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦੇਣ, ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਗੁਰਮਤਿ ਸਟੱਡੀਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ, ੧੯੯੪, ਪੰਨਾ ੫੭੪
੨. ਉਰੀ, ਪੰਨਾ ੫੭੪
੩. ਡਾ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੱਗੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਨਵਯੁੱਗ, ਦਿੱਲੀ, ੧੯੬੯, ਪੰਨਾ ੩੬੩.
੪. ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅੰਬਾਲਵੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਵੰਬਰ ੧੯੭੨, ਪੰਨਾ ੩.
੪. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ, ਉਪਰੋਕਤ ਵਰਣਿਤ, ਪੰਨਾ ੫੭੫.
੬. ਉਰੀ, ਪੰਨਾ ੫੭੫.
੭. ਉਰੀ, ਪੰਨਾ ੫੭੫.
੮. ਪ੍ਰੋ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ, ਸਿਖ ਫਲਸਫੇ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੭੫, ਪੰਨਾ ੧੦੭.
੯. ਉਰੀ, ਪੰਨਾ ੧੦੭.
੧੦. ਐਸ.ਐਸ. ਅਮੋਲ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ਸਿੱਖ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੫੧, ਪੰਨਾ ੧੫੨.
੧੧. ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ, ਇੰਡੀਆਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੨੦੦੦, ਪੰਨਾ ੮੪
੧੨. ਡਾ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮਤਿ ਦਰਸ਼ਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੧੯੭੯, ਪੰਨਾ ੩੭੭-੭੮
੧੩. ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ, ੧੯੯੮, ਪੰਨਾ ੫੩੦.

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਾਂਘਾ : ਇਕ ਵਿਚਾਰ

-ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ*

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰਾਵੀ) ਇਕ ਖਾਸ ਥਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ੧੫੬੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਵਸਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵਸਾਉਣ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦੇਦਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਦੁਨੀ ਚੰਦ (ਕਰੋੜੀ ਮੱਲ) ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇੱਥੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣਵਾਈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ੧੫੭੯ ਬਿ. (੧੫੨੨ ਈ.) ਨੂੰ ਲੈ ਆਂਦੀ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ੧੫੩੯ ਈ. ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਪੰਨਾ ੩੦੨)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ੧੮ ਵਰ੍ਹੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਿਤਾਏ ਅਤੇ ਕਿਰਤ, ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਤੇ ਦੂਜੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਣਵਾਦੀ ਸਾਧਕ ਬਣਾਇਆ। ਏਸੇ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਹੀ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਰਖ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬਿੰਦੀ ਔਲਾਦ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਉਸ ਯੋਗਤਾ-ਸੰਪੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਵਜੋਂ ਮਨਤਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰਾਵੀ) ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਇਸ ਨਗਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪਉੜੀਆਂ ੩੮ ਅਤੇ ੪੫ ਵਿਚ ਕੁਝ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਈ ਹੈ:

-ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰਿ ਭੇਖੁ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ।

ਪਹਿਰਿ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ। . . .

ਗਿਆਨੁ ਗੋਸਟਿ ਚਰਚਾ ਸਦਾ ਅਨਹਦਿ ਸਬਦਿ ਉਠੇ ਧੁਨਕਾਰਾ।

ਸੋਦਰੁ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਭਾਰਿ ਅਬਰਬਣਿ ਤਾਰਾ॥੩੮॥

-ਜਾਰਤਿ ਕਰਿ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਫਿਰਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰੇ ਨੋ ਆਇਆ।

ਚੜ੍ਹੇ ਸਵਾਈ ਦਿਹਿ ਦਿਹੀ ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਧਿਆਇਆ। . . .

ਥਾਪਿਆ ਲਹਿਣਾ ਜੀਵਦੇ ਗੁਰਿਆਈ ਸਿਰਿ ਛਤ੍ਰੁ ਫਿਰਾਇਆ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਇ ਕੈ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕਿ ਰੂਪੁ ਵਟਾਇਆ। . . .

ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਾਲਾ ਭੇਖ ਉਤਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਲਏ। (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ) ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਵੀ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਤੁਖਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਉਚਾਰੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ

*ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
ਮੌ: ੫੯੧੯੮੮੮੮-੩੯੮੦੮

ਅੱਗੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗਿਆਨ ਗੋਸਟਿ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਯਾਦਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਰੰਭਲੇ ਨਕਸ਼ ਘੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਸੇਦੁਰ ਰਹਰਾਸਿ ਅਤੇ ਆਰਤੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਜਦ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਾਪ ਹੁੰਦਾ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ ਅਚਲ ਬਟਾਲੇ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਸਿਧਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸਟ ਹੋਈ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਮੁਲਤਾਨ ਵੀ ਗਏ ਜਿੱਥੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਕਟੋਰੇ ਉੱਪਰ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਘਟੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਥੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਉੱਪਰ ਆਸੀਨ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਜ਼ੂਦ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰਾਵੀ) ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ (ਰਾਵੀ) ਇਕ ਨਵੇਂ ਮੁਲਕ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਏਸੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਲੋਚਾ ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਭਾਗ ਬਣ ਗਈ। ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕੋਲੋਂ ਲਾਂਘਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਚਰਚਾ ਛਿੜ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਲਾਂਘਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਸਥਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਲਈ ਬੇਤਾਬ ਵੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਖਲੋਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਭਾਰਤੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨਗੇ। ਅੱਤਵਾਦ ਨੂੰ ਹਵਾ ਮਿਲੇਗੀ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਂਘਾ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸਾਡੀ ਜਾਚੇ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨੀ ਹਕੀਕਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ, ਜੰਮੂ-ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਫੌਜ, ਬੀ. ਐਸ. ਐਫ., ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਏਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀਆਂ ਕਰ ਲੈਣ, ਜੋ ਕਿ ਸੰਭਵ ਵੀ ਹਨ, ਤਾਂ ਘੁਸਪੈਠ ਜਾਂ ਹੋਰ ਤਖ਼ਰੀਬੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ। ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦ ਤਕ ਸਾਡਾ ਇਲਾਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਵੀ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਰਾਵੀ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਪੁਲ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸਰਕਾਰ ਦਰਿਆ ਉੱਪਰ ਫਲਾਈਓਵਰ ਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੇਗੀ ਜੋ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ

ਉਤਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਅਦਾਰੇ ਇਹ ਵੀ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਸਾਡੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਧੋਲਾ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਲਾਂਘੇ ਦੇ ਦੋਹੇਂ ਪਾਸੀਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰ, ਮੈਟਲ ਡਿਟੈਕਟਰ, ਸੀ. ਸੀ. ਟੀ. ਵੀ. ਕੈਮਰੇ, ਸਕੈਨਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣ ਲਗਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੰਝ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਕਲੋ-ਹਰਕਤ ਉੱਪਰ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਦਿਨ ਦੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਰਾਤ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਖਤਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਯਾਤਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਣ ਅਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਕਰ ਕੇ ਪਰਤ ਆਉਣ। ਜੇਕਰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਂਝ ਵੀ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਏਨੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੇਗੀ।

ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਰੰਭ ਪੰਜ ਸੌ ਜਾਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਏਨੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੰਘਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਬੈਚ ਵੀ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਬੈਚ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ 'ਚ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਦਿਹਾੜੇ, ਉਪਕਰਣਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਣਹੋਣੀ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਤਾਕਤਾਂ ਹਾਮੀ ਭਰਮ।

ਲਾਂਘਾ ਖੁੱਲਣ ਨਾਲ ਇਕ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਦੀ ਚਿਰੋਕਣੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਸਕੂਨ ਮਿਲੇਗਾ। ਦੂਜਾ, ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਧੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਮਨਮੋਹਕ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਦੂਰਬੀਨ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂ ਨੰਗੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਉੱਚੇ-ਉੱਚੇ ਸਰਕਤਿਆਂ, ਵੱਡੀ-ਵੱਡੀ ਕਾਹੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਘਾਹ-ਬੂਟ ਵਿਚਕਾਰ ਘਿਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮਨ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੋ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਐਡਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੁਰਧਾਮ ਕਿੰਨੀ ਬੇਰੁਖੀ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਿੱਖ ਅੱਜ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਾਂਘਾ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਂਘਾ ਮੰਗਣਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਖ਼ਦਸ਼ਾ ਵੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਗੁਰਧਾਮ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਇੰਨਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ।

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਉੱਦਮ: ਝੁਲਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਹੇ . . .

—ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ*

ਮੈਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਤੁਰੰਤ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਕਿਤਾਬ ‘ਝੁਲਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਰਹੇ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੜੀ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ੨੦ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਭਰਪੂਰ ਹਨ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਅਨੇਕਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਰ ਇਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ— ਹੁਕਮਨਾਮੇ: ਆਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਜੀ— ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੁਣ ਤਕ ਬਣੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬਾਰੇ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ੨੦੧੪ ਵਿਚ ਜਦ ਇਸ ਨੇ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਉਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਵਜੋਂ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਚਰਚਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਣਖੋਂ ਸੇਵਾ ਵਜੋਂ ਇਸ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਦੋ ਭਾਗ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਗੁਰੂ-ਕਾਲ ਦੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਰੋਲ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ’ਤੇ ਹੈ। ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਨੂੰ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਰਿਵਾਜ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪਦਵੀ ’ਤੇ ਹਨ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣ।

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨਲਵਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’ ਲਿਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਸਿੰਘ ਸਭਾ

*ਸਾਬਕਾ ਮੈਂਬਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ। ਮੋ: +੯੧੯੮੬੮੧-੮੧੧੩੩

ਲਹਿਰ' ਦੇ ਮੋਢੀ 'ਚੀਫ਼ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ' ਤੇ 'ਪੰਜਾਬ ਐਂਡ ਸਿੰਧ ਬੈਂਕ' ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਪੜ੍ਹੀਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੱਕਾਸ਼ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਧਰਮ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸੇਵਾ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਪਕੜ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇ। ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਇਆ।

ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ 'ਚ ਹੋਈ ਸਿੱਖੀ ਚੜ੍ਹਤ ਲਈ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਆਈ. ਸੀ. ਐੱਸ. ਨੇ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਕਦਰ ਹੈ। ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਮਤੇ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਹਰ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਐੱਸ. ਐੱਸ. ਅਮੋਲ ਵੱਡੇ ਲੇਖਕ ਸਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਏ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਮਿਲੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਗਿਆਨੀ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਸਟੇਜੀ ਢਾਡੀ ਸਨ। ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਸੁਣਨ ਆਉਂਦੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖ ਗਏ। ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਵਿਚ ਉਹ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਗਏ।

ਸ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨ ਹੁਰੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਹਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਲਕੱਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਅਖੀਰਲੀ ਕੜੀ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਮਲਿਕਾ ਐਲੀਜ਼ਾਬੈਥ ਸੰਨ ੧੯੯੭ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਦਿੱਲੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਰਹੇ। ਇਹ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਸਨ।

ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਦਰਜ਼ ਨੇ ਛਾਪੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਨੀ ਸ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲੇਖ ਹੈ। ਇਹ ਅਦਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਸਤਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਧਾਈ ਹੈ। ਸਿਆਸਤ, ਖੇਡਾਂ, ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ, ਵਪਾਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰੋ। ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਇਹ ਲਹਿਰ ਅੱਗੇ ਵਧੇਗੀ। ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਲਿਆਕਤ ਤੇ ਪਦਵੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਸੇਵਾ ਕਰੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

-ਸ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ 'ਸਰਦਾਰ ਪੰਛੀ'*

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਸੋਚਾਂ 'ਚੋਂ ਅਡੰਬਰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੈ ਇੱਕੋ ਰੱਬ ਐਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਰਚਨਾਵਾਂ,
ਇਹ ਸਾਗਰ, ਝੀਲਾਂ, ਪਰਬਤ ਧਰਤ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਕਿੰਨੇ ਨੇ।
ਇਹ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵੇਖੋ ਹੈ ਅਜਬ ਕਿੰਨੇ ਨੇ।
ਜ਼ਿੰਮੀਂ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ ਕਿੰਨੇ ਨੇ।

ਕੋਈ ਰੰਜੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕੋਈ ਮਸ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਹੋਏ ਨੇਰਾ ਨੇਤਰਹੀਣ ਹੈ ਬੰਦਾ,
ਕਿਸੇ ਰੋਸ਼ਨ ਸਿਤਾਰੇ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਝਿਲਮਿਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।
ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾ ਦੀ ਹਰ ਮੁਸਾਫਿਰ ਨੂੰ,
ਜਿਹਨੂੰ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਉਹਨੂੰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਕਿਸੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਖਿਆਲੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਰਪੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰ ਕੇ ਸੋਸਣ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਰ ਭਰ ਲੈਣਾ,
ਇਹ ਰੱਬ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਹੈ।
ਕਿਸੇ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਭਿੰਜੀ ਹੋਈ ਬੁਰਕੀ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ,
ਕਮਾਈ ਹੱਕ ਦੀ ਖਾਣਾ ਇਹੀ ਸੱਚੀ ਇਬਾਦਤ ਹੈ।

ਮਲਿਕ ਭਾਗੇ ਨੂੰ ਏਸੇ ਸਿੱਖਿਆ ਮਸ਼ਕੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾ ਢਾਹੁਣਾ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਦੇ ਉੱਤੇ,
ਕਿਸੇ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਤਾਈਂ ਵਰਾਉਣਾ ਕੰਮ ਨੇਕੀ ਦਾ।
ਉਸ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਬੋਲਣੇ ਦੋ ਬੋਲ ਮਿੱਠੇ ਵੀ,
ਉਹਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ 'ਤੇ ਏਦਾਂ ਮਲੂਮ ਲਾਉਣਾ ਕੰਮ ਨੇਕੀ ਦਾ।

ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਨੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਦਿਲੀ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਕੀਮਤ,
ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹੈ ਹਰ ਜਜ਼ਬਾ ਵੀ ਪੱਗ ਦੀ ਲਾਜ ਦੇ ਸਾਂਹਵੇਂ।
ਮਨੁੱਖੀ ਅਣਖ ਤਾਈਂ ਰੱਖਣਾ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਹੈ ਲਾਜ਼ਿਮ,
ਬੁਕਾਉਣਾ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਕੇ ਵੀ ਝੁਠੇ ਤਾਜ ਕੇ ਸਾਂਹਵੇਂ।

ਤੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਗਾ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਦੀਵੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਇਲਾਹੀ

-ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਵੀਰ' ਰਹੀਮਪੁਰੀ*

ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਹਿੰਦੀ ਸਭ ਲੋਕਾਈ ਏ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਇਲਾਹੀ ਨਨਕਾਣੇ ਵਿਚ ਆਈ ਏ।
 ਵੰਡੀ ਤਲ, ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਆਣਾ ਹੋਇਆ ਏ।
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰ ਦਾ ਉਹ ਥਾਂ ਨਨਕਾਣਾ ਹੋਇਆ ਏ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਦੀ ਸਭ ਨੂੰ ਲੱਖ ਵਧਾਈ ਏ।
 ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ, ਮਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜੋਤ ਅਗੰਮੀ ਆਈ ਏ।
 ਕਿਰਨ ਆਸ ਦੀ ਬਣਕੇ ਸਭ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਏ ਨੇ।
 ਦੱਬੇ ਕੁਚਲੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਲੋਕੀਂ ਸਭ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਏ ਨੇ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਏਕੰਕਾਰ (ੴ) ਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਏ।
 ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈ ਮਾਲਕ ਸਭ ਦਾ, ਏਕਸ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਏ।
 ਦੁਨੀਆ ਉੱਪਰ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ ਦਰ ਏ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।
 ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲਈ ਘਰ ਏ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।
 ਰੂਪ ਰੱਬ ਦਾ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਨਕਾਣੇ ਵਿਚ ਆਏ ਨੇ।
 ਗੁਰਮਤਿ ਰੂਪੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸਭ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਰਸਾਏ ਨੇ।
 ਹੱਕ ਸੱਚ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਿਖਲਾਇਆ ਏ।
 ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਚੱਲੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੀਏ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਲੜ ਲਾਇਆ ਏ।
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾ ਇੰਝ ਮਨਾਉਣਾ ਏ।
 ਸੰਦੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਏ।
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਰਲ ਮਿਲ ਸਭ ਮਨਾ ਲਈਏ।
 ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਗੱਲ ਚਲਾ ਲਈਏ।
 ਅਕਲਾਂ ਤੇ ਕਲਮਾਂ ਵਾਲਿਓ ਇੰਝ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਪੁਰਬ ਮਨਾ ਲਈਏ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਭ ਹੋਵਣ ਐਸੀ ਜੁਗਤ ਬਣਾ ਲਈਏ।
 ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਉਨ੍ਹੀ ਵਿਚ ਮਨਾਉਣਾ ਏ।
 ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਤਾਈਂ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਏ।
 'ਰਹੀਮਪੁਰੀ' ਮਿਲ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਾ ਰਹੀ ਏ।
 ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜਾ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਨਾ ਰਹੀ ਏ।

*ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਰਹੀਮਪੁਰ, ਬਰਾਸਤਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੮੦੧। ਮੋ: +੯੧੯੪੧੭੦-੪੨੦੦੭

ਸਿਜਦਾ

-ਪ੍ਰੋ. ਨਵਸੰਗੀਤ ਸਿੰਘ*

ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਆਸ਼ਕ ਸੀ ਜੋ, ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਿਹਾ ਜਗ 'ਤੇ ਲੋਕੋ, ਮਿਲਣਾ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸਾਨੀ।
ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ, ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਸੀ ਗਾਹਿਆ
ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਲੈ ਕੇ, ਰੱਬੀ ਨਾਦ ਸੁਣਾਇਆ।
ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਜਾਂ ਕੌਡਾ ਰਾਖਸ਼, ਜਾਂ ਫਿਰ ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ
ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਭ, ਭੇਖੀ ਤੇ ਹੰਕਾਰੀ।
ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ, ਭੇਦ ਮਿਟਾਇਆ ਬਾਬੇ
ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਉਸ ਗਲੇ ਲਗਾਇਆ, ਭਾਗੋ ਵਰਗੇ ਜਾਗੇ।
ਮੰਗਿਆ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ, ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੀ ਇਕ ਕੀਤਾ
ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉੱਚ-ਰੁਤਬਾ ਦਿੱਤਾ, ਪਾਟਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੀਤਾ।
ਬਾਬਰ ਤਾਈਂ ਜਾਬਰ ਕਹਿ ਕੇ, ਵੰਗਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਈ
ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਕੌਤਕ ਅੱਜ ਤਕ, ਗਾਵੇ ਸੁਣੇ ਲੋਕਾਈ।
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ, ਉਸ ਲਈ ਸਨ ਇਕ ਜੈਸੇ
ਕੁੱਲ ਦੁਨੀਆ ਲਈ ਅਜਬ ਬਾਤ ਹੈ, ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਨੇ ਕੈਸੇ।
ਨਾਥਾਂ, ਪੀਰਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਜਦ, ਸੁਣੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ
ਮਿਟ ਗਈ ਹਉਮੈਂ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ, ਬਣ ਗਏ ਉਹਦੇ ਹਾਣੀ।
ਲਹਿਣੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਬਣਾ ਕੇ, ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗੁਰਿਆਈ
ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੀਤਾ, ਰੀਤੀ ਨਵੀਂ ਚਲਾਈ।
ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਜਸ ਤੇ ਬਾਣੀ, ਸੁਣੀ ਬੇਟੀ ਜਦ 'ਰੂਹੀ'
ਨਿੱਤ ਸਵੇਰੇ 'ਜਪੁਜੀ' ਪੜ੍ਹਦੀ, ਕਰਦੀ ਤੂੰ ਹੀ ਤੂੰ ਹੀ।
ਆਓ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਆਪਾਂ, ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗਾਈਏ
ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ 'ਚ ਰਹੀਏ ਨਾਲੇ, ਸਭ ਦੀ ਖੈਰ ਮਨਾਈਏ।

*ਅਕਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ-੧੫੧੩੦੨ (ਬਠਿੰਡਾ)। ਮੋ: +੯੧੯੪੧੭੬-੯੨੦੧੫

ਬਾਲ ਗੀਤ

ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਰੱਬ

—ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਸੀਚੇਵਾਲ*

ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਲਾਈ ਜਿਹਨੂੰ ਘੁੱਟ ਸੀਨੇ ਨਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ।
ਭੋਇੰ ਉੱਤੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਲਗਦਾ ਨਾ ਪੱਬ ਸੀ,
ਲੱਗਾ ਜਿਦ੍ਹੇ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਰੱਬ ਸੀ।
ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਿਣ ਲੈਂਦਾ ਝੱਟ ਜਿਹੜਾ ਚਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ।

ਬੀਜਿਆ ਜੋ ਕੁਝ ਇੱਥੇ ਉਹੋ ਏਥੇ ਹਰਾ ਹੋਣਾ,
ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਹੋਰ ਸੌਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿਹੜਾ ਖਰਾ ਹੋਣਾ।
ਦਿੱਤਾ ਭੁੱਖੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਜੋ ਖੁਆਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ

ਜਿਹੜੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਬਹਿੰਦਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾੜੀਆਂ,
ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਸੱਪਾਂ ਨਾਲ ਝੱਟ ਪੱਟ ਆੜੀਆਂ,
ਮੁੱਖੜੇ 'ਤੇ ਛਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਏ ਕਮਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ

ਪਾਂਧੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਜਾ ਕੇ ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗਾ,
ਮੁੱਲਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਸੱਚੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗਾ।
ਪੜ੍ਹ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਣਾ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਨਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ

ਹੋਈ ਜਾ ਸਿਕਾਇਤ ਨਿੱਕੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ,
ਇਹਦੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਨੇ ਕਹਿੰਦਾ ਖੇਤ ਮੇਰਾ ਖਾ ਲਿਆ।
ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਖੇਤ, ਦੁਣੀ ਡਿੱਠੀ ਹਰਿਆਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ

ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਰਾਹ ਜਿਸ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ਡੰਡੀ ਦਾ,
ਲੱਗਦਾ ਇਹ ਓਹੀ ਮੈਨੂੰ ਨਾਨਕ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ,
ਵੇਖੀ ਜਾਵੇ ਜਿਦ੍ਹੇ ਵੱਲ ਖੜਾ ਸੀਚੇਵਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ

ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਲਾਈ ਜਿਹਨੂੰ ਘੁੱਟ ਸੀਨੇ ਨਾਲ,
ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ ਸੀ ਉਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਦਾ ਬਾਲ।

*੪੨੮, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪੁਰਾ (ਵੈਸਟ) ਡਾਕ: ਚੁੱਗਿਟੀ, ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੦੯ ਮੋ: +੯੧੯੮੮੮੮-੦੨੩੨੩

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸ਼ਿਲਾਂਗ ਤੇ ਕੇਰਲ ਦੇ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸ਼ਲਾਘਾ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੯ ਅਕਤੂਬਰ: ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਪਹੁੰਚੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸ਼ਿਲਾਂਗ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਮੇਘਾਲਿਆ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ 'ਤੇ ਖ਼ਾਸਕਰ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਆਈ ਮੁਸੀਬਤ ਸਮੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜੂਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੱਲਾ ਅਤੇ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਦਿਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਹਾਇਤਾ 'ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਸ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼ਿਲਾਂਗ 'ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਤਬਲਾ, ਹਰਮੋਨੀਅਮ ਆਦਿ ਸਾਜ਼ ਭੇਜ ਕੇ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਦੋਂ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਲੋਨੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸ਼ਿਲਾਂਗ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਕੋਚੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਫ਼ਤਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਰਲਾ ਵਿਚ ਆਏ ਹੜ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ

ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ ਰਾਹਤ ਟੀਮ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਦਲੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਲੰਗਰ, ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਹੜ੍ਹ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੇਰਲ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁੜ-ਵਸੇਬੇ ਲਈ ਵੀ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਕੇਰਲ ਵਾਸੀ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਜੂਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੱਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਹਿਤ ਹੀ ਕੇਰਲ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਜੂਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੱਲਾ, ਸਕੱਤਰ ਸ. ਦਿਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਸਹਾਇਕ ਸ. ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਐਕਸੀਅਨ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਿਲਾਂਗ ਅਤੇ ਕੋਚੀ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਿਰੋਪਾਓ ਤੇ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇਰਲ ਤੇ ਮੇਘਾਲਿਆ ਦੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ

ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਤੇਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੱਡਾ, ਸ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸ਼ਿਲਾਗ, ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਲਾਗ ਆਦਿ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਵਾਪਰੇ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੱਗੇ ਆਈ

ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ੨੦ ਅਕਤੂਬਰ: ਬੀਤੇ ਦਿਨੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਜੋੜਾ ਫਾਟਕ ਨਜ਼ਦੀਕ ਵਾਪਰੇ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ੨੧ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਦੁਖ ਦੀ ਘੜੀ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਮਦਦ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੇ ਮੁਫਤ ਇਲਾਜ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵੱਲੂ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਇਸ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਟਾਫ਼ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਸੋਗ ਵਜੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਅਦਾਰੇ ਬੰਦ ਰੱਖੇ ਗਏ।

ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁਖ ਸਕੱਤਰ ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਕ ਵਫ਼ਦ ਨੇ ਘਟਨਾ ਅਸਥਾਨ ਜੋੜਾ ਫਾਟਕ

ਵਿਖੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਜਤਾਈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਸ ਵਫ਼ਦ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਠ, ਸ. ਦਿਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋੜਾਸਿੰਘਾ, ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਮਦਾਸ, ਸ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਹਸਪਤਾਲ ਵੱਲੂ ਵਿਖੇ ਜਾ ਕੇ ਜੇਰ-ਏ-ਇਲਾਜ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਭਵ ਮਦਦ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਡਾ. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰੇਲ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਲਈ ਭਾਈ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿੱਥੇ ਮੁਫਤ ਇਲਾਜ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿਵਲ ਸਰਜਨ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਕਰ ਰਹੇ ਮੈਡੀਕਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿਖੇ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

♦ ਮੈਨੇਜਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੁਰਜ ਸਾਹਿਬ, ਧਾਰੀਵਾਲ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਕਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੨੯ ਜੁਲਾਈ, ੨੦੧੮ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ੧੭੯ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕੀ। ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ।

♦ ਮੈਨੇਜਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਲੋਧੇਵਾਲ, ਮਾਹਿਲਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਉਕਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੨੧ ਅਗਸਤ, ੨੦੧੮ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਕੁੱਲ ੩੨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

♦ ਮੈਨੇਜਰ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਭੱਠਾ ਸਾਹਿਬ, ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਸਵੀਂ, ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਰੂਪ ਨਗਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਕਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੧੬ ਜੁਲਾਈ, ੨੦੧੮ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਕੁੱਲ ੪੯ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

♦ ਇੰਚਾਰਜ, ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਮਹੀਨਾ ਜੁਲਾਈ-੨੦੧੮ ਦੌਰਾਨ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ:-

ਮਿਤੀ	ਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਾਣੀ
੧-੭-੨੦੧੮	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜੋਖਰਾ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਬਾਲਾ	੬੪
੧-੭-੨੦੧੮	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਰੋਹਤਕ	੧੩
੨੨-੭-੨੦੧੮	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਪਿੰਡ ਕਲਸਾਣੀ ਯਮੁਨਾਨਗਰ	੩੮
੨੭-੭-੨੦੧੮	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬਾਗ, ਅੰਬਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ	੧੬